

OKARA

(Genesis — Stat)

Kotiva ekaa haika autu kora

1 ¹Tota hoqarero Kotiva naaruvavata vatavata autu kero vatora. ²Vatavano qumina vauvaro kia vo haikavanovata vauvaro konkira aru haikava nora namariqaa mantaqa kovaro Kotira Maraquravano namari viraqaa vi ani vaura.

1 Enta

³Kotiva mintima tiro: Aatitaane, tuvaro aatita vura. ⁴Kotiva aatitora tavovaro koqe iro vauvaro aatitora vira voqaa vatero konkiraiqura voqaa vatora.

⁵Kotiva aatitora autu nteharo, Ikarave, tivakero konkiraiqura autu nteharo, Entaqaive, tura. Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava hoqarenaa enta taiqa vura.

2 Enta

⁶⁻⁷Vi entara tonavuvanovata mamanavuvanovata nora namariqaa hihipaa iro vauvaro Kotiva tiharo, Ruqema vira virini oriniraro nora namarivano miani vairaro avutana qaqi variarire, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro, tonavuvanovata mamanavuvanovata nora namariqaahairo ruqema viro virini orini vauvaro, nora namarivano miani vauvaro avutana qaqi vauvaro ⁸Kotiva qaqi vaura vira autu nteharo, Naaruvave, tura. Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava taara enta taiqa vura.

3 Enta

⁹Vira qararaa Kotiva tiharo, Nora namari miani vairava vohaaini otiniraro aahara vatavano qovaraiqama viro variarire, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro, namarivano vohaaini otinuvoro aahara vatavano qovaraiqaa viro vaura.

¹⁰Kotiva aahara vata autu nteharo, Vatave, tivakero namarivano vohaanaani otu vaura autu nteharo, Nora namarive, tura. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.

¹¹Mintuvaro Kotiva tiharo, Vatavano vairaro viraqihairo qampiqaarira haikava qovarai qarire. Vo ukau vo ukauvano tava iraariravavata, vo katari vo katarivano tava iraariravavata qovaraiqarire, tuvaro Kotiva tunte iro, vi haikava vi haikava qovaraiqama viro vaura.

¹²Vataqihairo qampiqe vau haikava qovarama vura. Vo ukau vo ukauvano tava ireharo kia hampi tava iraraitiro, nai tavaqai iraqiro vi vauvaro, vo katari vo katarivanovata tava ireharo nai tavaqai iraqiro vi vaura. Mintiaqiro vi vauvaro Kotiva tavovaro koqe iro vaura.

¹³Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava taaramo enta taiga vura.

4 Enta

¹⁴Vira qararaa Kotiva tiharo, Naaruvaini ataa i vaina haikava, vo haika vo haikavano qovarama viraro hini haikavano entaqira itaarira haikava vairaro hini haikavano aatitaainaraqaa itaarira haikava variarire. Vi haikava vi haikava vaiharo kara uti entarave, kara qanti entarave, tora itaqiro viro vuru taigaaina entarave, ihi taigaaina entarave, numiqaqiro vuanarove.

¹⁵Vi haikava vi haikava naaruvaini viri kanta itaqiro viharo vataini ataama nimitaarire, tuvaro Kotiva tunte iro, vi haikava ataa iharo vaura.

¹⁶Kotiva ataama nimitaaina haikara nora haika taaraqanta autu kero vatora. Kuarivano aatitaainaraqaa itaqiro vuarire tiro, autu kero vatero, toravano entaqira itaqiro vuarire tiro, autu kero vatora. Viva makauve, quhaive, opuve, vaahogurave, vi haikaravata autu kero vatora.

¹⁷Vataini ataama nimitaqi vuarire tiro, Kotiva ekaa vi haikara naaruvaini vatora. ¹⁸Vi haikava vi haikava aatitaainaraqavata entaqivata itaqiro vuarire tiro, naaruvaini ekaa vi haikara autu kero vatora.

Konkiraiqirava nariara vairaro aatitaarirava nariara variarire tiro, Kotiva vi haikara vi haikara autu kero naaruvaini vatora. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.

¹⁹Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava erakaimaante enta taiga vura.

5 Enta

²⁰Vira qararaa Kotiva tiharo, Vo haika vo haika qaqi variqiro vuarira haikava nora namariqi qovaramavi mpigaate. Vo uviri vo uvirivano ata vare vi aniha naaruvainivata mpigaate, tiro.

²¹Minti tivakero Kotiva nora aantauvahi nora namariqi ni vai haikara autu kero ekaa vi haikava namariqi qaqi variqiro vuaina haikarave, ekaa

nana nana haika qakiaina haikarave, vo haika vo haika autu kero vatero, vo uviri vo uviri aroka vataaka autu kero vatora. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.

²²Kotiva vi haikara vi haikara koqema nimitero tiharo, Ne namariqi varia aantauka kuvuaramaqi vivaro airiqiharo namariqi mpiqaarire. Ne uvirivata kuvuaramaqi vivaro airiqiarire, tiro.

²³Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava kauquru enta taiqa vura.

6 Enta

²⁴Vira qararaa Kotiva tiharo, Vataqaa vo aantau vo aantauvano qaqi variqiro viharo nuarire. Kuvu vate aantaurave, qaakau aantauve, toveqive, memaruve, ekaa aantauvahivano vo aantau vo aantauvano vataqaa nuarire, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro, vi haikava vi haikava qovarama viro vaura.

²⁵Kotiva qaakau aantau, vo aantau vo aantau autu kero, kuvu vate aantaura, vo aantau vo aantauvata autu kero, memaruve toveqive vo haika vo haikavata autu kero vatora. Kotiva tavovaro nai autu kero vato haikava koqe iro vaura.

²⁶Mintuvaro Kotiva tiharo, Kaiqe tentanavu voqaara vaiinti autu kaari vika nora namariqi vai havukaukave, naaruvaini ataqi ni vai uvirikave, vataini kuvu vai aantaukave, qaakau aantauve, ekaa vikaqaa raqikiate, tiro.

²⁷Minti tivakero Kotiva vaiinti vira nai voqaara autu kora. Viva nai voqaara qoraintivata nahentivata autu kero vatora.

²⁸Kotiva vitanta koqema nimitero tiharo, Netanta vainti kuvuaramaqi vimanta nitanta vainti airiqiha vata maata mpiqaate. Te nitanta noraiqama kaari netanta nora namariqi vai havukaukave, naaruvaini ata vare ni vai uvirikave, ekaa vataqaa vai aantaukave, netanta ekaa vikaqaa raqikiqi vuete, tiro.

²⁹Kotiva minti tivakero qaiqaa tiharo, Ekaa ahaikavano iraaaina tavarave, ekaa katarivano iraaaina tavarave, te vi haikara nitanta nimiariraro nitanta karama varianarove.

³⁰Ekaa aantauvahi vataini vaikave, ekaa aantauvahi naaruvaini vaikave, ekaa memaruve toveqive vataini vaikave, vika ne karava vaireva, ekaa mare vaina haikavama varianarove, tiro. Minti tuvaro Kotiva tunte iro vaura.

³¹Kotiva ekaa haika nai autu kero vato haikara tavovaro voqama kero koqe iro vaura. Entamaqiro viviro aatita vuvaro vi entava 6 enta taiqa vura.

2 ¹Mintima kero Kotiva naaruvavata vatavata autu taiqakero vatora.

7 Enta

²Kotiva 6 entara kaiqa varaqiro viviro, ekaa haika autu taiqa kero, viva 7 entaqaa kia kaiqa vararaitiro, auraara vaura.

³Kotiva kaiqa varaqiro viviro, ekaa haika autu taiqa kero 7 entaqaa nora auraara vaurara tiro, viva vi entara 7 enta koqema amitero virara, Maa entava aahuva enta auraara entama varianarove, tura.

⁴Naaruvavata vatavata autukero vato okarava mintima vaura.

Ideni vataini

NORAVANO KOTIVA naaruvavata vatavata autukero vato entara, ⁵hoqarero Noravano Kotiva kia aaqu vara kovarora tiro, kia katarive ukauve qampiqovaro vata tuqantaa kaarirava kia vauvaro ⁶vataqihainaa namarivanoqai qovarama viro ekaa vata maata putaiqama keharo vaura.

⁷Mintima vauvaro Noravano Kotiva vata varakero vaiinti autu kero vatero, nai qaqi variqiro vuaina aihora vaiinti vira aiqiana vuaqa kovaro viva qaqi variqiro vuarirava vaura.

⁸Mintuvaro Noravano Kotiva nai autukero vato vaiintira vira vita varero kuari uruntonaini Ideni vataini nai ututo naahoraqi vuru kora.

⁹Vi naahoraqi Noravano Kotiva tuvaro koqe katari, vo katari vo katarivano qampiqero vauvaro vika tava vaireva, koqe katari tava, ne tavava vaura.

Naaho avuta viraqi katari taaraqanta vaura. Katari vo qaqi variqi vi katariva vauvaro, katari vo koqe kaiqave qora kaiqave tave vai katariva vaura.

¹⁰Ideni naahoqihairo namari vo otu viharo vi naahora putaiqama kareva otu viharo naahoqihairo namari viva raira viro 4navuqaa otu vura.

¹¹Vi namariva raira viro hoqare vura autu vaireva, Pisoni Namarive tura. Vi namariva otu viharo Havila vataini virante airantemaqiro vura.

¹²Havila vataini *kori* ori vauvaro, koqe unta u haikava vauvaro, *vaheheqi/vaataiqi* vau orivavata vaura. ¹³Pisoni Namari vauvaro vira naantiara namari vo, Gihoni Namari vaura. Gihoni Namarivano Kusi vataini virante airantemaqiro otu vi vaura.

¹⁴Taara namari mintimake vauvaro vo namari Taigarisi Namari vaura. Taigarisi Namarivano Asiria vataini kuari uri mantaraini otu vi vaura. Ekaanaini Iufaretisi Namarivano vaura.

¹⁵Noravano Kotiva vaiinti vira vita varero nai naahoqi Ideni vataini vuru kero tiharo, *Maaqi vaihara kaiqa varehara koqema kera ti naahoqaa raqikiane*, tiro. ¹⁶Minti tivakero Noravano Kotiva kempukaiqama kero vaiinti vira tiva amiro tiharo, *Ekaa katari tava irataainara homa hiqi kera nenarave*.

¹⁷Katari vo, *koqe kaiqavata qora kaiqavata tave vaira, vi katarira tava kia hiqikera naane. Are vira nama kairera, are qutuma vinarave*, tura.

¹⁸Noravano Kotiva tiharo, *Vaiinti viva nariaraa vaivaro kiama koqe ivo. Kaiqe te vira kahaqiainara nai voqaara vo autu amitaare*, tura.

¹⁹Hoqarero Noravano Kotiva vata vara kero viraqohairo ekaa aantavahi vataini ni vaika autu kero vatero, ekaa aantau naaruvaini ni vaikavata autu kero vatero, vika vika ntita varero vaiintivano vika nutu ntava taarire tiro, viva vaunaini vika vuru kovaro vaiinti viva ekaa vika nutu ntava tovaro vika nutuvano mintimakero vaura.

²⁰Vaiinti viva vika nutu ntavaqiro viharo ekaa vataini kuvu vai aantaukave, qaakau aantauve, ekaa naaruvaini viri kanta ataqi ni vai uvirikave, viva ekaa vika vika nutu ntava tora. Adaamuva mintiaqiro vuvaro kia vikaqihairo vovano nai vira voqaava vira kahaqiarirava vaura.

²¹Kia vauvarora tiro, Noravano Kotiva vaiinti vira vaita kovaro viva vaita aavata vuvaro vaiinti vira aantera vonku nkaqu kero qaiqaa mati tinta tora. ²²Noravano Kotiva aantera vaiinti qihairo nkaqu tora viraqohairo nahenti autu kero nahenti vira vita varero vaiinti viva vaunaini vuru kovaro ²³vaiinti viva vira tavero tiharo,

Hove, viva ti voqaarama vaivo.

Vira vuhaarivata ti vuhaarivata vohaama vaivo. Vira mativata ti mativata vohaama vaivo.

Viva ti vaiintiqaahairo vara kero vira autu kairara ti, te virara nahentive turo, tiro. Minti tivakero turama.

²⁴Kotiva mintimakero autu amitairara tiro, vate maa entara vaiintivano nai noka qoka kero nai naatantiro tampama viraro vitanta vaatavano vohaa vaatama varianaro.

²⁵Vaiintivano nai naatantiro vuvaro vitanta utavaaqa kia vaumanta toka vaihatanta kia kaurihatanta vaura.

Vaiintivano Kotira uva raqa kora

3 ¹Noravano Kotiva ekaa aantau autukero voraqihairo memaruvano voqama kero uqerara uva ti vauva vaiharo nahentiara tiharo, Quqaae Kotiva nitanta qioqama teharo ekaa katari tava maa naahoraqi iratainara kia naate tirave? tiro.

²Minti tuvaro nahenti viva memaruara tiharo, Tetanta ekaa katari tava maa naahoraqi iratainara homa nararave. ³Naaho avutaini vai katarira vohaiqa vira tavaqaima Kotiva titantara tiharo, Kia naate, kia utu varaate. Netanta vi tavara utu vare nama kaivera, netanta qutuma vivarave, tirave, tiro.

⁴Minti tuvaro memaruvano nahentiara tiharo, Aqao, netanta kiama qutu vivarave. ⁵Netanta vira nama kaivaro nitanta avu aatovano kenko tirama netanta koqe kaiqavata qora kaiqavata ho tavehama Kotira nai voqaarama vaivarave. Kotiva virara iriharo nitantara kia naate tiva tairave, tiro.

⁶Memaruvano minti tuvaro nahentivano vi katarira tavovaro koqe katari tava iratovaro kaiqe ekaa kaiqa ho tavaare tivakero katari vira

tava hiqi kero nero. Neharoma hini nai vaativata amuvaroma vivavata nero. ⁷Vitanta nama kovaro vitanta avu aatovano kenko tumanta náitanta vaata tavovaro toka vaumanta kaurihatanta oru maura raqake irake náitanta vaata naavumate vaura.

⁸Vitanta vaiha iruvaro eronaini Noravano Kotiva vi naahoraqi tuvu ni vaumanta vitanta oru katari avutaini kukeqavitanta viraqi vauvaro

⁹Noravano Kotiva vaiinti vira aarero tiharo, Are taraqi variaro? tiro.

¹⁰Minti tuvaro vaiinti viva tiharo, Are naahoqi tuvu nihara kunkukai tianara irima te toka vaihara tima, qetake maini ani kukeqavi vauro, tiro.

¹¹Vaiinti viva minti tuvaro Kotiva tiharo, Tavave ai vaatara toka vaivo tivarae are kukeqa vuaro? Te qioqama tauna katari tavarae are nama kaaro? tiro.

¹²Minti tuvaro vaiinti viva tiharo, Are nahenti ti timiarava, vivama katari tava hiqi kero tivata timimanta nauro, tiro.

¹³Minti tuvaro Noravano Kotiva nahentiara tiharo, Are nanae vara kaaro? tuvaro nahenti viva tiharo, Aqao, memaruvano tiriara una uva timantama te katari tava hiqike nauro, tiro. ¹⁴Minti tuvaro Noravano Kotiva memaruara tiharo,

Are una uva tianara kaara are ekaa aantauvahiqihaira qoraiqama vinarave.

Vira kaara are konkoma kanta vaiharama auhaqaahaira ninarave.

Mintimaqira niharama konkoma namaqira viharama qutu vinarave.

¹⁵Are kuvuara iravavata nahentivano kuvuara iravavata vitanta navutaiqiha variqi vivarave. Naantiara nahentivano kuvuara iarirava vovano ai qiata rukavu kairara are vira aiqumata nkaqa kenarave, tiro.

¹⁶Minti tivakero Kotiva nahentiara tiharo,

Are vainti taiqama viraro ai voqamakero aihavi vairara vainti taiqamavira variqira vinarave. Are vainti vataveva ihara aihavi vairarama vatenarave.

Ai antuqavano nina vaatiara vairaro viva ariqaa raqikiqiro vuarire, tiro.

¹⁷Minti tivakero Kotiva Adaamurara tiharo, Are nena naata uva irihara te qioqama tauna katari tavara nama kaanara kaara vatavano qoraiqama vuanarove.

Are vataini variqira vina entara vukaari utiharama kara utu namaqira vinarave.

¹⁸Nimiri vankukavano urikuma vi vairara are ahakaqi karavano qampiainara namaqira vinarave.

¹⁹Ari toqaavu nte vairara kara utu namaqira vivira, vuru qutu vira qaiqaa vataqira vinarave.

Te vataqohai ai autu taurara variaravave. Are qutu vira qaiqaa vataiqama vinarave, tiro.

Kotiva minti tura.

²⁰Nahenti viva ekaa vo vatanaa vo vatanaaka vika nova variarirava vaurara tiro, Adaamuva nai naata autu nteharo Evaarave, tura.

²¹Noravano Kotiva aantau paha varakero viraqohairo utavaaqa autu kero Adaamuravata vira naatavata nonku nimitora.

Kotiva vaiinti nahenti vitanta naahoqihairo aaqaini nititama kora

²²Noravano Kotiva tiharo, Ho tavaane. Vaiintivano tinavu aanantama kero vaiharo koqe kaiqavata qora kaiqavata tave vaiva vaivo. Hauri viva nai kauqu tutukero vo katari tava, qaqi variqi vi vai katari tavara hiqi kero nama kero ekaa enta qaqi variqi vuantorave, tiro.

²³Minti tivakero Noravano Kotiva vaiintiara tiharo, Te ai vataqohai autu taurava are aaqaini vaihara vata autamaqira vuane, tivakero Ideni naahoqihairo atitama kovaro aaqaini vurama.

²⁴Noravano Kotiva vaiinti nahenti vitanta nititama komanta aaqaini vuvaro Ideni naaho hini mantaraini kuari avu urunaini maimaraara raqikiate tiro, *enseli* kempukanavu mini komanta vaura. Qaqi variqi vi vai katari tavara hiqike nevorave ti, vinavuka mini maimaraara raqikiha vauvaro iha ito iqoka paivevavata tuqantaa taqantaa iharo aera aera iharo mini vaura.

Keniva Abelira aru kora

4 ¹Adaamuva nai naata Evaakantiro nuvaro Evaava vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero vira autu nteharo, Kenirave, tiro. Viva tiharo, Noravano Kotiva ti kahaqimanta te qorainti vainti vatatauro, tiro.

²Minti tivakero varikero qaiqaa vainti taiqama viro vuru vira qata Abelira vatatero. Abelira vira vatatovaro noruqama viro Abeliva viva sipisipiqaa raqiki vauvaro vira vakaava Keniva naaho kaiqa vareharo vaura.

³Mintiaqitanta viha Keniva nai naahoqihairo kara qantu varero vuru Nora Kotira amitero.

⁴Amitovaro Abeliva nai sipisipi vovano hoqare vatato naatira vonku aru kero vira teqa kero mati koqera varero vuru Kotira amitora. Vitanta mintimake Nora Kotira amitovaro Noravano Kotiva Abelira quahama amitero, Abeliva sipisipi aru amitora viravata quahama amitero,

⁵Keniravata, Keniva kara amitoravata, Noravano Kotiva kia quahama amitovaro vira kaara Kenira arara itovaro inaara viri aratero vaura.

⁶Keniva inaara viri aratero vauvaro Noravano Kotiva Kenirara tiharo, Nana kaarae ai arara itaivara variaro? Nana kaarae are inaara

virir aratera variaro? ⁷Are koqe kaiqa varairera, te homa ai quahama amitararave. Are kia koqe kaiqa varairera, qora kaiqavano qentiana vaara autute vaiharo ai ravaaqavu kaanarove. Qora kaiqavano ai ravaaqavu kaantorave tira, are kempukaiqama kera qora kaiqa aatara kaane, tiro.

⁸Noravano Kotiva minti tuvaro Keniva kia vira uva iriraitiro, variro nai qatara tiharo, Varaiqetanta aaraini nuare, tivakero nai qata vita varero viro vuru Keniva nai qata Abelira ahakaqi aru kora.

⁹Aru kovaroma Noravano Kotiva Kenira irero tiharo, Ai qatavano Abeliva tantoe vaivo? tiro. Minti tuvaroma Keniva tiharo, Te kiama vira tavauro. Kia te tenta qataqaa raqiki vauraukavauve, tiro.

¹⁰Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Are nana haikae vara kaaro? Te tavauraro ai qata naarevano vataqaa nteharo tiriara nai vuntu kaane tivera, te are nena qata aru kaanara kaara ¹¹ai qoraiqama amitarerave. Are nena qata aru kaararo vira naarevano nteharo vataqi otiqetaira kaara vatavano kiama ho ai kahaqianarove.

¹²Are kara utu terava kiama koqema kero qampiqaanarove. Are kia vohaa vatainiqai vairaitira, are katu varera hampiqama kera vo vata vo vataini variqira vinarave, tiro.

¹³Noravano Kotiva minti tuvaro Keniva tiharo, Oho, are noraiqama kera ti titianara kaara te kia ho qaqi vairarave.

¹⁴Are maa vataraqahaira ti tititaaravera te kia ai avuqaa ho vairaiti, te katu vare vo vata vo vataini hampiqamavi ni variariraro vo vaiintivano ti ranta kaarirava ti haruma kaanarove, tiro.

¹⁵Keniva minti tuvaro Noravano Kotiva aqao tiro. Kiave, vovano ai aru kairera, te vaiinti ⁷navu aruke ariqaa vuntu karerave, tiro. Minti tivakero vovano Kenira ranta kero vira aru kaantorave tiro, Noravano Kotiva vira vaataqaa vuka voqaara qara ntuva tora.

¹⁶Mintima kovaro Keniva Kotira avuqaahairo katu varero kuari avu uruntonaini, *Vi-Ania-Vatarave* tunaini vaireva vurama.

Kenira anku

¹⁷Keniva nai naatantiro nuvaro vira naatavano vainti taiqama viro vuru qorainti vainti Enokira vatatora. Vatatovaro vi entara Keniva nora vatuka autu kero vaiharo nai maaqu Enokira autu vara kero vi vatukaravata autu ntava teharo Enokive tura.

¹⁸Enokiva noruqama viro qorainti vainti Iraatira vatatovaro Iraativa noruqama viro nai maaqu autu nteharo Mehuserirave tura. Mehuseriva Metuserira qova vauvaro Metuseriva Lamekira qova vaura.

¹⁹Lamekiva noruqama viro nahenti taaraqanta vara tovaro avuhainaa nahenti autu Adaava vauvaro vira naantiara varato nahentira autu Silaava vaura. ²⁰Adaava qorainti vainti vatatova vira autu Ibaariva

noruqama viro ekaa vaiinti nahenti *seri* naavuqi variqi viha purumakau kaiqave sipisipi kaiqave varoka, vika qova vaura. ²¹Ibaariva vauvaro vira qata Iubaariva vaireva, ekaa vaiinti *aanumaara/noma* vuaqe vaukave, *kitaa* voqaara ruquti vaukave, viva vika qova vaura.

²²Adaava vainti vatatotanta mintima vauvaro Silaava qorainti vainti vira autu Tubaari-Kenira vatatora. Tubaari-Keniva noruqama viro *aini* orivata *baraasi* orivata vara kero viraqohairo kaiqa varo haikara, vo haika vo haika autu kora. Tubaari-Keniva vauvaro vira aura autu Namaava vaura.

²³Lamekiva nai naatatantara mintima tiro:

Adaao, Silaao, netanta ti uva iriate.

Te Lamekikave, netanta ti naatatanta iri vaiqe tiare.

Vaiinti vovano ti teqa kaira kaara te nai aru kauro.

Vi vaiintiva quvaaraa vaintivano ti ruqutimanta te vira kaara nai aru kauro.

²⁴Vaiinti vovano Kenira ranta kero aru kairera, vira kaara vaiinti 7navu aru keroma viraqaa vuntu taanarove.

Vaiinti vovano te vaiinti vo aru kaunara kaara ti Lamekika aru kairera, vira kaara vaiinti 77navu aru keroma tiqaa vuntu kaanarove, tura.

Setika Enosika anku

²⁵Adaamuva qaiqaa nai naatantiro nuvaro vira naatavano vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero vira autu nteharo, Setirave, tivakero mintima tiro: Kotiva Keniva Abelira aru kairara iriharo qorainti vainti vo ti timivo, tura.

²⁶Setiva noruqama viro qorainti vainti vo vatatero virara, Enosirave, tura.

Vi entaraqaahai vaiinti vika hoqaramake Nora Kotira aare vaura.

Adaamura anku okara

5 ¹Adaamura anku okara vaireva, maantimama vairo: Kotiva vaiinti autu kareva iharo viva nai voqaara autu kero vatora. ²Viva vaiinti nahenti vitanta autu kero vitanta quahama nimitero vitantara vaiintive nahentive tura.

³Ho Adaamuva 130 ihi vara kero qorainti vainti vo vatatovaro vi vaiintiva nai qora voqaara vauvaro vira autu nteharo, Setirave, tura.

⁴Setira vatato entaraqaahairo Adaamuva 800 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura. ⁵Adaamuva maa vataqaa 930 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.

⁶Setiva 105 ihi vara kero viva qorainti vainti Enosira vatatora. ⁷Viva Enosira vatato entaraqaahairo 807 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti,

qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura. ⁸Setiva 912 ihi qaqi varaqiro viviro, vuru qutu vura.

⁹Enosiva 90 ihi vara kero viva qorainti vainti Kenaanira vatatora.

¹⁰Viva Kenaanira vatato entaraqaahairo 815 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.

¹¹Enosiva 905 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.

¹²Kenaaniva 70 ihi vara kero viva qorainti vainti Mahararerira vatatora.

¹³Viva Mahararerira vatato entaraqaahairo 840 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura. ¹⁴Kenaaniva 910 ihi qaqi varaqiro viviro, vuru qutu vura.

¹⁵Maharareriva 65 ihi vara kero viva qorainti vainti Jaretira vatatora.

¹⁶Viva Jaretira vatato entaraqaahairo 830 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura. ¹⁷Maharareriva 895 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.

¹⁸Jaretiva 162 ihi vara kero qorainti vainti Enokira vatatora. ¹⁹Viva Enokira vatato entaraqaahairo 800 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura. ²⁰Jaretiva 962 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.

²¹Enokiva 65 ihi vara kero qorainti vainti Metuseraara vatatora. ²²Viva Metuseraara vatato entaraqaahairo 300 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura. ²³Enokiva 365 ihi qaqi variqiro vi vaura. ²⁴Enokiva Kotira avuqaa koqema kero ni vauvaro Kotiva vira vita varovarora tiro, viva maa vataragaahairo tuqaakuma vura.

²⁵Metuseraava 187 ihi vara kero qorainti vainti Lamekira vatatora. ²⁶Viva Lamekira vatato entaraqaahairo 782 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura.

²⁷Metuseraava 969 ihi qaqi variqiro viviro, vuru qutu vura.

²⁸Lamekiva 182 ihi vara kero qorainti vainti vatatero ²⁹vira autu nteharo, Noaarave, tivakero mintima tiro: Noravano Kotiva Adaamura atiharo maa vatava qoraiqamama vuanarove tura kaara tenavu vukaari utiha kara utu namaqi vi vaunarave. Ho maa vaintiva noruqama viro tinavu kahaqairaro vuaqa ntairaqe tenavu vi kaiqara varaare, tura.

³⁰Noaara vatato entaraqaahairo Lamekiva 595 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro vi vaura. ³¹Lamekiva 777 ihi qaqi variqiro viviro vuru qutu vura.

³²Noaava 500 ihi vara kero Semiravata Haamuravata Iapetiravata vatatora.

Vaiinti nahenti voqamake gora kaiqa vare vaura

6 ¹Vaiinti nahenti maa vataraga vaiha vainti kuvuaramaqi vivi, airi nahenti vaintivata vatatomanta ²kempuka vaiintinavu tavomanta

qaqi vaiintivano vatato nahenti vaintika koqe nahenti vaumanta vika nái vi nahentika varaataa umanta vare vaura.

³Minti vauvaro Noravano Kotiva tiharo, Vaiintivano variqi vi vuru qutu vikama variavo. Vira kaara te tenta aiho vaiintiqa vuaqa kaarirava kياما ekaa enta vikaqi variqiro vuanarove. Vika 120 ihiquai maa vataraqaa qaqi variqi vuata, tura.

⁴Vi entaravata naantiara entavata uritarake vau vaiintika maa vataraqaa vaura. Kempuka vaiintinavu qaqi vaiinti vatato nahenti vaintika varate vaumanta vika vaintinavu vaireka, uritarake vau vaiintika vaiha nora kaiqa vare vauvaro vika nutuvanovata uritara kero vaura.

⁵Noravano Kotiva vaiharo tavomanta vaiinti nahenti vika maa vataraqaa variqi vi vauvaro vika qora kaiqavano uritara kero vauvaro vika avu aatoqi qora kaiqa vaaqu kaiqa varevaqai vaura.

⁶Mintuvaro vira kaara Kotira muntukavano qoraiquvaro viva tiharo, Oho, kia te vaiinti autuke vataqaa vataataarave, ⁷tivakero tiharo, Te vaiinti nahenti autuke vataurauka te vika vehi autu kaari vika kia maa vataraqaa variate. Vaiinti nahentive, aantauve, toveqive, memaruve, vataqaa ni vaikave, naaruvaini ata vare ni vaikave, te ekaa vika vehi autu karerave. Ti muntukavano qoraiqama ivo. Kia te vi haikara autuataarave, tiro. ⁸Minti tivakero Noravano Kotiva Noaararaqai quahehara vaura.

Noava varo kaiqara

⁹Noaara okara maantimama vairo: Noava koqe vaiintivano vaiharo avuqavu ni vau vaiintiva vaumanta vaiinti nahenti viraqaa uva vateva kia vauvaro viva Kotira uva iriqiro vi vaura.

¹⁰Viva qorainti vainti taamonavu Semirave, Haamurave, Iapetirave, vatakerovata.

¹¹Vi entara Kotiva tavomanta maa vataraqaa vauka qoraiqama vi vauvaro qora kaiqa varevave, iqoka raqivave, vi haikavaqai maa vataraqaa vaura.

¹²Kotiva tavomanta maa vataraqaa vau vaiinti nahentika qora aaraqaa nireka auti vaiha voqamake qoraiqama vi vauvaro ¹³viva Noaarara mintima tiro: Vaiinti nahenti qora kaiqa vare variavarora tiro, iqoka raqi okaravaqaima vataini vaivo. Vira kaara te vaiinti nahenti namariqohai vehi autu karerave. Te vikavata vatavata vehi autu taiqa karerave.

¹⁴Virara iriharama are *sipi* vo koqe katariqohaira autuane. Viraqi vo kavaqaara vo kavaqaara autu kera vatera, *sipi* avutaqivata vahaqaainivata vankora *iva/qume* taatau taane.

¹⁵Maantima kerama autuane: *Sipi* hini hini mantaraini 130 *mita* autu tera, taurini hini hini mantaraini 22 *mita* avatama kera autu tera, viriniara 13 *mita* avatama kera autuane. ¹⁶Mintima autu vuru taiqa kera

sipi qiatavata autu taiqa kera, qyata vira muntuvi auvahianta kia ekaara tinta karaitira, inaaraiqa hini *mita* qaqi kairaro ataa iarire. Avutaqi tainta vo autu tera, vira vuruvi tavaarana tainta vo autu tera, vira vuruvi ekaaraqaa tainta vo autu taane. *Sipi* vira hini taaqeni qenti vo aututaane.

¹⁷Mintima kera *sipi* autu vuru taiqa kairaqa te huvura namariqohai ekaa qaqi variqi vi vai haikara vehi autu taiqa karerave. ¹⁸Mintimakevata, te ainti vaiha vohaa uva tiva taatauke vatarerave. Arevata nena maaqunavuvata, nena naatavata, nena maaqu naatanavuvata, *sipi* viraqi oriqetaate.

¹⁹Vo aantau vo aantau qaqi variate tira, vikaqihaira nahe qora vohaiqa vohaiqa ntita varera vuru *sipi* viraqi vera kaane. ²⁰Vo uviri vo uvirive, ekaa vo aantau vo aantauve, ekaa toveqive memaruve, nahe qoraqai ainti *sipi*qi vaiha kia qutu viraiti, qaqi variate. ²¹Are nentanavu karavata, ekaa aantauvahi karavata, qantukera varera vuru *sipi* viraqi vatairaro ninavu karavata, vika karavata, ho variarire, tiro. ²²Minti tuvaro Noaava Kotiva tunte ura.

Nora huvura namari

7 ¹Noravano Kotiva minti tivakero mintima tiro: Te tavaurara areqaima nena navunaa vaiintiqihaira koqe vaiinti varianarara tira, arevata nena vaiinti nahentivata *sipi* viraqi oriqete variate.

²Aantauvahi qihaira ne ho ne aantauvaira nahe 7navu qora 7navu ntita vara vera *sipi*qi kaane. Qaiqaa aantauvahi qihaira ne kia ho ne aantauvaira nahevata qoravata ntita vara vera *sipi*qi kaane.

³Are vo uviri vo uviri qihairavata nahe 7navu qora 7navu ntita vara vera *sipi*qi kaane. Are mintima kehara ekaa aantauvahi vara vera *sipi*qi kairamanta vika kia qutiraiti, qaqi variqi vuate.

⁴Maa entaraqaahai 7 entanavu aitarairaqa te aaqu vara kaariraro aaquvano qaqiqai ntuvaiqiro viharo 40 entara, entaqivata aatitainaraqaaavata ntuvaiqiro viharo vatani qaqi variqiro vi vai haikara te autuke vataurauka ekaa aru taiqa kaarire, tiro.

⁵Minti tuvaro Noaava Noravano Kotiva tunte iro ekaa haika autu vuru taiqa kora. ⁶Ho Noaava 600 ihi vara ko entara huvura namarivano ekaa maa vatara aqu ravaaqavu kora.

⁷Noaavavata, vira maaqunavuvata, vira naatavanovata, vitanta maaqunavu naatavaravata, huvura namarivano haruantorave tivake, *sipi* viraqi oriqete vaura.

⁸Qaqi aantavata, kia naa aantauravata, vo uviri vo uvirivata, memaruvata toveqivata, ekaa vatani vau aantauvahika ⁹qoravata nahevata Kotiva tunte iro Noaava *sipi*qi vika vara vera kovaro ¹⁰enta 7navu aitarovaro huvura namarivano vatani qovarama vura.

¹¹Noaava 600 ihi varako entara, 17 enta 2 toraqaa, vataqihairo nora namarivano kumpetaqiro uri vauvaro naaruva qantua vuvaro ¹²nora

aaquvano ntura. Nora aaqu ntuvaqiro viharo 40 enta, entaquivata aatitoraqaavata nti vaura.

¹³Aaqu ntire u entara Noaava nai maaqunavu Semiravata Haamuravata Iapetiravata, Noaara naatavata, vitanta maaqunavu naatavaravata ntita varero *sipi* viraqi oriqetora.

¹⁴Vinavuka *sipi*q oriqete vaumanta ekaa qaakau aantavahive, ekaa kuvu vate aantavahive, ekaa memaruve toveqive, ekaa aroka vataa uvirive, vika vika vinavuka hampata *sipi*q oriqete vaura. ¹⁵⁻¹⁶Kotiva Noaarara tuntemake ekaa qaqi variqi vi aantavahika qoravata nahevata *sipi* viraqi oriqete vauvaro Noravano Kotiva naivano vika qenti tinta nimitora.

¹⁷Qenti tinta nimitovaro aaquvano 40 entara ntuvaqiro vi vauvaro huvura namarivano vataqihairo qaqiqai uriharo *sipi* vira auku varovaro namari turu kanta vaura. ¹⁸Huvura namarivano qaqiqai kumpetaqiro uri vauvaro *sipivano* namari turu kanta vaiharo vi ani vauvaro ¹⁹huvura namarivano qaqiqai kumpetaqiro uriro ekaa vata maatavata nora aiqinavata nampiqama kora. ²⁰Huvura namarivano qaqiqai kumpetaqiro uriro ekaa nora aiqinavata uri aatara kero oru viro, oru voqavata ⁷*mitaqaa* oru ntero taiqora.

²¹Huvura namarivano mintimake vaumanta ekaa vataqaa qaqi variqi vi vau haikauka, uvirive, kuvu aantavahive, qaakau aantavahive, vaiinti nahentive, ekaa qutu vura. ²²Aahara vataqaa aiho vare vau haikauka ekaa qutu vura.

²³Ekaa qaqi variqi vi vau haikauka, vaiinti nahentive, aantavahive, uvirive, ekaa vi haikara vi haikara Noravano Kotiva vehi autu taiqa komanta Noaavavata, vira hampata vaikavata, vikaqai *sipi*q qaqi vaiha koqemake vaura.

²⁴Huvura namarivano 150 entara vaiharo ekaa vata maata ravaaqavu kovaro namari virivanoqai vauvaro kia vata maata virivanovata vaura.

Huvura namarivano taiqa vura

8 ¹Noaavavata vira hampata vaikavata *sipi* viraqi vauvaro Kotiva qaiqaa vikara iriharo uvai varakovaro uvaivano uti vauvaro namarivano otini vaura.

²Huvuravano 40 entara kumpetaqiro uri vauvaro, viraqaahairo naaruva tinta kovaro aaqu ntuva tanta vuvaro vataqihairo kumpetaqiro uri vau namarivavata taiqa vuvaro ³namarivano oti vaiqi oti vaiqimaqiro viharo kauquru torara mintiaqiro vuvaro ⁴7 tora 17 entaqaa *sipi* vira Araraata Aiqinaqaa muntu kovaro vaura. ⁵Viraqaata vauvaro namarivano oti vaiqi oti vaiqimaqiro vi vauvaro 10 tora 1 entaqaa aiqina qoqaa qoqaa iro vaura.

⁶Mintuvaro 40 entanavu aitarovaro Noaava vata aaharaiqiainara ampeqamake tavareva *uintua* vo qantuakero ⁷memora atitovaro

vahaaqaini oru viro qumina ata varero virante airante i vauvaro vatavano aaharaiqama vura.

⁸Memoravano mintiaqiro viharo kia orurante anuvaro Noaava vata aaharaiqiainara ampeqamake tavareva viva uviri vo mirura voqaara atitovaro oru niharo tavovaro ⁹namarivano qaqiqai vataqaa vauvaro vi uviriva utaairava kia ho vauvaro viva orurantero qaiqaa anintero, Noaava *sipiqi* vauraqi oriqetareva uvaro Noaava nai kauqu tutukero vira utu varero *sipiqi* vara vera kora.

¹⁰Viraqaahairo 7 entanavu aitarovaro Noaava *sipiqihairo* qaiqaa vi uvirira atitovaro ¹¹uviri viva oru niro eronaini orurantero *orivi* katari mare qaraaka raaqu varero anuvaro Noaava vira tavero kankomakero iruvaro huvura namarivano vataqaahairo otinuvoro ¹²viraqaahairo Noaava naavuqi 7 entanavu voqavata varikero, qaiqaa uviri vira atitovaro viro, kia qaiqaa orurantero aniraitiro, ekaara mini vura.

¹³Noaava 601 ihi vara kovaro 1 ihi 1 entaqa ekaa huvura namarivano otinuvoro vatavano aaharaiqama vuvaro Noaava *sipi* qiataqaa aquo haikara qaqini varakero viti viri tavovaro vata maata aaharaiqama vuvaro ¹⁴2 tora 27 entaqa tavovaro vatavano anoma kero aaharaiqama vura.

¹⁵Vatavano aaharaiqama vuvaro Kotiva Noaarara tiharo,

¹⁶Arevata, ai naatavanovata, nitanta maaqunavuvata, vika naatanavuvata, nenavu *sipiqihai* veva ntaate.

¹⁷Ekaa aantauvahivata uvirivata ninavu hampata variaka vara veva kairamanta vika kuvu aramaqi viha ekaa vata maata mpiqaate, tiro.

¹⁸Minti tumanta Noaavavata, vira naatavanovata, vitanta maaqunavuvata, vika naatanavuvata *sipiqihai* veva ntomanta ¹⁹ekaa aantauvahivata uvirivata *sipiqihai* nai naantiara nai naantiara vahaaqaini vevante vura.

Noaava Kotira quahama amitora

²⁰Noaava vevantero Nora Kotira quahama amitareva iharo vo ori vo ori varakero *ofaa* tainta aututero viraqaahairo ho Kotira amiaina uviri aantauraqihairo hini varakero arukero, taintaqa Kotira kaintu iha quara amitero. ²¹Iha quara amitovaro Noravano Kotiva vira tavero quahakero tiharo,

Te vaiinti okara iruramanta vika vainti naatikaahai qora kaiqa varevaqai vika avu aatoqi vaimanta variarave.

Mintiamantavata, kia te qaiqaa vaiintivano qora okara autira kaara maa vatarara tiariraro qoraiqama vuanarove.

Kia te qaiqaa ekaa qaqi variqi vi vai haikara namariqohai vehi autu taiqa karerave.

²²Maa vatava variqiro viraro kara uti entavave, kara qanti entavave, vi entava vi entava homa varianarove. Antaaina entavave, totoqaaina entavave, nora kuari itaaina entavave, kia nora kuari itaaina entavave, entaqive aatitaainaraqaave, maa vatava vairaro vi entava vi entava variqiro vuanarove, tiro. Minti turama.

Kotiva Noakantiro uva tiva taatautora

9 ¹Kotiva Noaravata vira maaqunavuvata koqema nimateharo tiharo, Ne vainti vata kuvuaramaqi vimanta ni vaintivara airiqiha vata maata mpiqaate.

²Ekaa vataqaa vai aantauvahikave, ekaa naaruvaini ataqi ni vai uvirikave, ekaa namariqi vai havukaukave, vika ni naatu qeteha vaivarave. Te ekaa vi haikara nima nimuro.

³Vi haikava vi haikava ekaa qaqi variqi vi haikauka ni karama vaivarave. Haaru enta te naaho maatara tiha, Ni karama varianarove, tiavaunarave. Ho vate te qaiqaama ni tiva nimuro, Ekaa qaqi vaina haikava ni karama varianarove.

⁴Vohaa haikaqai ni qioqama tauro. Matiqa naare vainara, viraqaima kia naate. Naareqaahairo ekaa haikavano qaqi variqiro vi vairara ti, te naare qioqama teha kia naate turo. (Kaiqa Varora 15:20)

⁵Niqihairo vaiinti vo aru kairaro vira naarevano ntava viraro qutu virera, vira kaara uvama varianarove. Aantauvahivano vaiinti vo aru kairera, vira nai aru kaate.

⁶Te vaiinti tenta voqaara autuke vataunarara ti, kia vaiinti aru kaate turo. Vaiinti vovano vo vaiinti aru kairera, vira kaara naivata arukevama varianarove.

⁷Ne vaintivata kuvuaramaqi vimanta ni vaintivara airiqiha ekaa vata maata variate turo, tiro.

⁸Kotiva minti tivakero viva Noaararavata vira maaqunavuaravata tiharo,

⁹Te tiari iriate. Te nivata ne kuvuarama tekaravata irihama, maa uvara tiva taatauke vatarerave. ¹⁰Sipiqihai ekaa aantauvahive uvirive vevantaaka vikaravata irihama te minti turo. ¹¹Te kia qaiqaa ekaa qaqi variqi vi haikara huvura namariqohai vehi autu taiqa karerave.

¹²⁻¹³Ne vo haika taveha tiha, Ho quqaama Kotiva minti tivakero uva tiva taatau tairave, tiate ti, te tenta ontanta naaruvaini vataari vatani vaika vira viraaqamake tavaate.

¹⁴Te tonavuvata aaquvata varakaaina entara vi entara ontantavanovata vairaqa ¹⁵te vira taveha, te vate nivata ekaa aantauvahivata vaiha uva tiva taunara iritarerave. Vi uvara

iritehama te kia qaiqaa ekaa qaqi variqi vi haikara huvura namariqohai vehi autu karerave. ¹⁶Ontantavano naaruvaini qovarama vuaina entara te vira taveha, te ekaa vataqaa qaqi variqi vi haikara hampata vaiha uva tiva taunara iritarerave. Te uva tiva taarirava qaqi variqiro vuanarove, tiro.

¹⁷Minti tivakero Kotiva Noaarara tiharo, *Ontantavano vaimanta ekaa vataini qaqi variqi vika vira taveha, te uva tiva taatau tau nara iritevarave*, tiro. Kotiva minti turama.

Noara maaqunavu

¹⁸*Sipiqihai* Noara maaqunavu vevantonavuka nutu vaireva, Semivavata, Haamuvavata, Iapetivavata vaura. (Haamuva Kenaanira qova vaura.)

¹⁹Noara maaqu taaramonavuqihai ekaa vo vatanaa vo vatanaaka qovarama vi, oru vo vataini vo vataini vaura.

²⁰Noaava naaho kaiqa vare vau vaiintiva vaiharo viva naane naahoqi *uaini* naaqunta ututora.

²¹Viva *uaini* naaqunta ututova qampihero mpeqaiqama vuvaro viva vira hiqi kero tati kovaro vi namariva ntera vuvaro *uaini* vira namakero vueraiqaaviro nai *seri* naavuqi oriqetero nai utavaaqa nonku tora ekaa viqu vaaquma kero vaita aavata vura.

²²Mintuvaro Kenaanira qova Haamuva oriqetero tavovaro vira qova tokavano vaite vauvaro viraqihairo vevantero vuru nai vakaatanta tiva nimiro.

²³Haamuva vitanta tiva nimumanta Semika Iapetika vukai tavuna vo varetanta náitanta qova toka vainara tavaarorave ti, náitanta viri qaqini taveha, tavuna tauvaqaihai utu vare rahininimaqi vi vuru náí qora aqu amitora.

²⁴Ho Noaava vaitoraqihairo himpuvaro vira avu aatovano koqema vuvaro vira maaqu vitihainaava kaiqa varorara iriro, vira kaara viva Haamura vaintivara qoraqama vuata tiro, mintima tiro:

²⁵Oho, kairaro Kotiva Haamura maaqu Kenaanira qoraqama amiteharo vira vara kairaro viva tuvitarero nai vakaukavara kaiqa vaiintivano vaiharo vika paanaa haika vara nimitaire, tiro.

²⁶Noaava minti tivakero qaiqaa mintima tiro:

Te Semira Variqa Nora Kotira autu tuaherake vauro.

Kairaro Kenaaniva tuvitarero Semira paanaa vainti variarire.

²⁷Kairaro Kotiva Iapetira vaintivara kahaqiramanta vika airi variate.

Kairamanta Iapetiva kuvuarama taikavata Semiva kuvuarama taikavata vohaaraqi maateraiqiha variqi vivaro, Kenaaniva Iapetira paanaa haika varaarire, tiro.

Noaava minti turama.

²⁸Nora huvura namarivano taiqo entaraqaaheiro Noaava 350 ihi voqavata varaqiro viviro, vuru qutu vura.

²⁹Noaava maa vataraqaa 950 ihi qaqi varaqiro viro vuru qutu vura.

Noaara maaqunavu vaintivara autu

10 ¹Noaara maaqunavu Semivavata Haamuvavata Iapetivavata nora huvura namarivano taiqo entaraqaahei vinavuka vaiha vo vainti vo vainti vatatora. Vinavuka vainti vatato okarava vaireva, maantimama vairo:

Iapetira vaintivara

²Iapetira maaqunavu vaireka, Gomevave, Menkokivave, Madaivave, Javaanivave, Tubaarivave, Mesekivave, Tiraasivave, vinavuka vaura.

³Mintima vaumanta Gomera maaqunavu vaireka, Asakenaasivave, Ripaativave, Tonkamavave, vinavuka vaumanta ⁴Javaanira maaqunavu vaireka, Elisaavave, Tasisivave, Kitimivave, Dodaanivave, vinavuka vaura.

⁵Javaanira maaqunavu vaintivara hininavu nora namari auvahini otu vaumanta hininavu nora namari avutaqi vau vataraqaa otu vaiha vika vo anku vo anku vaiha vo uva vo uva ti vaura.

Haamura vaintivara

⁶Haamura maaqunavu vaireka, Kusivave, Isipivave, Putivave, Kenaanivave vinavuka vaura. ⁷Mintima vaumanta Kusira maaqunavu vaireka, Sebaavave, Havilaavave, Sapataavave, Ramaavave, Sapatekavave, vinavuka vaura. Mintima vaumanta Ramaara maaqutanta vaireka, Sebaavavata, Dedaanivavata vaura.

⁸Kusira maaqu vo Nimirotiva noruqama viro nora vaiintivano vaiharo ari vaiinti nahentiqaa raqikiqiro vi vauvaro ⁹Noravano Kotiva vira quahama amitovaro viva voqama kero qaakau aantauvahi ari vau vaiintiva vaura. Viva minti vau vaiintiva vauvarora tiro, vira autuvano uritara kero vaumanta vaiinti nahenti nai vaintiara tiha, Ike, Noravano Kotiva nivata quahama nimitaira nevata Nimirotiva aanante qaakau aantauvahi arivera, tenavu virara koqeve tiataarave ti vaura.

¹⁰Nimirotiva nora vaiintivano vaiharo tota taaramo vatuka, Babelive, Erekiye, Akatave, vinavuraqaa raqiki vaura.

Taaramo vatuka vinavuva Sinaa vataini vaura.

¹¹Ho Nimirotiva Sinaa vata mini kero oru Asiria vataini vaiharo qaiqaa vatuka vonavu Niniveve, Rehoboti-Irave, Karaave, ¹²Resenive, autu kora. Ninive hini vauvaro nora vatuka Karaa hini vauvaro Reseni vatukavano vitanta avutana vaura.

¹³Maa vatanaaka Lidiave, Anaamive, Lehaapive, Napatuve,
¹⁴Patarusive, Kasaluve, Kapatoritive, Isipiva ekaa vi vatanaaka qovama
 vaura. Kasalu vatanaakaqihai Pirisia vatanaaka qovaramavi vaura.

¹⁵Kenaanira maaqu vo avuni vatatova Saidoniva Saidoni vatanaaka
 qova vauvaro vira maaqu vo Hitiva Hiti vatanaaka qova vaura.

¹⁶Kenaaniva vitanta qova vaiharo maa vatanaaka vika qovavata
 vaura: Jebusive, Amove, Girigaasive, ¹⁷Hivive, Akave, Sinive, ¹⁸Avative,
 Semaave, Hamaative, Kenaaniva ekaa vi vatanaaka qova vaura.

Kenaanira vaintivara vo anku vo anku airiqamavi vonaini vonaini
 vura. ¹⁹Vika vevara Saidoni vatukaihai vivi, vevara Gasa vatuka Geraa
 vataini vura. Hini kuka vevara Saidoni vatukaihai vivi, vevara Sodom
 vatukave, Gomora vatukave, Atamaa vatukave, Seboimu vatukave, vura.
 Hini kuka vevara Saidoni vatukaihai vivi, verara Lasa vatukaini vura.

²⁰Haamura maaquvara kuvuarama toka mintima vaura. Vika vo anku
 vo anku, vo vataini vo vataini vaiha, vo uva vo uva ti vaura.

Semira vaintivara

²¹Semiva Iapetira vakaava vaiharo viva Ebe vatanaaka vika qovama vaura.

²²Semira maaqunavu vaireka, Elaamuvave, Asumvave, Apakasaativave,
 Rutivave, Araamivave, vinavuka vaura.

²³Araamira maaqunavu vaireka, Usivave, Huluvave, Getevave,
 Masivave, vinavuka vaura. ²⁴Apakasaativa Seraara qova vauvaro Seraava
 Ebera qova vaura. ²⁵Ebeva qorainti vainti taaraqanta vatatovaro vainti
 vovano vira autu Perekiva vaura. Perekiva qaqi vau entara vataini vau
 vaiinti nahentika rairavi vaurara tiro, vira autu *Perekirave-Rairave* tura.
 Perekiva vauvaro vira qatavano Jokitaaniva vaura.

²⁶Jokitaanira maaqunavu vaireka, Alamodaativave, Serepivave,
 Hasamaavetivave, Jeraavave, ²⁷Hadoraamuvave, Usarivave, Dikalaavave,
²⁸Obaalivave, Abimaelivave, Sebaavave, ²⁹Ofiaavave, Havilaavave,
 Jobaapivave, vaura. Vika ekaa Jokitaanira maaqunavu vaura.

³⁰Jokitaanira vaintivara vau vatava vaireva, Mesaqaahairo viviro,
 kuari uruntonaini verara Sefaa vataini vuru taiqora.

³¹Semira maaqunavu mintimake vaiha, vika vo anku vo anku vaiha,
 vo vataini vo vataini oru vaiha vo uva vo uva ti vaura.

³²Ekaa vi vatanaa vi vatanaaka vaireka, Noara vaintivara vaiha
 vika rairavi vo vataini vo vataini vura. Nora huvura namarivano taiqo
 entaraqaahai ekaa vatanaaka maa vataraqaa vauka Noava kuvuarama
 toka vaura.

Vohaa uvaqai hoqare ti vaurara tura

11 ¹Hoqare vataini vauka kia vo uva vo uva tiraiti, vohaa uvaqai ti
 vaura.

²Vohaa uva tivaqi viha vika kuarivano uruntonaini vivi, Sinaa Uqitaini orunte naavu maaqa kaqate vaura. ³Vika mini vaiha mintima ti: Kaiqenavu vata taatauke airi *briki* autuke ihaqohai haimike „maahota variaina naavura, vo naavu vo naavu kaqaare, tivake, vika airi *briki* autuke, *iva/qume* varake *briki* vira taatau keha naavu kaqe vaura.

⁴Vika mintiaqi viha qaiqaa tiha, Tenavu raumpirimavi vo vata vo vataqaa oru variarorave. Kaiqenavu maini vaiha naavu maaqa kaqate, nora naavu vo kaqa taariraro vira qiatavano nai naaro muntuka vairaro tinavu hutuvanovata uritarakero variarire, ti.

⁵Minti tivake vi naavura kaqe vauvaro Noravano Kotiva naavu maaqvata nora naavuvata tavareva tuvuntero ⁶tiharo, Vataini variaka vohaa vatanaaka vaiha vohaa uva ti vaiha nora kaiqa hoqarama taavo. Oho, vika mintiaqi vivera, vika nai varaataa i kaiqara, hampi kaiqa vo kaiqa vo kaiqa varaqi vivarave. ⁷Kaiqe tenavu vika maaqiri tuqantaa kaari vika vo uva vo uva tihama qumimaqa iha kia nai uva nai uva ho iriate, tiro.

⁸Minti tivakero Noravano Kotiva vika maaqiri hampiqama komanta vaiinti nahenti kia nai uva nai uva ho iriraiti, kaiqa vare vauravata qaqirake vo vataini vo vataini vi anima vura. Mintimakero Noravano Kotiva vika raumpirima kora.

⁹Noravano Kotiva vataini vauka vika maaqiri hampiqama korara ti, vi vatukara autu nteha, *Babelive – Hampiqama korave*, tura.

Semira anku

¹⁰Semira ankuvano maantimama vairo: Nora huvura namarivano taiqovaro taara ihi aitarovaro Semiva 100 ihi varakova qorainti vainti vo Apakasaatira vatatora. ¹¹Semiva Apakasaatira vatato entaraqaahairo viva 500 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

¹²Apakasaativa 35 ihi varakero viva qorainti vainti vo Seraara vatatora.

¹³Apakasaativa Seraara qova vau entaraqaahairo viva 403 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

¹⁴Seraava 30 ihi varakero viva qorainti vainti vo Ebera vatatora.

¹⁵Seraava Ebera vatato entaraqaahairo viva 403 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

¹⁶Ebeva 34 ihi varakero viva qorainti vainti vo Perekira vatatora.

¹⁷Ebeva Perekira vatato entaraqaahairo viva 430 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

¹⁸Perekiva 30 ihi varakero viva qorainti vainti vo Reura vatatora.

¹⁹Perekiva Reura vatato entaraqaahairo viva 209 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

²⁰Reuva 32 ihi varakero viva qorainti vainti vo Serukira vatatora.

²¹Reuva Serukira vatato entaraqaahairo viva 207 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

²²Serukiva 30 ihi varakero viva qorainti vainti vo Nehora vatatora.

²³Serukiva Nehora vatato entaraqaahairo viva 200 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti, qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

²⁴Nehova 29 ihi varakero viva qorainti vainti vo Teraara vatatora.

²⁵Nehova Teraara vatato entaraqaahairo viva 119 ihi varaqiro viharo vo vainti vo vainti qoraintivata nahentivata vataqiro viviro, vuru qutu vura.

²⁶Teraava 70 ihi varako entaraqaahairo viva qorainti vainti vonavu Eparaamira, Nehora, Haraanira, vatatora.

²⁷Teraara ankuvano maantimama vairo: Teraava Eparaamira, Nehora, Haraanira, vatatovaro Haraaniva Rotira vatatora.

²⁸Vira gova Teraava qaqi vau entara Haraaniva Uri vatuka Kaludia vataini nai vatatonaini vaiharo qutu vura.

²⁹Eparaamiva nahenti vo Saraira varatero vauvaro Nehova Haraanira raavura Mikaara varatero vaura. Haraanira raavura vo, Isakaava vaura.

³⁰Saraiva Eparaamira naatavano kia vainti vataraitiro, *naahiar/ qururaiqama* viro vaura.

³¹Teraava nai maaqu Eparaamiravata, nai maaqu Haraanira vainti Rotiravata, Eparaamira naata Sarairavata, vinavuka ntita varero Kaludia vata Uri vatuka mini kero, katu varero Kenaani vataini oru vairare tiro, mini viharo taveru qaqirakero Haraani vatukaini oruntero vaura.

³²Teraava 205 ihi varakero Haraani vatukaini qutu vura.

Kotiva Eparaamira kaamatora

12 ¹Noravano Kotiva Eparaamirara tiharo, Nena vatave, nena naavu maaqave, nena qora naavuqi variakave, maini kera katu varairaqe te qaraaka vata ai umiqaarirara are mini vuane.

²Are mintiraqe te are vainti kuvuarenara airiqama amitaare. Te ai koqema amiteha ai autuvata noraiqama kaarirara are ekaa vo vatanaa vo vatanaaka, koqema nimitaane.

³Vokika ai koqema amitaqe te vika naivata koqema nimitarerave.

Vokika ai qoraiqama amitaqe te vika naivata qoraiqama nimitarerave.

Naantiara are kuvuarama teraukaqihai te ekaa naato vataini vaika koqema nimitarerave, tiro.

⁴Minti tuvaro Eparaamiva Noravano Kotiva tunte iro viva 75 ihi varakova Haraani mini kero vurama. Viva vuvaro Rotivavata vikantiro vurama.

⁵Eparaamiva nai naata Sarairavata, nai qata maaqu Rotiravata, nai kaiqa vaiintinavuvata ntita varero Haraanini vaiharo ekaa airaira vatora viravata katu varero Kenaani vataini vireva vura.

Mini oruntero ⁶vi vatarāqaa viharo Sekemi vatuka nora oqiva vaunaini More Oqivave tunaini oruntora. Vi entara Kenaani vatanaaka vi vatarāqaa vauvaro ⁷Noravano Kotiva Eparaamira avuqaa qovarama viro virara tiharo, Te maa vatara are kuvuarama terauka nimirave, tiro. Minti tivakero Kotiva Eparaamira avuqaa qovarama vurara tiro, Eparaamiva orinavu varakero *ofaa* tainta autukero Nora Kotira autu tuahera kora.

⁸Viraqaahairo Eparaamiva oru viro Beteli vatuka vira vuruvi kuari uruntonaini oruntero, mini nai *seri* naavu kaqa tero vaura. Beteli vatuka hini vauvaro Ai vatuka hini vauvaro viva tavaarana nai *seri* naavu kaqa tero vaura. Eparaamiva mini vaiharo Nora Kotira quahama amitareva *ofaa* tainta vo autukero Nora Kotira aarora. ⁹Eparaamiva mini varikero qaiqaa katu varero voqi voqi variqiro viviro, Nekevi vataini vurama.

Eparaamiva Isipini vura

¹⁰Vi entara karara aavoqu entava vauvaro Eparaamiva vaunaini kia karavata vauvarora tiro, viva Isipini vahuqa vaireva vura.

¹¹Viva aaraini oru viharo tavovaro Isipi aumanto vauvaro Eparaamiva nai naata Sarairara tiharo, Are koqe viri vaata vataa nahentivano variaro. ¹²Isipi vatanaaka ai taveha ariara ti naatave tivake ai varareka iha ti harukevorave. ¹³Are vi vatanaakara tihara, Te vira auravanove, tiane. Minti tiramanta vika ariarao ti, kia ti haru karaiti, ti vehakuma timitaate, tiro. ¹⁴Minti tivake vika Isipini vumanta Isipi vatanaaka tavovaro Saraiva koqe viri vaata vataa nahentivano vaura. ¹⁵Isipi vika nora vaiintinavu vi nahentira tave, nai avuhainaa vaiinti, Pero vaiinti tiva ami tiha, Virara koqe nahentive tivake, avuhainaa naavuqi vira vita vare vuru kora. ¹⁶Avuhainaa vaiinti viva vi nahentiraro tiro, Eparaamira quahama amiteharo sipisipive, memeraave, purumakauve, donkive, kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, kamerive, vira amura.

¹⁷Mintuvarovata, Noravano Kotiva Pero vaiinti Eparaamira naata kaara vo rovāra vo rovāra viraqaavata vira navunaakaqaavata vatovaro ¹⁸Pero vaiintivano Eparaamira aarama kero virara tiharo, Oho, are nana okarae tiqaa qovarama kaaro? Saraiva ai naatavano vaivara are nantiharae virara kia vutukera ti tiva timira iaro? ¹⁹Nantiharae are virara tihara, Ti auravano vaivo, tiaramantae te vira varauro? Ho nena naata vita varera vuane, tiro.

²⁰Avuhainaa vaiintivano minti tivakero nai kaiqa vaiintinavu nititomanta vika Eparaamira atitama kovaro Eparaamiva nai naatavata ekaa nai u haikaravata varero vurama.

13 ¹Atitama kovaro Eparaamiva Isipi mini kero anirantero Nekevini vura. Viva nai naatavata ekaa viva nai u haikaravata varero vuvaro Rotivavata vikantiro vurama.

²Vi entara Eparaamiva airi haika, purumakauve, sipisipive, memeraave, *kori* orive, *silvaa* orive, vatova vaura.

³Eparaamiva Nekeveni varikero, viraqaahairo katu varero voqi voqi variqiro viro, qoqaraanaini Beteli maaqaini oruntora. Beteli vatuka hini vauvaro Ai vatuka hini vauvaro avutana haaru viva nai *seri* naavu kaqa tero vaiharo ⁴*ofaa* tainta autu tonaini oruntero, mini vaiharo qaiqaa Nora Kotira autu tuahereharo vaura.

Eparaamika Rotika raira vura

⁵Eparaamiva mini vauvaro Rotivavata vikantiro vaiharo airi airaira sipisipive, memeraave, purumakauve, vatomanta vira kaiqa vaiintinavuvata airi vaura.

⁶Rotika Eparaamika vohaa vaihatanta tavomanta vitanta sipisipive, memeraave, kara neva kia ho vaumanta ⁷vira kaara vitanta sipisipiqaaave memeraaqaave raqiki vauka tirori vaura. (Vi entara Kenaani vatanaakavata Peresi vatanaakavata vi vataraqaa vaura.)

⁸Vika tirori vauvaro Eparaamiva Rotirara tiharo, Tetanta vohaa qata vakaa vaunarara ti, hauri tetanta tirorimaqi vuari titanta kaiqa vaiintinavuvata tirorivorave. ⁹Ho tavaane. Airi vatama maini vaivo. Kaiqe rairavi te vo vataqaa variarirara are vo vataqaa variane. Are muani otu vairera, te maini variare. Are maini vairera, te muani otu variare. Are nena muntuka vaina vatara kaamatera variane, tiro.

¹⁰Eparaamiva minti tuvaro Rotiva muani vuavu tavovaro Iotani Namarivano tuvi vauvaro uqita vata koqeva viviro, muntu Soaa vataini taiqora. Vi vatava vaireva, Ideni vata voqaarave, Isipi vata voqaarave, koqe vata vaura. (Vi entara Noravano Kotiva Sodomivata Gomoravata kia vehi autuko entara vi vatukatanta qaqi vauvaro koqe vatavano mini vaura.)

¹¹Rotiva ekaa Iotani Uqitaini nai kaama tero kuari uruntonaini katu varero vaireva vura. Viva Eparaamira kero mini vura.

¹²Eparaamiva Kenaanini vauvaro Rotiva muani uqita kanta otu nora vatukanavu vaunaini Sodomi aaqaini nai *seri* naavu maaqa kaqa tero vaura. ¹³Sodomiqi vauka qora kaiqa vareha Nora Kotira uva, vo uva vo uva raqaqi vi vaura. ¹⁴Rotiva Eparaamira mini kero vuvaro viraqaahairo Noravano Kotiva Eparaamirara tiharo,

Are maaqaa vaihara ekaa vata maata vutu vuru aituqama kera tavaane.

¹⁵Ekaa vutu vuru tavena vatara te vi vatara aivata are kuvuarama teraukavata nimiariraro vi vatava ni vatavanoma ekaa enta variqiro vuanarove.

¹⁶Te ai kahaqiari are kuvuarama terauka nai airitahaama vaivarave. Vika vaireka, nai nuqa voqaara airitahaama vaivarave.

Vaiintivano nuqa kia ho kaara ntintemake, ai vaintivaravata kia ho kaara ntivarave.

¹⁷Himpira oru nihara ekaa vi vatara tavaane. Vi vatava ai amiarira vatavama vaivo, tiro.

¹⁸Kotiva minti tuvaro Eparaamiva katu varero Mamare Oqiva vaunaini Hebaroni vatukaini vaireva oruntero, nai *seri* naavu maaqa kaqatero Nora Kotira quahama ami tareva, *ofaa* tainta vo autu kora.

Eparaamiva Rotira ruaruama amitora

14 ¹Vi entara avuhainaa vaiinti 4navu: Amarafeliva Sinaaqaq raqikuvave, Ariokiva Elasa vatukaqaa raqikuvave, Kedo-Laomeva Elami vatukaqaa raqikuvave, Titaamiva Goimu vatukaqaa raqikuvave, ²vinavuka avuhainaa vaiinti 5navu hampata raqireka vura.

Avuhainaa vaiinti 5navu nutu vaireva, Beraava Sodomu vatukaqaa raqikuvave, Birasaava Gomora vatukaqaa raqikuvave, Sinaapiva Atamaa vatukaqaa raqikuvave, Semebeva Seboimu vatukaqaa raqikuvave, vo avuhainaava Belaaqaa raqikuvave, vinavuka vaura. (Belaa vatuka vo autu Soaave tura.)

³Avuhainauka 5navu nái iqoka vaiinti ntita vare Sidimi Uqitakanta ruvaqumavi vaiha vaqa ntiha vaura. (Maa entara Qutu vi Varuvava minima vairo.)

⁴Tota King Kedo-Laomeva 12 ihiaa variqiro viharo avuhainaaka 5navuqaa raqikiqiro vi vaura. Ho 12 ihi aitarovaro 13 ihiaa avuhainaa vaiinti 5navu Kedo-Laomerara tiha, Tenavu kia qaiqaa ai vevaaraini vairerave, tura.

⁵Vinavuka minti tuvaro ihi vo aitarovaro King Kedo-Laomeva nai tontinavu avuhainaa vaiinti 3navu naarama komanta vinavuka Kedo-Laomera kahaqireka vohaaraqi avitumavi nái iqoka vaiinti ntita vare oru Asateroti-Kanaimi vataini vaiha Refaimi vatanaaka hampata raquqi viha vika naatarake, viraqaahai vinavuka Haamu vatukaini oru vaiha Susumi vatanaaka naatarake, viraqaahai vinavuka oru Kiriataimi uqitaini Emimi vatanaaka naatarake, ⁶oru verara Seiru aiqinaini Hori vatanaaka naatara keha, vinavuka vika aru ntataqi vivi, aahara vata auvahini Eli-Paraanini vuru kora.

⁷Viraqaahai avuhainauka 4 vinavuka orurante Kadesi vatuka, vo autu Eni-Misipative tunaini vaiha, Amareki vatanaaka ekaa naatarake, oru Hasasoni-Tema vatukaini vaiha Amo vatanaakavata naatara kora.

⁸Mintiaqi vumanta avuhainaa vaiinti 5navu Sodomuqaa raqikuvave, Gomoraqaa raqikuvave, Atamaaqaa raqikuvave, Seboimuqaa raqikuvave, Belaaqaa raqikuvave, vinavukavata nái iqoka vaiinti ntita vare Sidimi Uqitakanta ruvaqumavi vaiha iqoka raqireka vaqa nti vaumanta ⁹Kedo-

Laomeva nai tonti 3navu vatamakeru 5navu hampata raqireka vaqa nti vaura.

Ho avuhainauka 4navuvano avuhainauka 5navu hampata raquqi vi vaura. ¹⁰Sidimi Uqita kanta airi *ruvu/mpumpi* vauvaro viraqi vankora *iva/qume* vauraqi Sodomi avuhainaara iqoka vaiintive, Gomora avuhainaara iqoka vaiintive, vika qetake ruqemake viha, vokuka *ruvuqi/mpumpiqi* aqu vumanta, vokuka ruqemake aiqinaini vura.

¹¹Mintumanta avuhainaa vaiinti 4navu vinavuka naataraqi viha, oru Sodomi vatukaqihaivata Gomora vatukaqihaivata ekaa airairavata karavata raqiake vare vurama.

¹²Eparaamira qata vainti Rotiva Sodomi vatukaqi vaumanta vika viravata ravaaqavu vare, viva u haikaravata vare vura.

¹³Ho mintuvaro vovano ruqema kero vuva vuru Eparaamira Hiparu vatanaa vaiinti Rotirara tiva amura. Vi entara Eparaamiva nora oqiva vauraqi vauvaro Amo vatanaa vaiinti Mamareva oqiva qova vivavata, Mamarera qatatanta Esikolika Aneka vitantavata, Eparaamira tontiqamake vaura.

¹⁴Vinavuka Eparaamira hampata vauvaro Eparaamiva Rotira ravaaqavuke rumpa varo uvara iriro viva 318 iqoka vaiinti nai vaunaini vauka naarama kero, avuhainaa vaiinti 4navu hampata raqireva vinavuka avataqiro viviro, Daani maaqaini oruntora. ¹⁵Mini oruntovaro enta uvaro Eparaamiva nai iqoka vaiintinavu rairakero taara vara autukero vatomanta vika entaqi navutaaka hampata raquqi vura. Eparaamiva nai iqoka vaiinti hampata vika aru ntataqi vivi, Hoba vatukaini Damasikusi *noti* mantaraini vuru kora.

¹⁶Eparaamiva mintiaqiro viharo vika raqia vare vu airairara qaiqaa varero, nai qata vainti Rotiravata kuvantu kero vitero, Rotiva u haikaravata qaiqaa varero, nahenti vonavuvata kuvantu kero ntitero, vo vaiinti nahentinavuvata kuvantu kero ntita varero orurantero anura.

Merikisitekiva nai kauqu tuahera keharo Eparaamira koqema amitora

¹⁷Eparaamiva King Kedo-Laomeravata avuhainaa vaiinti 3navuvata naatara kero orurantero aaraini ani vauvaro Sodomi vatanaakaqaa raqiku vaiintiva Eparaamira vita kareva *Save Uqitainive, Avuhainaara Uqitainive* tunaini vuvaro ¹⁸Merikisitekiva vivavata Eparaamira vita kareva vura.

Merikisitekiva vaireva, viva Saremi vatuka avuhainaava nai virini kantaaqaini vai Variqara kaiqa vara amite vau vaiintiva vaura. Viva oru Eparaamira vita kero mparetivata *uainivata* vira amiro ¹⁹nai kauqu tuaherakero vira koqema amitero tiharo,

Nai virini kantaaqaini vai Variqava naaruvavata vatavata autukero vataiva, viva ai Eparaamira koqema amitaarire.

²⁰Nai virini kantaqaini vai Variqava ai kahaqiharo navutaaka ai kauquqi kaivara are vika naatara kaanarara ti, tenavu vira autu tuahere vauro, tiro.

Merikisitekiva minti tuvaro Eparaamiva navutaaka kauquqihairo vare anu airairara rairakero kauqurutanta vatoraqihairo vohaiqa Merikisitekira amuvaro varora.

²¹Merikisitekiva vohaiqa varovaro Sodomi vatanaaka avuhainaa vaiintivano Eparaamirara tiharo, Are ti navunaaka kuvantu taarauka vikaqai tinta timiane. Navutaaka vika airaira varataara are vi haikara kia ti timiraitira, nena totaane, tiro.

²²Sodomi vatanaaka avuhainaa vaiintivano minti tuvaro Eparaamiva aqao tiro, Noravano Kotiva nai virini kantaqaini vai Variqava, viva naaruvavata vatavata autukero vataivave. Te vira avuqaa vaiha te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha virara minti tunarave:

²³Vika Sodomi vatanaaka airaira vare vuaraqihai kia te voqavata vararerave, tunarave. Te ni airaira varaarirara hauri are tiriara tihara, Te Eparaamira airi airaira amuraro viva airi haika vataivo, tiorave. Virara irihama kia te ni airaira voqavata vararerave. ²⁴Tenta vaiintinavu vaaka namakaa karara, vi kararaqai te niqihai varaunarave. Ti hampata vuaka, Anerave, Esikolirave, Mamarerave, vinavuka are nena airaira hini rairakera nimiramanta varaate, tura.

Kotiva Eparaamira vataakero uva tiva taataukero vatora

15 ¹Vo entanavu aitarovaro Eparaamiva kia vaitaraitiro, qaqi vaiharo taira tave vauvaro Noravano Kotiva virara tiharo,

Kiama qetehara variane. Vo haikavano ai aruantorave tiha, te kainke voqaara vaiha ai antua amitarerave. Te nora koqaama ai amirerave, tiro.

²⁻³Minti tuvaro Eparaamiva tiharo, Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are nana haikae ti timinarave? Te kia vainti vatatauro. Ti maaquvano kia vairera, te qutu vuairararo ti kaiqa vainti Elieseva Damasikusihainaava te iaina haikara varaanarove. Viva mintiantorave, tiro.

⁴Eparaamiva minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Vi vaiintiva kiama are ina haikara varaanarove. Nina maaquvano vi haikara varaanarove, tiro. ⁵Kotiva minti tiva kero Eparaamira vita varero vevantero tiharo, Virini tavaane. Ai vaintivara vaireka, opu makau voqaara airitahaama vaivarave. Are kia ho opu makau kaara ntinantema kera, nena vaintivaravata kia ho kaara ntinarave, tiro.

⁶Kotiva minti tuvaro Eparaamiva kia vainti vataraitiro, naampaiqama vuva vaiharo Noravano Kotiva tu uvarara, quqaave, tura. Eparaamiva quqaave tiva kero Kotirara kempukaiqama kero iruvarora tiro, Kotiva tiharo, Te Eparaamirara avuqavu ni vai vaiintirave turo, tura.

⁷Kotiva qaiqaa Eparaamirara tiharo, Te Noravano Kotikave. Maa vatara te ai amiariraro ekaa enta ai vata variarire ti, te Uri vatuka Kaludia vataihai ai vita vare anuro, tiro.

⁸Minti tuvaro Eparaamiva aqao tiro. Mpo Noravauvo, are ekaa haikaqaa raqiki variaravama variaro. Are vata ti timire ina okarara te nantiakee virara kankomake irirarave? tiro.

⁹Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Are purumakau nahe vo, memeraa nahe vo, sipisipi qora vo, taaramo ihi varakeka vara viri timiane. Inaara uviri taaraqantavata vara viri timiane, tuvaro ¹⁰Eparaamiva Kotiva tuntema kero purumakauve memeraave sipisipive varero arukero kuhia kero avutaqaa nkahi kero, hini hini naiqi naiqi vataqiro viro taiqa kero, uvirivata aru kero kia toqa karaitiro, qaqi vatora.

¹¹Eparaamiva mintima kero vatovaro mati ne vau uvirika tuvu viraqaata utama vuare tuvaro viva memora vinavuka ruhaaqi vaura.

¹²Ruhaaqi vauvaro kuarivano aquvreva otu vi vauvaro Eparaamiva vaita aavata vuvaro aatu ite vauvaro voqama kero qeteharo vauvaro ¹³Noravano Kotiva [tairakaa] virara tiharo, Are kuvuarama terauka, vika naantiara vo vatanaaka vataini katu vare oru vaivarave. Vika mini oru vaimanta vi vatanaaka vika rumpa teha qoraiqama nimate vaimanta ai vaintivara vi vatanaaka paanaa kaiqa varevarave. Ai vaintivara vi vataraqaa 400 ihi variqi vi vaiqe ¹⁴viraqaahai te vi vatanaaka ntaihaari ai vaintivara airi airaira vare, vi vatara ke orurante anivarave.

¹⁵Are qaqi variqira vihara anoma kera naampaiqama vira qaqi qutu vinarave. ¹⁶Ai vaintivara kiama vaaka orurante anivarave. Maa vatanaaka Amo vatanaaka qora kaiqa varaqi viha anomake qora kaiqa vare vaiqe te vi entara Amo vatanaaka ntaihama kaari ai vaintivara maini homa orurante anivarave. Ai vaintivara vo vataini oru vaiha mini variqi vi vuru qutu vimanta, vika vaintivaravata qutu vimanta, vika naintivaravata qutu vimanta, vika naantiaraini vaika qaqi variqi vi entara vika vi vatara ke maini orurante anivarave, tiro.

¹⁷Kotiva minti tuvaro kuarivano ruhunku vuvaro entama vuvaro Eparaamiva tavovaro ova ite vauvavata, taveqihairo muravano oru vi vauvavata, qovarama viro mati toqa kero vataraqaa tavaarantuna aitare vaura.

¹⁸Mintuvaro vi entaraqaa Noravano Kotiva Eparaamikantiro uva tiva taatautero tiharo, Isipi vataqaahairo vatavano viviro vuru Iufaretisi Namari auvahini taiqaaina vatara ai amirerave. ¹⁹Kini vatanaakave, Kenisi vatanaakave, Kataamoni vatanaakave. ²⁰Hiti vatanaakave, Peresi vatanaakave, Refaimi vatanaakave, ²¹Amo vatanaakave, Kenaani vatanaakave, Girigaasi vatanaakave, Jebusi vatanaakave, vika vika vatavano ai vaintivara vatama varianarove, tura.

Hagaava Eparaamira vainti vata amitora

16 ¹Eparaamira naatavano Saraiva kia vira vainti vata amitaraitiro, qaqi vauvaro Saraira paanaa nahenti vo, Isipihainaa nahenti vira autu Hagaava vauvaro ²Saraiva Eparaamirara tiharo, Eparaamio, Noravano Kotiva kia ti kahaqivera kia te vainti vata amitauro. Are ti paanaa nahenti vikantira nihara vaitairaro viva hoe ti vainti vata timitaanarove, kiae ho vata timitaanarove? tiro.

Saraiva minti tuvaro Eparaamiva eo tura. ³Vi entara Eparaamiva Kenaani vataini 10 ihi varakero vauvaro Saraiva nai paanaa nahenti Isipihainaara Hagaara vita varero vuru Eparaamira amuvaro ⁴Eparaamiva vira varatero vikantiro ni vauvaro Hagaava vainti taiqama vura. Hagaava nai vainti taiqama vurara iriro, nai mahuta tiharo Sarairara, Viva vehi nahentivanoma vaivo, tiro.

⁵Minti ti vauvaro Saraiva Eparaamirara tiharo, Oho, ai okara kaarama vi nahentiva tiriara qora uva ti vaivo. Te tentavano vi nahentira ai amuraro viva vainti taiqama viro viraqaahairo tiriara qora uva ti vaivo. Oho, Noravano Kotiva titanta uva iriharo ariqaa uva vatairaqe te hove tiataarave, tiro.

⁶Saraiva minti tuvaro Eparaamiva Saraira nai tiva amiro tiharo, Aqao, vi nahentiva ai kaiqa nahentima vaivo. Homa vi nahentira nana okara autu amitaataa irera, autuane, tiro. Eparaamiva minti tuvaro Saraiva oru Hagaara voqama kero qoraiqama amitaqiro vuvarora tiro, Hagaava getakero ruqemakero vura.

⁷Hagaava ruqemakero aahara vataini, Suri vataini vi vau aarara ruvu namari tataaqa oru vauvaro Noravano Kotiva atito *enseliva* vira tataaqa govarama viro ⁸tiharo, Hagao, are Saraira paanaa nahentima variaro. Taihaira aniarava taini virevae iaro? tuvaro Hagaava nai tiva amiro tiharo, Te tenta nora nahenti aatu qetake ruqemake maini anuro, tiro.

⁹Minti tuvaro *enseli* viva tiharo, Anirantera oru nena nora nahentivano vainanaini vira paanaa kaiqa varehara vira vevaaraini variane, tiro. ¹⁰Minti tivakero *enseli* viva tiharo, Te ai kahaqiariraro ai vaintivara airitahaa vaivaro kia vovanovata vika ho kaara ntuanarove.

¹¹Are vainti taiqama vuarava qorainti vaintima vatatenarave.

Are qoraiqamavira ke ke tiana uvara Noravano Kotiva irirara tira, are nena vainti autu ntavateharama virara *Isamairirave* — *Noravano Kotiva Irirave*, tiane.

¹²Ai vaintivano noruqama viro vaiharo qaakau donki voqaara vaiharo viva voqama kero raquarira vaiintiva vairamanta vo vaiinti vo vaiinti vira hampata raquqi vivarave.

Viva nai navunaaka hampata navutaiqamaqiro viharo varianarove, tiro.

¹³*Enseli* viva Hagaarara vi uvara tuvaro Hagaava nai aatoqi mintima keroma iriro, Ike, Kotiva ti tave vaivama vaivo. Quqaee Kotiva ti tave vaira te vira taveha kia qutu viraiti, qaqi vauro? Virara irihama te Kotirara, Are ti tave variaravama variaro, turo, tiro.

¹⁴Hagaava minti turara ti, maa entara vaiinti nahenti vi namarira autu nteha, *Be-Lahai-Roi-Qaqi Variqiro Vi Vaiva ti tave vaira vira namarive*, ti variara. Vi ruvu namariva vaireva, Kadesi vatuka hini vaivaro Bereti vatuka hini vaivaro avutaini vaira.

¹⁵Hagaava variqiro viro vuru Eparaamira qorainti vainti vata amitovaro Eparaamiva vira autu nteharo, Isamairirave, tura.

¹⁶Eparaamiva 86 ihi varako entara Hagaava vira Isamairira vata amitora.

Vaata toqake okarara qovarama kora

17 ¹Eparaamiva 99 ihi varakova vauvaro Noravano Kotiva Eparaamira avuqaa qovarama viro tiharo, Te Kotika ekaa kempuka vatauraukave. Are ti avuqaa avuqavuqama kera niraro kia ariqaa uva variarire. ²Are mintiaqira viraqe te ai vataake vaiha uva tiva taatauke vate ai vaintivara airiqama karerave, tiro.

³Minti tuvaro Eparaamiva vataini hiqinti viro nai viri vataini vatero vauvaro ⁴Kotiva tiharo, Te ai vataake vaiha maa uvara tiva taatauke vatarerave. Te tenta kauqu airiqaa aqukeha ariara mintima ti, Quqaama are vo vatanaa vo vatanaaka vika qovama vainarave.

⁵Te ai autu Eparaamira qaqini varake, qaraaka autu nteha ariara *Eparahaamivave – Airi Vatanaaka Vika Qovavema* turo. Are vo vatanaa vo vatanaaka vika gova vainarara ti, te minti turo.

⁶Te ai vaintivara airiqama kaari vikaqihai vonavu avuhainaakama vaivarave. Ai vaintivara airiqamavi vaiha vo vatanaa vo vatanaakama vaivarave.

⁷Te vate kauqu airiqaa aqukeha tiva taatau tauna uvara ariaravata ai vaintivaravata irihama kia vi uvara raqa karerave. Te ai Variqavano vaiha, naantiaravata te ai vaintivara Variqavanovata vairerave. ⁸Maa entara are Kenaani vata maaqaa vo vatanaaka voqaara variaro. Ho te aivata ai vaintivaravata maa vatara nimiariraro vi vatava ni vata ekaa enta viraqe te ni Variqavano vaiha niqaa raqikiqi virerave, tiro.

⁹Kotiva minti tivakero vo uvavata Eparahaamirara mintima tiro: Te vate tiva taatau tauna uvara arevata naantiara ai vaintivara vaikavata virara eo tivake tenavu vi uvara iriqi virerave tiate. ¹⁰Te vate tiva taatau tauna uvara arevata naantiara ai vaintivara vaikavata irihama ekaa qorainti vainti vaata toqa kaate.

¹¹Are nena vaatavata toqa kairaro te uva tiva taatau taarirava kempukaiqama vuarire. ¹²Maa entaraqaahaira ne ekaa qorainti vainti

vatateka 8 enta vara kaimanta vi entaraqaa vika vaata toqa nimitaate. Ni hampata vaika, vika qorainti vaintivata vaata toqa kaate. Ne kaiqa vaiinti vo vatapai koqaama teka, vikavata vika qorainti vaintivata vaata toqa kaate.

¹³Ne vaata toqake okarara mintimake iriqi viha, ne te uva tiva taatau taunaravata kia taurukaraiti, ekaa enta iriqi vivarave.

¹⁴Qorainti vainti vo vira vaata kia toqa kaivera, vi vaintiva te tiva taatau tauna uvava raqa kaainara kaara te vi vaintirara kia ti vaintima vaivo tinerave, tiro.

¹⁵Minti tivakero Kotiva qaiqaa Eparahaamirara tiharo, Nena naatara kia qaiqaa Sarairave tiane. Vi autura qaqini varakera virara *Seraarave* – *Avuhainaa Vaiinti Raavurave*, tiane. ¹⁶Te vira koqema amitaairaro viva ari vatanaaka vika nova vairamanta vira vainti vonavu avuhainaakama vaivarave, tiro.

¹⁷Kotiva minti tuvaro Eparahaamiva vatakanta hiqinti viro nai virivata vatani kero vi uvava iriro nai aatoqi irikero tiharo, Ike, te naampaiqamavi 100 ihi vara kauraro Seraava kontaiqama viro 90 ihi varakaivo. Nantiakee tetanta ho vainti vatatararave? tivakero naaraihama kero ¹⁸viraqaahairo Kotira irero tiharo, Ti maaqu Isamairiva vaivo. Are hoe vira koqema amitairaro viraqira are uva tiva terava vivau variarire? tiro.

¹⁹Eparahaamiva minti tuvaro Kotiva aqao tiro, Kiave. Ai naatavano Seraava qorainti vainti vata amitairara are virara *Aisaakirave* – *Naaraihirave* tiane. Te vate uva tiva taarirava viraqivata vira vaintivaraqivata ekaa entama qaqi variqiro vuanarove.

²⁰Are Isamairirara tianara te iruro. Te viravata koqema amitaari viva kuvuara irauka airitahaa vaivarave. Isamairiva nora vaiinti 12navu qova viraqte te naantiara vika vaintivara koqema nimitaari nora vatanaakama vaivarave. ²¹Ho kia Isamairiraqi te vate uva tiva taatau taurava vairaitiro, vi uvava Aisaakiraqima varianarove. Maa entaraqaahairo ihi aitarairaro Seraava vainti taiqama viro vi vaintira vatataararove, tiro. ²²Kotiva minti tivakero nai uva taiqa kero Eparahaamira mini kero vurama.

²³Ho vohaa vi entaraqaa Eparahaamiva Kotiva tunte iro nai maaqu Isamairiravata ekaa qorainti vira naavuqi vaikavata vaata toqa kora. Ekaa vira kaiqa vaiinti vira vatukaini vatatokavata, niaraihai monu aqukeha koqaamato vaiintikavata, viva ekaa vika vaatavata toqa nimitora.

²⁴Vi entara Eparahaamiva 99 ihi varakova nai vaata toqa kero ²⁵nai maaqu Isamairiva 13 ihi varakora ²⁶vira vaatavata vohaa vi entaraqaa toqa amitora. ²⁷Vohaa vi entaraqaa nai kaiqa vaintivata vaata toqa nimitora.

Taaramonavu Eparahaamira tavora

18 ¹Eparahaamiva Mamarera Oqiva vauraqi vauvaro Noravano Kotiva vira avuqaa qovarama vura. Vi uvara okara maantimama vairo:

Kuarivano uriro qiataqaa noraiqama kero itoraqaa Eparahaamiva aumaqaaraini nai *seri* naavu qentiana oquviro vaiharo viti tavomanta ²vaiinti taaramonavu vahaqaqaini himpite vaura.

Mini himpite vauvaro Eparahaamiva vinavuka taveru [qaqi qumina vaiintinavuve tivakero] kantero oru vinavuka ntitakero vatakanta hiqinti viro nai viri vataini vatero ³tiharo, Ti vaiintinavuvauvo, kia qaqi aitare vuate. Te ni kaiqa vaiintima vauvo. ⁴Kaiqe te tiariraro vovano namari kaqa varero ni aiqum hiqama nimitairaro paru iramanta ne katari okara auraara vaiqe ⁵te kara nimiari ne naivaro kempukaiqiramanta nenta aaraini vuate. Nenavu ti vatukaini aniamantama te mintimake ninavu quahama nimitarerave, tiro. Eparahaamiva minti tumanta vinavuka, eo mintiane, ti.

⁶Tuvaro Eparahaamiva kantero naavuqi oriqetero nai naata Seraarara tiharo, Vaaka koqe *porusi* varakera mpareti untaane, tivakero ⁷kantero oru nai purumakaunavuqihairo purumakau naati koqera vonku varakero nai kaiqa vaiinti amuvaro viva vaaka vira qerama tareva vura. ⁸Ho kara ita vuvoro Eparahaamiva kara vira varakero purumakau naama taapairavata qaqi vau naamaravata varakero vuru vinavuka aqanto vatora. Vinavuka katari okara mini vauvaro Eparahaamiva naivano vinavuka kara nimumanta nora.

⁹Vinavuka kara namake Eparahaamira ireha ti, Ai naata Seraava taraqie vaivo? tuvaro Eparahaamiva tiharo, Viva vitira *seri* naavuqima vaivo, tuvaro ¹⁰vovano tiharo, Ihi varake vohaa qaramake vate aniaina entaraqaa te qaiqaa orurante anirerave. Vi entara ai naatavano Seraava qorainti vainti vatatero vikantiro varianarove, tiro.

Minti tuvaro Seraava Eparahaamira naantiaraini *seri* naavu qentiana himpi vaiharo vi uvara irura.

¹¹Seraaka Eparahaamika konta naampaiqama vutanta vaiha Seraava vainti vataarira entava haaru taiqa vuvoro vaura. ¹²Seraava vi uvara iriro nai araraqihairo naaraihiharo nai irikero tiharo, Te tenta vaatinti konta naampaiqama vuro. Nantiakee te vainti vatake quaheha vairarave? tiro.

¹³Seraava mintimakero nai aatoqi iruvaro Noravano Kotiva Eparahaamira irero tiharo, Nantivaroe Seraava naaraihiharo tiharo, Te kontaiqama vuro. Nantiakee te vainti ho vatararave, tivo? ¹⁴Te Noravano Kotika ekaa kaiqa vare vauraukama vauvo. Ho te vaaka tunantemake, ihi varake qaiqaa orurante aniariraro vi entaraqaa ai naatavano Seraava qorainti vainti vatatero vikantiro varianarove, tiro.

¹⁵Minti tuvaro Seraava qeteharora tiro, viva aqao tiro, Kia te naaraihuro, tuvaro viva tiharo, Quqaama te turo. Are naaraihama iaro, tiro.

Eparahaamiva vinavuka vuru ni kora

¹⁶Minti tivakero taaramonavu himpi Sodomi vatuka tavareka vuvaro Eparahaamiva vinavuka aarana vuru kareva ntita varero vura.

¹⁷Aaraini vi vauvaro Noravano Kotiva tiharo, Te Sodomi vatanaaka autu nimitare iaina okarara kukeqate Eparahaamira kia tiva amiarorave. ¹⁸Eparahaamira vaintivara noraiqamavi kempuka vatanaakama vaivarave. Eparahaamiva kuvuarama tainaraqihai te ekaa vataini vaika koqema nimitarerave. ¹⁹Eparahaamiva nai vaintivaravata ti uva iriqi vuete ti, te vira tenta kaama taunarave. Vira vaintivara avuquavumake nivera, te kauqu aiqiaa aqukeha Eparahaamirara tiva tauna uvara iriha minti minti irerave, tiro.

²⁰Minti tivakero Noravano Kotiva Eparahaamirara tiharo, Sodomihainaakavata Gomoraihainaakavata vaaqu aaraqaa ni variavo tiamanta irunarave. Vika vaaqu kaiqavano uritarakero vaira kaara ²¹te tenta otu vika tavarerave. Quqaa vika mintiavo, kiae mintiavo, te otu vika tavarera vuro, tiro. ²²Minti tumanta vaiinti votanta *enselitanta* vira mini ke Sodomini vi vau aaraqaa vuvaro Noravano Kotiva Eparahaamikantiro mini vaura.

²³Viva mini vauvaro Eparahaamiva Noravano vaunaini oruntero vira irero tiharo, Quqaa are vaaqu vaiinti nahenti vehi autu kehara koqe vaiinti nahentivata vika hampata vehi autu kenarave? ²⁴Are tavairamanta mini vaiinti nahenti koqeke 50navu vaivera, are qaiqai Sodomi vatukaqi variaka ekaa vehi autu kenarave? 50navu qai variate tira, are kiae vi vatukara vehakuma amitenarave? ²⁵Are vaiinti nahenti koqeke qora vaiinti nahenti hampata aru kerorave. Kia mintiane. Qora vaiinti nahenti kaara koqe vaiinti nahentivata aru kerorave. Are vataini variakaqaa raqikiharama are avuqavu *ko* tiane, tiro.

²⁶Eparahaamiva minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Te tavaari vaiinti nahenti koqeke 50navu vaivera, te vikara irihama ekaa vi vatanaakavata vehakuma nimitarerave, tiro.

²⁷Noravano minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Oho, Noravauvo, te qumina vaiintivanoma vauro. Te ainti uva tivaqi vuarirava kia ho vaimanta te vo uva tiarirara are kia ti titiane. ²⁸Kia anomake koqeke 50navu vaivera, 45navuqai vaivera, are vikara iriharama kiae vi vatanaaka vehi autu kenarave? tiro.

Minti tuvaro Noravano Kotiva tiharo, Te tavaari vaiinti nahenti koqeke 45navuqai vaivera, vikara irihama kiama te vi vatanaaka vehi autu karerave, tiro.

²⁹Minti tuvaro Eparahaamiva qaiqaa tiharo, Vaiinti nahenti koqeka 40navuqai vaivera vo? Are nantie inarave? tuvaro Kotiva tiharo, Vaiinti nahenti koqeka 40navuqai vaivera, vikara iriha kiama te vi vatukara vehi autu karerave, tiro.

³⁰Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Noravauvo, kia ai arara itairara are ti titiane. Vaiinti nahenti koqeka 30navuqai vaivera vo? Are nantie inarave? tuvaro Kotiva tiharo, Vaiinti nahenti koqeka 30navuqai vaivera, te kia vi vatukara vehi autu karerave, tiro.

³¹Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Oho, are Noravano variaramanta te qumina vaiintivano ariara ti vauro. Vaiinti nahenti koqeka 20navuqai vaivera vo? Are nantie inarave? tuvaro Noravano tiharo, Te tavaari vaiinti nahenti koqeka 20navuqai vaivera, te kia vi vatukara vehi autu karerave, tiro.

³²Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Noravauvo, kia ai arara itairare. Te qaiqaa vohaiqaqai ai ireha tavarerave. Vaiinti nahenti koqeka 10navuqai vaivera vo? Are nantie inarave? tiro. Minti tuvaro Kotiva tiharo, Vaiinti nahenti koqeka 10navuqai vaivera, vikara iriha kiama te vi vatanaaka vehi autu karerave, tiro.

³³Minti tiva taiqa kero Noravano Kotiva Eparahaamira mini kero vuvaro Eparahaamiva tuvurantero nai maaqaini vura.

Sodomi vatanaaka vaaqu kaiqa varora

19 ¹*Enselitanta* otu vuvaro entama vumanta vitanta Sodomi vatukaini otunte tavovaro Rotiva vaantaavura qentiana oquviro vaura. Rotiva mini vaiharo *enselitanta* tavero qaqi qumina vaiintitantave tivakero, himpiro oru vitanta nitakero uva manteharo nai viri vataini vatero ²tiharo, Ti vaiintitanta, te nitanta kaiqa vaiintima vauro. Netanta ani ti naavuqi vaitaate. Netanta nenta aiku hiqamake vaite, hura toqaqi nentatanta vuata, tiro.

Rotiva minti tumanta vitanta aqao ti, Tetanta vahaqaqini qaqi qumina vatuka kanta vaitarerave, ti. ³Minti tuvaro Rotiva kempukaiqama kero tumanta vitanta Rotira naavuqi oriqete vauvaro Rotiva kia noqavu mparetira untakero vitanta nimumanta nora.

⁴Vitanta kara namake vaitarare tumanta Sodomi vatukaqi vauka hihai hihai naampainavuve, qaraaka vaiintinavuve, aninte Rotira naavu vahaqaqini ututumate vaiha ⁵Rotirara naverai tiha, Vaaka ania vaiintitanta taraqie variavo? Vitanta vara veva kairaqa vitanta hampata nuare, ti.

⁶Minti ti vauvaro Rotiva vevantero qenti tintatero tiharo, ⁷Ti navunaataarito, eqaate. Kia vi kaiqara vaaqu kaiqa varaate. ⁸Ho tavaate. Ti raavuratanta qaraaka varaatatanta variavo. Ne vitanta varema nenta varaataa ina kaiqara varaate. Vaaka aniatanta kia utu varaate. Vi

vaiintitanta ti naavuqi ani variamantara ti, te vitantaqaa raqikiariravama vaivo, tiro.

⁹Rotiva minti tumantavata, vika tiha, Are vinuane. Are vo vatanaava maini ani vahuqa variaravave. Kia tinavu ravaaqavuane. Are kia tinavu vaaraqairera, tenavu aivata voqamake qoraiqama amitarerave, ti. Minti tivake vika Rotira venta qaqini ke oru qenti rukavu kareka auti vaumanta ¹⁰vaaka anu vaiintitanta vitanta nái kauqu tutuke Rotira rarau vera naavuqi ke qenti tintate, ¹¹viraqaahai vitanta aaquakaa voqaara utu kovaro vi vatanaaka avu arukomanta vika nái avuara qumimaqa iha kia ho qenti qantua kora.

Rotiva Sodomi mini kero vurama

¹²Vi vatanaaka kia ho qenti qantua komanta vaiinti vitanta naavuqi vaiha Rotirara tiha, Ai navunaa vonavu maa vatukaraqi varie iavo? Ai airaamaquve, ai maaquve, ai raavurave, ai navunaakave vaivera, vika vaaka ntita varera maa vatukaraqihaira vuane.

¹³Tetanta maa vatukara vehi autu taiqa karerave. Maa vatanaaka Noravano Kotiva ti uvava voqamake raqake variavaro vika vaaqu kaiqavano uritarakero vaira kaara Noravano titanta tititaimanta maa vatukara vehi autu taiqa karera tuvuro, ti.

¹⁴Minti tuvaro Rotiva vevantero oru nai raavuratanta varare u vaiintitantara tiharo, Noravano Kotiva maa vatukara vehi autu taiqa kareva auti vaivo. Kante maaqihai vonaini vuete, tumanta vira airaamaqutanta Rotira uva kia iriraiti, virara virera uvaqaima ti vaivo tura.

¹⁵Ho aatitare umanta *enselitanta* Rotira vihi tiha, Kantera nena naatavata nena raavuratantavata ntita varera vonaini vuane. Maa vatukava vehiqama viramanta nevata taiqa vivorave, ti.

¹⁶Vitanta minti tuvaro Rotiva kia vaaka vitanta uva irireva auti vauvaro Noravano Kotiva Rotirara aaqurihama amitorara ti, vitanta Rotiravata vira naatavata vira raavuratantavata ntitavare vika kauqu utu rarau vare vuru vatuka aaqaini vaati ke.

¹⁷Vitanta vika vita vuru aaqaini ke *enseli* vovano tiharo, Nivata vehi autu kaantorave. Kantema kiama antavi tavamaqi viraiti, kiama vona vona varika varikamaqi vuete. Niaraini vuruni aiqinainima kante vuete. Nevata maini uqitaini vaiha taiqa vivorave, tiro.

¹⁸Minti tuvaro Rotiva aqao tiro, Nora vaiintitantao, kia minti tiate. ¹⁹Netanta ti nenta kaiqa vaiinti koqema timiteha ti vehakuma timitaakama variavo. Oho, te kia ho aiqina vainaini virarave. Te aaraini vi variariraro qora haikavano tivata vehi autu kaantorave. ²⁰Ho tavaate. Inaara vatuka vo vutuni vaivo. Netanta ti qaqi kaiqe te ruqemake viraqi oru ho variare, tiro.

²¹Minti tuvaro *enseli* vovano tiharo, Hove. Te are tianante irerave. Te kia vi vatukara vehi autu karerave. ²²Ho kante vuane. Te kia vo haika qovarama karaiti, qaqi variarara are mini oru ntairaqe te maa vatukara vehi autu karerave, tura.

Rotiva vi vatukarara inaara vatukave turara ti, vaiinti nahenti vi vatukarara *Soaave* — *Inaara Vatukave*, tura.

Sodomivata Gomoravata vehi autu kora

²³Rotiva vi vauvaro kuari uruntovaro Soaa vatukaini oruntora. ²⁴Viva Soaini oruntovaro vaaka Noravano Kotiva naaruvaihairo iha ito *salfara* vara kovaro aaqu ntintema kero Sodomi vatukaqaavata Gomora vatukaqaavata vi haikava hiqinti hiqinti i vaura.

²⁵Mintiaqiro viharo vi vatukatanta vehi autukero, vi vatanaakavata vehi autukero, ekaa uqitaini qampiqe vau haikaravata ekaa naaho maatavata vehi autu taiqa kora. ²⁶Mintiaqiro vi vauvaro Rotira naatavano aaraini viharo kaiqe tuqantaavi tavaare tivakero tuqantaa vuvaro vira vaatavano hore kuquviro katari aratora voqaara mini vaura.

²⁷Vira qararaa Eparahaamiva toqaqi himpiro kantero hoqare Nora Kotira hampata uva tunaini qaiqaa otuntero ²⁸viavi Sodomi vatukavata Gomora vatukavata tavarare tuvaro uqita vi kantahairo iha muravanoqai uri vaura. Nora iha iteharo muravano auti vaintema kero, vi kantahairo nora muravano uri vi vaura.

²⁹Kotiva uqitaini vau vatukara vehi autu kareva iharo Eparahaamirarao tiro, Rotira vehakuma kovaro Rotiva ho ruqema kero vurama.

Rotira raavuratanta qora kaiqa varora

³⁰Rotiva qeteharo kia ho te Soaini vairarave tivakero, nai raavuratanta ntita varero Soaa mini kero verara oru ori onavuqi vaura.

³¹Rotiva nai raavuratanta hampata viraqi vauvaro vo enta vira nakaava nai aurara tiharo, Oho, titanta qova naampaiqama vuarirava aumaiqivo. Tetanta varaarira qoraintika kia maa vataraqaa variamanta nantiakee tetanta ho vainti vatararave? ³²Kaiqetanta *uaini* tentatanta qora amiariraro nama kairaro vira avu aatovano hampi qiraqe tetanta vira hampata vaiteha vainti taiqama vuare, tiro.

³³Minti tivake entaqi vitanta *uaini* nai qora amuvaro vueraiqama vuvaro, vira nakaava naane nai qokantiro vaitovaro vira qova kia virara kankomakero irura.

³⁴Mintuvaro vira qararaa vira nakaava nai aurara tiharo, Te enta entaqi vikanti vaitauro. Kaiqetanta qaiqaa *uaini* amiariraro nama kairaro vira avu aatovano hampi qirara arevata vikantira vaitaane. Tetanta mintiaqi vuariraro titanta qova titanta vainti taiqama kaarire, tiro.

³⁵Minti tivake entaqi vitanta qaiqaa *uaini* nai qora amuvaro nama kovaro avu aato hampi quvaro vira auravano vikantiro vaitovaro vira qova kia virara kankomakero irura.

³⁶Vira raavuratanta mintima kovaro Rotiva vitanta vainti taiqama kora. ³⁷Vira nakaava vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero virara Moapirave tura.

Vi vaintiva noruqama viro ekaa Moapi vatanaaka qova vaura.

³⁸Vira auravanovata vainti taiqama viro qorainti vainti vatatero virara Ben-Amirave tura. Vi vaintiva noruqama viro Amoni vatanaaka qova vaura.

Eparahaamiva Geraa vataini otu vaura

20 ¹Eparahaamiva Mamarera Oqiva vuraqi variro, viraqaahairo katu varero vevara vo vataini vura. Kadesi vatuka hini vauvaro Suri aahara vata hini vauvaro Eparahaamiva avutana otu vaura. Viva mini varikero viraqaahairo Geraa maaqaini oru vaura.

Viva mini oru vaiharo ²nai naatara, Viva ti aurave, tuvarora tiro, King Abimelekiva, Geraa vatukaqaa raqikuva Seraarara tiharo, Vira vita vare ti naavuqi vuru kaate, tumanta vita vuru kovaro ³vo enta Abimelekiva entaqi vaiteharo taira tave vauvaro Kotiva virara tiharo, Are vi nahentira vara taanara kaara qutuma vinarave. Vi nahentira vora naatama vaivo, tiro.

⁴Minti tuvaro Abimelekiva kia Seraakantiro nuvara tiro, viva Kotirara aqao tiro, Noravauvo, kia te virara irunarave. Are qumina tivata, ti navunaakavata, vehi autu taiqa kerorave. ⁵Eparahaamiva naivano vi nahentirara tiharo vira ti aurave tivaro vi nahentiva naivata tiharo, Viva ti vakaavave tirave. Vitanta minti tiaverama te kia qora kaiqa vararaiti, virara qaqi nahentive tima, vira vita vare tenta naavuqi vuru kaunarave, tiro.

⁶Minti tuvaro Kotiva tiharo, Ho te irurarama are virara qaqi nahentive tivakera, vira vita varera nena naavuqi vuru kaanarave. Ariara ti uva raqa kerorave ti, te ai ravaaqavu kaurarama are kia vira varera iaro. ⁷Ho nai naata qaiqaa nai amiane. Vi vaiintiva ti uva tiva nimi vai vaiintivama vaivo. Viva ti haarairaqe te ai vehakuma amitaarirara are kia qutu viraitira, qaqi vinarave. Are kia vira naata nai qaiqaa amirera, vira kaara are nena navunaaka hampata qutu taiqama vinarave, tiro.

⁸Minti tuvaro vira qararaa Abimelekiva vaaka toqaqi himpiro nai qiata vaiinti naarama kero, vi uvara tiva nimumanta vika voqamake naatu itomanta vaura.

⁹Mintuvaro Abimelekiva Eparahaamira aarama kero virara tiharo, Are nantivarae tinavu mintima timitaaro? Tenavu nana qora kaiqa vara amitaaurarae are virara irihara mintima kera tinavu qoraiqama

timitaararo Kotiva tinavuqaa nora uva vataivo? Are nena naatara kia minti tiataara vaivarama minti tiaro. ¹⁰Are nana kaarae mintira iaro? tiro.

¹¹Minti tuvaro Eparahaamiva nai tiva amiro tiharo, Oho, te mintimake irunarave. Maa vatanaaka kia Kotirara iriaka vika ti naata varareka iha ti harukevorave ti, te virara iriha ti aurave tunarave.

¹²Ho ti naatavano quqaama ti auravano vaivo. Viva ti qora raavuravano vaiharo viva kia ti nora raavura tanava vaimanta te vira vara tauraroma viva ti naataiqama vivo. ¹³Kotiva ti qora maaqaihairo ti tititaimanta te vo vatanaaka vataini vi aniha te tenta naatara mintima ti, Are ti kahaqiharama vo vaiinti vo vaiinti tiva nimihara tiriara ti vakaavavema tiane tunarave, tiro.

¹⁴Minti tuvaro Abimelekiva Seraara Eparahaamira nai amiro viraqaahairo sipisipivata, purumakauvata, kaiqa vaiintivata kaiqa nahentivata amiro ¹⁵virara tiharo, Ti vataqaima vutuni vuruni ai avuni vaivo. Are maini ta vataraqaa variataa irera, viraqaa oru variane, tiro.

¹⁶Minti tivakero viva Seraarara tiharo, Te ai vakaara *silvaa* monu 1,000 amiariraro vi uvava taiqaarire. Virara irihama ekaa vaiinti nahenti ariara viva kia qora kaiqa varaivo tivarave, tiro.

¹⁷Minti tuvaro Eparahaamiva Abimelekirara iriharo Kotira aarama amitovaro Kotiva Abimelekiravata, vira naatavata, vira kaiqa nahentivata, koqema nimitomanta vinavuka ho qaiqaa vainti vatora.

¹⁸Tota Eparahaamira naata Seraara kaara Noravano Kotiva ekaa vi nahentika kia vainti vataate tiro, kuvaikomanta vika *naahiaravi/ qururaiqamavi* vaiha kia vainti vatora.

Seraava Aisaakira vatatora

21 ¹Noravano Kotiva Seraarara viva vainti vataanarove turara tiro, viva Seraara koqema amitovaro ²Seraava vainti taiqama viro vuru Eparahaamira qorainti vainti vata amitora. Eparahaamiva naampaiqama vu entara vi vaintira vatatora.

Kotiva kaamato entaraqaa Seraava vi vaintira vatatora. ³Vatatovaro Eparahaamiva nai maaqu vira autu ntavateharo *Aisaakirave* – *Naaraihirave*, tiro.

⁴Minti tuvaro Aisaakiva 8 enta varakovaro Eparahaamiva Kotiva tunte iro vira vaata toqa amitora. ⁵Aisaakira vatato entara Eparahaamiva 100 ihi varakova vaura.

⁶Seraava vainti vatatero tiharo, Kotiva ti koqema timitaimantara ti, te vainti vatate quaheha naaraihihama vauro. Vaiinti nahenti ti vaintiara irihama vikavata virara quaheha naaraihivarave, tiro.

⁷Minti tivakero viva tiharo, Ike, tavave tota Eparahaamirara tiharo, Ai naatavano vainti naama amiaina nahentivama varianarove, tirave?

Ho tavaate. Eparahaamiva naampaiqama vimanta te vira vainti vata amitauro, tiro.

⁸Minti tuvaro vainti viva noruqama viro naama qaqirako entaraqaa Eparahaamiva nai navunaaka hampata vainti vira quahama amiteharo nora kara nora.

Eparahaamiva Hagaara nai vaintintiro nititora

⁹Ho vo enta Isipihainaa nahenti Hagaava Eparahaamira vata amito vaintiva, Isamairiva Seraara maaqu Aisaakira vataakero ruheharo vira memera ti vauvaro ¹⁰Seraava vitanta tavolo oru Eparahaamirara tiharo, Aqao, are kaiqa nahenti vira atitairaro viva nai maaquntiro vuarire. Vi nahentira maaquvano ti maaqu hampata vaiharo naantiara ai airaira hini varaantorave. Ekaa vi haikava Aisaakirainima naantiara varianarove, tiro.

¹¹Isamairivavata Eparahaamira maaqu vaurara tiro, Seraava minti tura kaara Eparahaamira muntutavano qoraiquvaro vaura.

¹²Mintima vauvaro Kotiva Eparahaamirara tiharo, Kia vitanta nokara ai muntutavano qoraiqirara variiane. Te tota tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ariara tiha, Ai maaqu Aisaakiraqaahai ai vaintivara airitahaa qovarama vivarave tunarara tira, are Seraava tintema kera vira atitaane. ¹³Ai kaiqa nahenti vira maaquvata ai maaqu vaimantara ti, te vira vaintivaravata airiqama kaari vikavata nora vatanaakama vaivarave, tiro.

¹⁴Kotiva minti tuvaro vira qararaa Eparahaamiva vaaka toqaqi himpiro karavata namari taquvata Hagaara amiro vira atitovaro Hagaava nai maaquntiro vura. Viva nai maaquntiro oru viviro, aahara vata, Besebaini oru mini vaiharo vi ani vaura.

¹⁵Mini vi aniharo namari nama taiqa kovaro Hagaava nai maaqu katari okara aumaqaaraini kero ¹⁶tiharo, Mpo, ti maaquvano qutu vuainara kia tavaataa ivo tivakero, vutuntoqamakero oru oquviro vaiharo iqi rateharo vairo.

¹⁷Ho Kotiva vira maaquvano iqi rate vaura iruvaro Kotiva atito *enseliva* naaruvaihairo Hagaarara naverai tiro tiharo, Hagaao, nana kaarae ai muntutavano qoraiqivara variaro? Kia qetaane. Kotiva ai maaquvano iqi ratai uvara irivo. ¹⁸Ho oru nena maaqu ravuku varaane. Naantiara te vira vaintivaraqaahai nora vatanaakama qovarama kararave, tiro.

¹⁹*Enseli* viva minti tuvaro Kotiva Hagaara avu qantua kovaro Hagaava viti tavovaro vata quvitoraqi namarivano vauvaro viva namari taqu varero oru namari kaqa varero viri nai maaqu amuvaro nora.

²⁰Kotiva vira maaqu koqema amitovaro viva noruqama viro aahara vata, Paraanini variqiro viharo kempuka vaiintivano vaiharo koqema kero huru ari vau vaiintiva vaura. ²¹Mini vauvaro vira nova Isipi vatanaa nahenti vo vira vara amuvaro Isamairiva vira varatero vaura.

Abimelekika Eparahaamika vohaa uva tiva taatau tora

22 Vi entara Abimelekiva nai iqoka vaiintiqaa raqiki vaura Pikorikantiro Eparahaamiva vaunaini oruntero tiharo, Te tavauraro Kotiva ai kahaqi vaivara are vo kaiqa vo kaiqa vare varianarave. 23 Ho Kotira avuqaa vaihara nena kauqu aiqiqaa aqukeharama tiriaravata, ti vaintiaravata, ti naintiaravata, tihara, Kia te vika una tiva nimitarerave, tiane. Te tota kia ai qoraiqama amitaraiti, ai koqema amitaunarave. Are vo vatanaava maini maa vataraqaa vaiharama tivata, ti navunaakavata, kia qoraiqama timitaraitira, tinavu koqema timitaqira vuane, tiro.

24 Abimelekiva minti tuvaro Eparahaamiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Quqaama te mintirerave, tiro.

25 Minti tivakero Eparahaamiva tiharo, Ho te tiarirara iriane. Ai kaiqa vaiinti vonavu aninte tenavu namari kaqarera quvitaunaraqaa tinavu kuvaike variarave, tiro. 26 Minti tuvaro Abimelekiva tiharo, Oho, kia te virara irunarave. Nai taukae mintiavo? Are vaaka vi uvara ti tiva timiataarave, tiro.

27 Minti tuvaro Eparahaamiva nai sipisipivata purumakavata rairakero vonavu vuru Abimelekira amiro, viraqaahai vitanta vohaa vaiha uva tiva taatau tora.

28 Eparahaamiva sipisipi naati nahe 7navu rairakero voqaa vatovaro 29 Abimelekiva Eparahaamira irero tiharo, Are nantivarae 7 vinavuka voqaa vataaro? tiro.

30 Minti tuvaro Eparahaamiva tiharo, Are sipisipi maanavura varerama, te namari kaqarera quvitaunarara tihara, Quqaama Eparahaamiva vira quvitairave, tiane. Are minti tiraro vi uvava taiqaarire, tura.

31 Vitanta mini vaiha vohaa uva tiva taatauke vatorara ti, vaiinti nahenti vi namarira kaqe vaura autu nteha, *Beseba Namarive – Kauqu Aiqiqaa Aqukeha Tivato Namarivave*, tura.

32 Ho viraqaahairo Abimelekiva nai iqoka vaiintiqaa raqiki vaura Pikorikantiro anirantero Pisisia vataini vuvaro 33 Eparahaamiva Besebaini vaiharo airi ihi variqiro vi vai katarira ututero, viraqaahairo Nora Kotira aarero tiharo, Kotiva ekaa enta qaqi variqiro vi vaivama vaivo, tura.

34 Eparahaamiva Pisisia vataini vukaiqama kero variqiro vi vaura.

Kotiva Eparahaamira avateharo tavora

22 1 Vo enta Kotiva Eparahaamira avatareva iharo virara tiharo, Eparahaamio, tuvaro Eparahaamiva tiharo, Te mainima vauro, tiro.

2 Minti tuvaro Kotiva tiharo, Nena maaqu vohaiqa ai voqama kero muntuka vainara, Aisaakira, vira vita varera Moraia vataini vuane.

Mini oruntairaqe te aiqina vo ai umiqaarirara are nena vainti vita varera viraqaa vaarirera mini vaihara, ekaara kaintu iha quarake *ofaara* timentema kera, nena maaqu mintima timitaane, tiro.

³Minti tuvaro vira qarara Eparahaamiva vaaka toqaqi himpiro ekaara kaintu iha quarake *ofaarara* iriharo iha teqakero nai donki tauvaqaaqaa vaari vatero viraqaa rumpatero nai kaiqa vaiintitanta ntita varero nai maaqu Aisaakiravata vita varero Kotiva tunaini vireva vura.

⁴Vinavuka aaraini vivi, taaramo enta varake Eparahaamiva vuru tavovaro vuruni vi aiqinava vauvaro ⁵Eparahaamiva nai kaiqa vaiintitantara tiharo, Netanta maini vaiha donkiqaa raqiki vaiqe te tenta maaqunti vururaqaa oru vaiha Kotira quahama amite, tetanta orurante tuvireve, ⁶tivakero Eparahaamiva *ofaa* iha nai maaqu aqu amitero ihativata *qehaivata/muhupavata* nai varero, naitanta qoka aiqinaqaa virekatanta vurama.

⁷Aisaakiva aaraini viharo nai qora irero tiharo, Qaao, tuvaro viva tiharo, Ho tiraqe iriare, tuvaro Aisaakiva vira irero, Tetanta ihavata ihativata vare uri vauro. Sipisipi naati Kotira *ofaa* iha quara amitaainara tantoe vaivo? tiro.

⁸Minti tuvaro Eparahaamiva nai maaquara tiharo, Kotiva naivanoma sipisipi naati timianarove, tiro. Minti tivaketanta qoka oru vi oruntora.

⁹Vitanta Kotiva tunaini orunte Eparahaamiva ori varakero *ofaa* tainta autukero viraqaata iha raukuteru nai maaqu rumpakero viraqaa vatero ¹⁰*qehai/muhupa* vare vura varakero viraqohairo nai maaqu arukaare tuvaro ¹¹naaruvaihairo Noravano Kotiva atito *enseliva* aarero tiharo, Eparahaamio, Eparahaamio, tuvaro viva tiharo, Te mainima vauro, tiro.

¹²Minti tuvaro *enseli* viva tiharo, Kia nena vainti aruane. Kia vira qoraiqama amitaane. Te tavaurara are nena maaqu kia qaqi tuataraitira, Kotira amireva auti varianarara ti, te ariara Kotira uva iri vai vaiintivave turo, tiro.

¹³*Enseli* viva minti tuvaro Eparahaamiva vuruvi tavovaro sipisipi qoravano nai *komu* katari kaaraq i rutaqutero vauvaro viva oru vira qaqini varakero kia nai maaqu arukero Kotira *ofaa* iha quara amitaraitiro, sipisipi vira arukero Kotira ekaara kaintu iha quara amitovaro sipisipivano Aisaakira vatuka varovaro Aisaakiva qaqi vaura.

¹⁴Eparahaamiva vi vatara autu nteharo, Noravano Kotiva *Naima Timi Vaivama Vaivo*, tura. Eparahaamiva vi uvara turara ti, maa entara vaiinti nahenti tiha, Noravano Kotiva nai aiqinaqaa vaiharo tinavu timi vaivama vaivo, ti variara.

¹⁵Eparahaamiva minti tuvaro Noravano Kotiva atito *enseliva* qaiqaa naaruvaihairo Eparahaamirara naveraitiharo, ¹⁶Te tenta hutuqaa tiha, Tota te ai avateha tavarera ariara nena maaqu vohaiqa ti timiane turara are kia nena maaqu qaqi tuataraitira, ti timireva auti varianarara ti, ¹⁷te

ai koqema amitaari ai vaintivara opu makau voqaara airitahaa vaivarave. Vika nora namari auvahini vaina nuqara voqaara airitahaa vaivarave. Ai vaintivara mpeqa vaiha nai navutaaka naatarake vika vatuka vo vatuka vo vatuka varevarave. ¹⁸Are ti uva irianarara tiro, are kuvuarama terava vovano ekaa vo vatanaa vo vatanaaka koqema nimitaanarove, tiro.

¹⁹Minti tuvaro Eparahaamiva „nai maaquntiro, ururantero nai kaiqa vaiintitanta konaini otuntero oti vitantavata ntitake qaiqaa anirante Besebaini oru vaura.

Nehora anku

²⁰Eparahaamiva mini vauvaro vovano anintero vira tiva amiro tiharo, Ai qata Nahora naata Mikaava qorainti vainti maantuma vatataivo:

²¹⁻²²Hoqare Usira vatatero, viraqaahairo Busirave, Kemuerirave, Kesetirave, Hasorave, Piladaasirave, Jitilapirave, Betuelirave, vinavukama vatataivo. Vira vaintinavuqihairo Kemueriva noruqama viro qorainti vainti vo Araamira vatataivo.

²³Betueliva noruqama viro nahenti vainti Rebekaara vatataivo. Nehora naatavano vi vaintinavuka 8navu vatataivaro ²⁴vira qiariva Reumava qorainti vainti Teparave, Gahamurave, Tahasirave, Makaarave, vinavukama vatataivo, tuvaro Eparahaamiva irura.

Seraava qutu vura

23 ¹⁻²Seraava airi ihi 127 ihi varakero Hebaroni vatuka Kenaani vataini vaiharo qutu vuvaro Eparahaamiva oru viva qutu vunaini vaiharo virara iqi rata amitora.

³Eparahaamiva nai naata vaata qaqi mini kero oru Hiti vatanaakara tiharo, ⁴Te vo vatanaa vaiintivano maa vataraqaa ni hampata ani vauro. Ne vata vo ti timiqe te ni koqaa nimi, vi vataraqaa te tenta naata vuru quntama taare, tiro.

⁵Eparahaamiva minti tumanta Hiti vatanaaka vira nai tiva ami tiha, ⁶Nora vaiintio, are tinavu hampata vaihara kempuka vaiinti noravano varianarave. Tenavu tentanavu vaiinti nahenti qutuaka qunte vaunara koqeraqi are homa nena naata viraqi quntama tenarave. Kiama tinavuqihairo vovano aqao tianarove. Tenavu ekaa hoveqaima tirarave, ti.

⁷Vika minti tuvaro Eparahaamiva himpiro nai qiata vataini kero Hiti vatanaakara koqema iavo tivakero ⁸⁻⁹tiharo, Ne tiriara homa nena naata maa vataraqaa quntenarave tiavera te tiari iriate. Sohaara maaqu Efaroniva vata vo vataivaro vira auvahini ori onavu vo vira autu Makapera ori onavuve tia vatava vaivo. Ne tiriara irihama ne hoe Efaronira iravaro viva vi vatara ti timiraqe te tenta navunaaka qutivaqe viraqi quntaare? Te vi vatara koqaa nora monu Efaronira amirerave, tiro.

¹⁰Eparahaamiva minti tuvaro Hiti vatanaa vaiinti Efaroniva nai navunaaka hampata vatuka qentiana oquvi vaumanta vira navunaaka vira aaqanto vaiha vira uva iri vauvaro viva Eparahaamirara tiharo, ¹¹Nora vaiintio, kiama vi vatarara koqaa timinarave. Vi vataravata vi vataraqi vai onavurvata te ai qaqi amirerave. Te tenta navunaaka nivuqaa vaihama vi vatara ai amuro. Homa nena naata viraqi quntentarave, tiro.

¹²Efaroniva minti tuvaro Eparahaamiva qaiqaa nai qiata vataini kero ¹³ekaa vaiinti nahenti ruvaaquma vuka vira uva iriate tiro viva Efaronirara tiharo, Ho ti uva iri viraqe tiare. Te vata koqaa ai amiarirara are varairaqe te tenta naata vare vuru viraqi quntaare, tiro.

¹⁴Minti tuvaro Efaroniva Eparahaamirara tiharo, ¹⁵Ho kaiqe te ai tiva amiare. Vi vatara koqaa vaireva, 400 *silvaa* monuma vaivo. Arevata tevata vi koqaarara kia nora koqaave tirarave. Homa vi vatara varera nena naata viraqi quntaane, tiro.

¹⁶Efaroniva minti tuvaro Eparahaamiva hove tivakero vi *silvaa* monu *sikeriqaa* hirikero avuqavu rairakero Efaroniva kaamato koqaara vaiinti nahenti nivuqaa vaiharo vi koqaara Efaronira amura.

¹⁷Mintima kero Eparahaamiva Efaronira vata Makapera vata varora. Vi vatava Mamarera Oqiva vaura vutu mantaraini vaura. Vatave ori onavuve vi vataraqaa vau katarirave Eparahaamiva varomanta ¹⁸vi entaraqaa Hiti vatanaaka ruvaaqumavi vaiha vi vatarara Eparahaamira vatave tura.

¹⁹Eparahaamiva vi vatara varero viraqaahairo nai naata Seraara vaata varero vuru Makapera onavugira Kenaani vataini quntama tora.

²⁰Mintimake Hiti vatanaaka vatavata onavuvata Eparahaamira amuvaro viva viraqi nai naata quntama tora.

Aisaakira nahenti vara amura

24 ¹Eparahaamiva airi ihi varakero naampaiqama vuva vauvaro Noravano Kotiva vira koqema amitovarora tiro, ekaa Eparahaamira kaiqavano ho vaura.

²⁻³Ho Eparahaamiva nai kaiqa vaiinti avuniqamake vaura vira aarora. Vi vaiintiva naampaiqama vuva ekaa Eparahaamira kaiqaqaa raqiki vauva vauvaro Eparahaamiva vira aarama kero tiharo, Noravano Kotiva naaruvaqaavata vataqaavata raqiki vaira avuqaa vaiharama are ti uva iriharama nena kauqu ti aikuqaa vatehara te mintirerave tiane. Ti maaqu nahenti vara amire iharama, kia maa vatanaa nahenti, Kenaani nahenti vira vara amiane. ⁴Oru tinta maaqaihaira ti navunaa nahenti vo varera viri ti maaqu Aisaakira amiane, tiro.

⁵Eparahaamiva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano vira irero tiharo, Vi nahentiva kia aniataa iraro viva kia tintiro maini anirera, te hoe ai maaqu nai vita vare ai navunaaka inaini vuru kararave? tiro.

⁶⁻⁷Minti tuvaro Eparahaamiva aqao tiro, Noravano Kotiva naaruvaini vai Variqava, viva tota vi vataragaahairo ti tititaimanta maini anuraukave. Viva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Maa vatara ai vaintivara nimirave, turave. Minti turara tira, are kia ho ti maaqu mini vite vinarave. Are nena viraro Kotira *enseli* vovano ai avuni viharoma viva ai kahaqirara are homa vihaira ti maaquara irihara nahenti vo vita varera aninarave. ⁸Vi nahentiva kia aintiro maini aniataa irera, kiama te vate tuna uvava ai ravaaqavu kaanarove. Vi nahentiva kia maini aniataa irera, are kiama ho ti maaqu mini vite vinarave, tiro.

⁹Eparahaamiva minti tuvaro vira kaiqa vaiintivano nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Te are tinantemake mintirave, tuvaro ¹⁰Eparahaamiva koqaa airaira nai kaiqa vaiinti amuvaro viva kameri kauqurutantaqaa koqaa airaira rumpa varero viro, Nehora vatuka Mesopotemia vatainiara oru vura.

¹¹Vira kaiqa vaiintivano viviro, vi vatukara aqaqini oruntovaro erovaro viva otu namari kaqe vaura tataaqa vaiharo nai kamerinavu vara vataini vaitakero vauvaro nahenti namari tuvu kaqeva aumaiquvaro ¹²viva Kotira aarero tiharo, Noravauvo, are ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavanoma variaro. Ta nahentirae te Aisaakira vara amirarave? Are Eparahaamirara quaheharama Aisaakira amina nahentira ti humiqaane. ¹³Te maini nahenti namari kaqe varianainima vauvo. ¹⁴Nahenti vovano namari kaqareva aniraqe te virara namari kaqa timiraqe naare tiariraro viva ti timiharo ti kamerivata kaqa nimirera, ho te virara are Aisaakira kaama amitaana nahentirave tirarave. Nahenti vovano mintirera, te ariara quqaama are ti nora vaiinti Eparahaamirara quaheharama variaro tirarave, tiro.

¹⁵Viva mintima kero Kotira aare vauvaro nahenti vo, vira autu Rebekaava namari kaqareva taqu aqu varero tuvuntora. Vi nahentiva Betuelira raavuravano vauvaro Betueliva Nehoravata, vira naata Mikaaravata, vitanta maaquvano vaura.

¹⁶Rebekaava koqe viri vaata vataa varaatavano tuvuntero, tuvu namari kaqa varero tuvurante vuare tuvaro ¹⁷Eparahaamira kaiqa vaiintivano kantero oru vira vitakero virara tiharo, Are hoe nena taquqihaira namari tivata timiraqe naare? tiro.

¹⁸Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Nora vaiintio, homa nenarave, tivakero vaaka namari taqu vara vataini viavi tuata amite vauvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano namari vira nora. ¹⁹Viva namari ho novaro nahenti viva tiharo, Kairaqe namari qaiqaa otu kaqa vare vuru ai kamerinavuvata nimiari naate, tiro.

²⁰Minti tivakero viva vaaka nai namari taqu kaqatora vira kamerivano ne vau tanuraqi qihiakero qaiqaa kantero otu namari kaqa varero vuru vira kamerinavu ekaa nimumanta ho nora. ²¹Nimumanta ne vauvaro

Eparahaamira kaiqa vaiintivano kia uvavata tiraitiro, qaqi vira aituti vaiharo tiharo, Maa nahentirae Noravano Kotiva Aisaakira amianarove? tiro.

²²Aituti vauvaro nahenti viva kamerinavu namari nimi taiqa kovaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano nora monu aquke vau haikara, aiqiana ukute *ringira koriqohai* aututoravata, *koriqohai* aututora naahuhura taaraqantavata, urequero vira amiro.

²³Mintima kero amiro nahenti vira irero tiharo, Ai qora tarave? Te tenta kaiqa vaiintinavu vatamake hoe ai qora naavuqi oru vaitararave? tiro.

²⁴Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Ti qova Betuelivave. Viva Nehoka Mikaaka maaquvano vaivo. ²⁵Ai kamerinavu kara neva ho vaivaro nenavu vaitevavata homa ti qora naavuqi vaivo, tiro.

²⁶Nahenti viva minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano nai viri vataini vatero Nora Kotira autu tuahera keharo tiharo, ²⁷Noravano Kotiva ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavanoma vaivo. Viva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo tivatai uvara kia tauru karaitiro, viva vaaka Eparahaamira navunaaka ti humiqairara ti, te vira autu tuahera kauro, tiro.

²⁸Eparahaamira kaiqa vaiintivano minti tuvaro vi varaatava kantero nai nora naavuqi oruntero ekaa vi haikara qovaraqura nai nora tiva amura.

²⁹⁻³⁰Rebekaava nai nora tiva ami vauvaro vira vakaava Labaaniva tavovaro vira aura aiqiana *ringi* ukutova vauvaro vira kauquqi naahuhura nonkutoravata tavero Rebekaava vi vaiintirara nai nora tiva ami vau uvaravata iriro, viva kantero ruvu namari kaqe vaunaini vi vaiintira tavareva viro, tavovaro vi vaiintiva nai kamerinavu tataaqa mini himpitero vauvaro viva virara tiharo, ³¹Ti vaiintio, Noravano Kotiva ai koqema amitaivarama aniaro. Varaiqetanta naavuni vuare. Te ainivata ai kaiqa vaiintinavuaravata naavu qerama vate, ai kameriaravata qerama vatauro, tiro.

³²Minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano vikantiro naavuni vumanta kamerivano airaira vare anu haikara vara qaqini ke kara nimuvaro, Labaaniva namari kaqa varero Eparahaamira kaiqa vaiintiaro tiharo, Are nena kaiqa vaiintinavu vatamake aiq hiqama kaivaro paru iarire, tivakero ³³karavata vira aaqanto vatero, Ho naate, tiro.

Minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano aqao tiro, Kaiqe te tenta vakaaka naane ai tiva ami, viraqaahai kara naare, tuvaro Labaaniva tiharo, Ho tiraqe iriare, tiro.

³⁴Minti tuvaro viva tiharo, Te Eparahaamira kaiqa vaiintima vauro. ³⁵Noravano Kotiva ti nora vaiinti koqema amitaivarora tiro, viva vo airaira vo airaira airi airaira vataivama vaivo. Sipisipive, purumakauve, *silvaa* orive, *kori* orive, kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, kamerive, donkive, Kotiva ekaa vi haikara vi haikara amivaro vatairave.

³⁶Ti nora vaiinti naatavano, Seraava kontaiqama viro qorainti vainti vata amitaivaro vi vaintiva noruqama viro vaivo. Ho vira maaqu viva ekaa Eparahaamiva iaina haikara varaariravama vaivo. ³⁷Mintima vaivarora tiro, ti nora vaiintivano tiriara tiharo, Nena kauqu aiqiqaa aqukeharama tihara, Te ai uva avatarerave, tiane. Te Kenaani vatanaaka vatainima vauro. Kia Kenaani vatanaakaqihaira ti maaqu nahenti vara amiane. ³⁸Are oru tinta qora maaqaihaira ti maaqu nahenti vara viri amiane, tirave.

³⁹Ti nora vaiintivano minti timanta te vira ireha tiha, Ai navunaa nahentivano kia maini aniataa iraro kia tintiro maini anirera, te nantie irarave? turaro ⁴⁰viva tinta tiva timiro tiharo, Noravano Kotiva vaimanta te vira avuqaa ni vauraukave. Vivama nai *enseli* vo atitairaro viva ai kahaqi vairara are homa ti navunaaka maaqaihaira nahenti vo ti maaqu vara viri aminarave. ⁴¹Are ti navunaaka varianaini viramanta vika nahenti ai amiverave kia amiverave, te vate tura uvava kiama ho ai ravaaqavu kaanarove, tirave.

⁴²Minti timanta te vira mini kema maini ani ruvu namari kaqe varianaini vaiha te Kotira aareha mintima ti, Noravauvo, are ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavano variaro. Ta nahentirae te Aisaakirara varaainarave? Are Eparahaamirara quahairera, Aisaakira amina nahentira ti humiqaane. ⁴³Te maini nahenti namari kaqe varianaini ani vauro. Varaata vovano namari kaqareva aniraqe te virara namari kaqa timiraqe naare tiariraro ⁴⁴viva ti timiharo ti kamerivata namari nimirera, ho te vi nahentirara are Aisaakira kaama amitaana nahentirave tirarave. Nahenti vovano mintirera, te ariara quqaama are ti nora vaiinti Eparahaamirara quaheharama variaro tirarave, tunarave.

⁴⁵Te mintimake Kotira aareha vi uvava kia taiqa kauraro Rebekaava nai namari taqu aqu varero ruvu namariqi otu kaqa varero urimanta te virara namari timiraqe naare turaro ⁴⁶viva vaaka nai taqu vataini viavi kero tiriara ho naane tivakero ti kamerinavuvata namari kaqa nimitarerave timanta te namari nama kauraro viva ti kamerinavuvata namari kaqa nimimanta naarave.

⁴⁷Viva mintimanta te vira ireha tiha, Ai qora tarave? turaro viva tiharo, Ti qora autu Betuelirave. Viva Nehoka Mikaaka maaquvano vaivo, timanta te viraqaahai vira aiqiana *ringi* uku amite kauquqi naahuhura nonku amite, ⁴⁸te tenta viri vataini ke Nora Kotira autu tuaherake tiha, Noravauvo, are ti nora vaiinti Eparahaamira Variqavano variaro. Are avuqavu aara ti humiqaaramanta te tenta nora vaiinti qata nainti rantake vira maaqu homa nahenti vara amirarave, tunarave. Te mintimake Kotirara tunarave, tiro.

⁴⁹Minti tivakero viva Labaanirara tiharo, Ho ne nantie ivarave? Ne ti nora vaiintiaara quaheha vira quqaa kahaqama amitareka ivera, ti tiva

timiqe iriare. Ne vi varaatara kia timiataa ivera, vutuke ti tiva timiqe te tenta varare iaina okarara ho iriare, tiro.

⁵⁰Minti tumanta Labaanika Betuelika nai tiva ami tiha, Noravano Kotiva ai kahaqama amitairara ti, tetanta vo uva ai tiva amitaarorave. ⁵¹Ho tavaane. Rebekaava maa vairove. Ho vira vita varera vuane. Noravano Kotiva ai umiqaintema kero, viva homa ai nora vaiinti vira maaqu naatavano varianarove, ti.

⁵²Vitanta minti tuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano vitanta uva iriro nai viri vatani kero Nora Kotira autu tuaherakero ⁵³vo airaira vo airaira utavaaqave, *kori* orive, *silvaa* orive, viraqohai aututo haikara *hankaarorove/kukukakaarave* urequkero Rebekaara amiro, viraqaahairo nora monu aquko haikaravata, vira vakaaravata vira noravata nimiro, ⁵⁴viraqaahairo viva nai kaiqa vaiintiaravata karavata namarivata namake viraqi vaitora.

Vira qararaa Eparahaamira kaiqa vaiintivano tiharo, Ho ti tititaiqe tenta nora vaiintivano vainaini vuare, tiro.

⁵⁵Minti tumanta vira vakaava nai nokantiro aqao ti, Kairaro vi varaatava tinavu hampata vohaa *uikie* taara *uikie* vari kairara are vitakera vuane, ti.

⁵⁶Vitanta minti tuvaro viva aqao tiro, Kia ti ravaaqavu kaate. Noravano Kotiva ti kahaqimantara ti, te vaaka virerave. Netanta ti tititaiqe te tenta nora vaiintivano vainaini vaaka vuare, tiro.

⁵⁷Minti tumanta vitanta tiha, Kairaqe tetanta vi varaatara aaramake nai vira ireha tavaare, ⁵⁸tivake Rebekaara aaramake vira ireha tiha, Vate are hoe maakantira vinarave? tuvaro viva tiharo, Eo, te vate vikanti virerave, tiro.

⁵⁹Minti tuvaro vitanta vi varaataravata viraqaa raqiku nahentiravata nititomanta vitanta Eparahaamira kaiqa vaiintivata vira kaiqa vaiintinavuvata hampata vurama. ⁶⁰Vitanta Rebekaara atitehama mintima ti:

Tinavu aurao, kairamanta ai vaintivara airiqama vi variqi viha, vika voqavata airiqama vi variate.

Kairamanta ai vaintivara vika náí navutaaka naatarake vika vatuka vo vatuka vo vatuka varaate, ti.

⁶¹Minti tumanta Rebekaava nai qaraaka kaiqa nahentinavu vataakero qerama varero, kameriqaa vaarinte viraqaahai Eparahaamira kaiqa vaiinti hampata vura. Mintima kero Eparahaamira kaiqa vaiintivano Rebekaara vitakero vurama.

⁶²Aisaakiva Be-Lahai-Roi namari kaqe vaura mini kero Nekevi vatani oru vauvaro ⁶³erovaro aara nireva viharo vutu tavomanta kamerinavu ani vaura.

⁶⁴Rebekaava vivavata ani vaiharo vutu tavovaro Aisaakiva vutuni ani vauvaro viraqaahairo Rebekaava kameriqahairo vaavintero

Eparahaamira kaiqa vaiinti irero tiharo, ⁶⁵Ta vaiintivave vutura tinavu tivita kareva ani vaivo? tiro.

Minti tuvaro viva tiharo, Vi vaiintiva ti nora vaiinti vira maaquvanove, tiro. Minti tuvaro Rebekaava tiharo, Ti viri qoqaa variantorave, tivakero nai viri naavuma varero viro. ⁶⁶Mintuma varero vuvaro Eparahaamira kaiqa vaiintivano nai nu uvara vuru Aisaakira tiva amura.

⁶⁷Aisaakiva vi nahentira vita varero nai nora Seraara *seri* naavuqi vuru kero varatovaro Rebekaava vira naatavano vaura. Tota vira nova qutu vuvaro Aisaakira muntukavano qoraiquvaro variqiro viro, viraqaahairo Rebekaarara antuqa aruvaro vira varatero vauvaro vira muntuka qihaaquvaro vaura.

Eparahaamiva Keturara varatora

25 ¹Seraava qutu vuvaro Eparahaamiva variqiro viro viraqaahairo nahenti vo vira autu Keturara varatora.

²Eparahaamiva vi nahentira varatovaro viva qorainti vainti 6navu vatatora. Simiraanirave, Iokasaanirave, Mentaanirave, Midianirave, Isabaakirave, Suaarave, vinavuka vatatora.

³Iokasaaniva noruqama viro Sebaaka Dedaanika gova vaura. Dedaaniva maa vatanaaka Asuve, Retusive, Reumive, vika gova vaura.

⁴Midianira maaqunavu vaireka, Efaavave, Efevave, Hanokivave, Abidaavave, Eladaavave, vinavuka vaura. Ekaa vi vaintika Keturara naintinavuma vaura.

⁵⁻⁶Eparahaamiva qaqi vau entara viva nai maaqu vo nahentiqaahainaaka airaira raira nimiro vika nokavata raira nimiro, viraqaahairo nai maaqu Aisaakiva vaunaihairo vika nititama komanta kuari avu urunaini niaraini vika nariara vaireka vuvaro, Aisaakivaqai nai qora Eparahaamira airaira varaarirava mini vaura.

Eparahaamiva qutu vura

⁷⁻⁸Eparahaamiva airi ihi 175 ihi varakero viva anoma kero naampaiqama viro qutu vura. ⁹⁻¹⁰Eparahaamiva qutu vumanta vira maaqutanta Aisaakika Isamairika ori onavu Makaperi Onavuve turaqi naitanta qora quntama tora. Tota vi vatava vaireva, Efaronira Soara maaqu Hiti vatanaa vatavano vauvaro, Eparahaamiva koqaa autukero vi vatara varero nai naata Seraara quntama toraqi Eparahaamiravata vira maaqutanta mini quntama tora.

¹¹Eparahaamiva qutu vuvaro viraqaahairo Kotiva Aisaakira koqema amitovaro Aisaakiva namari kaqe vaura, vira autu *Be-Lahai-Roi* Namari vaunaini variqiro vi vaura. (Be-Lahai-Roi – Qaqi Variqiro Vi Vaiva ti tave vaira vira namarive)

Isamairira anku

¹²Seraara kaiqa nahenti Hagaava Isipihainaa nahentivano Eparahaamira qorainti vainti vata amitovaro Isamairiva noruqama viro vainti vatato okarava maantimama vairo:

¹³Isamairiva qorainti vainti hoqare vatatoka vika nutu maantimama vairo:

Nepaiotirave, Kedaarave, Atabelirave, Mipisaamirave, ¹⁴Misimaarave, Dumaarave, Masaarave, ¹⁵Hadaatirave, Temaarave, Jeturave, Napisirave, Kentemarave, vinavuka 12navu vaura.

¹⁶Isamairira maaqu 12navuqihairo 12 ankunavu hoqarama tomanta vaura. Vira vainti nutuvata vira ankunavu autuvata vohaa qaramake vaura.

¹⁷Isamairiva qaqi variqiro viro 137 ihi varakero vuru qutu vumanta vira quntama tora. ¹⁸Viva qutu vumanta vira vaintivara Havila vatainivata Suri vatainivata variqi vi vaura. Vi vatava vaireva, Asiria vataini vi vau aarara Isipi vata auvahini vaura. Isamairira vaintivara vika nariara vaiha Eparahaamira vaintivara vonavu navutaiqama nimate vaura.

Rebekaava vainti taaraqanta vatatora

¹⁹Aisaakira uva maantimama vairo:

²⁰Aisaakiva 40 ihi varakero viva Rebekaara varatero vaura. Rebekaava Betuelira raavuravano vauvaro Betueliva Araamihainaava Mesopotemia vataini vaura. Rebekaara vakaava Labaaniva vaura.

²¹Rebekaava kia vainti vataraitiro, *naahira/ururaiqama* viro vauvaro Aisaakiva virara iriharo Nora Kotira aarovaro viva vira uva iruvarora tiro, Rebekaava vainti taiqama vura.

²²Viva vainti taiqama viro vaumanta vira vaintitanta auhaqi vaiha nai vente nai vente iha vauvaro vitanta nova tiharo, Nantihae vitanta ti auhaqihai minti variavo? tivakero viva oru Nora Kotira aarovaro

²³Noravano Kotiva virara tiharo,

Vainti taaraqantama ai auhaqi variavo.

Vainti vovano vo vatanaaka qova vairaro vovano vo vatanaaka qovama varianarove.

Vovano kempukaiqama kero vaiharo vora aatara kaanarove.

Vira vakaava tuvitarero nai qata paanaa kaiqama varaanarove, tiro.

²⁴Minti tuvaro Rebekaava variqiro viro, qorainti vainti taapitanta vatatora. ²⁵Viva avuni vainti vatora vaata vaireva naare vaataqai vauvaro kaukivano tuqarama kero viraqaa vauvarora tiro, vira autu nteharo *Isorave – Kaukirave* tura.

²⁶Vainti vovata vate vauvaro vi vaintiva auhaqihairo aniharo nai vakaara aiqum ataa tote vaurara ti, vira autu nteha *Iekopirave – Aiqu Ataa Totairave^a* tura. Aisaakiva 60 ihi varako entara Rebekaava taapi vainti vitanta vatatora.

---

^a 25:26 Vi vatanaaka una uva ti vau vaiintikara aiqum ataa tote variakave *ti vaura*).

²⁷Vira maaqutanta noruqamavi, Isova koqema kero aantau ari vau vaiintiva vauvaro Iekopiva tiremakero vatukaini vau vaiintiva vaura.

²⁸Isova aantau arukehara viri nai qora ami vaurara tiro, Aisaakiva aantaura quahehara Isorara antuqa aruvaro vauvaro Rebekaava Iekopirara antuqa aruvaro vaura.

²⁹Vo enta Iekopiva naare *kohe/naavara* unte vauvaro vira vakaava Isova aantaura nunaihairo anintero ³⁰voqama kero karara antuqa aruvaro nai qata Iekopirara tiharo, Tota naare *kohe/naavara* unta taanara hini ti timiraqe naare. Ti nora hantuqama harivo, tiro. (Viva minti turara iriha vokuka vira vara autu nteha *Idomurave – Naarerave* tura.)

³¹Isova minti tuvaro vira qatavano Iekopiva aqao tiro, Are hoqarenaava titanta qora airaira vareravama variaro. Are tuvitariraqe te oritare ai avuni vaiha titanta qora airaira varaarirauka variare. Are mintimake tuvitarairera, te ai homa *kohe/naavara* amirarave, tiro.

³²Minti tuvaro Isova tiharo, Ho te mintirerave. Te narara vaiha qutu vuariraro te airaira varaarirava kيامa ti ho kahaqianarove, tiro.

³³Minti tuvaro Iekopiva tiharo, Aqao, are unahaa tirorave. Are kauqu aiqiqaa aqukehara minti tiane, tuvaro vira vakaava Isova nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Quqaama te tuvitare vairerave, tiro.

³⁴Minti tuvaro Iekopiva *kohe/naavara* vonavu kureqihairo raaqukero mparetivatama kero amuvaro Isova nama kero namarivata nama kero himpiro vurama.

Mintuma kero vira vakaava Isova nai hoqarero avuni vau auturara kia noraiqaakero iriraitiro, qaqira kero tuvitarero naantiarainiqama vura.

Kotiva Aisaakira quahama amitora

26 ¹Haaru Eparahaamiva vau entara karara qaavoqu entava qovarama vuntema kero, qaiqaavata Aisaakiva vau entaraqaa karara qaavoqu entava qovarama vura. Mintuvaro Aisaakiva katu varero Geraa vatukaini Abimelekiva Pisisia vatanaaka avuhainaa vaiintivano vaunaini oru vaura.

²Viva mini oru vauvaro Noravano Kotiva Aisaakira avuqaa qovarama viro virara tiharo, Kia katu varera Isipini vuane. Te ariara variane tiaina vatara miniqaima variane. ³Are maini variqira vi vairaqe te ainti vaihama ai koqema amitaqi vuare. Te ekaa maa vatara aivata are kuvuarama teraukavata nimirerave. Te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha ai qora Eparahaamiraqaa tiva taatau tauna uvava, vi uvava ariqivatama varianarove.

⁴Te ai kahaqiari are kuvuarama terauka opu makau voqaara airitahaama vaivarave. Te vika ekaa maa vatara nimirerave. Naantiara are kuvuarama teraukaqihai te ekaa vataini vaika koqema nimitararave.

⁵Eparahaamiva ti uva iriqiro vihara te tiva tauna uvara iriqiro vurara

ti, te aivata mintimake koqema amitaqi virerave, tiro. ⁶Kotiva minti tuvarora tiro, Aisaakiva Geraa vataini variqiro vurama.

⁷Aisaakiva mini variqiro viharo vi vatanaa vaiinti naatu qeteharora tiro, nai naata Rebekaarara ti aurave tura. Aisaakiva tiharo, Hauri te virara ti naatave tiari vi vatanaaka Rebekaarara koqe viri vaata vataa nahentive tivakeha vira varareka autiha ti harukevorave, tiro.

⁸Minti tivakero Aisaakiva vi vataraqaa airi enta variqiro vuvaro Abimelekiva Pirisia vatanaaka avuhainaa vaiintivano nai naavuqi vaiharo *uintuanahairo* vaavi kunaarima kero tavovaro Aisaakiva nai naata Rebekaara tote vauvaro ⁹viva Aisaakira aarama kero tiharo, Vi nahentiva quqaama ai naatama vaivo. Nantiharae are virara ti aurave tiaro? tiro.

Minti tuvaro Aisaakiva vira nai tiva amiro tiharo, Oho, hauri vira varareka iha ti harukevorave tima, te virara ti aurave tunarave, tiro.

¹⁰Minti tuvaro Abimelekiva tiharo, Oho, are nana okarara iriharae mintira iaro? Are minti tiararo maa vatanaa vaiinti vovano ai naatantiro nitirio, tenavu nora uvama varauraitirio, tiro. ¹¹Abimelekiva minti tivakero viva nai navunaaka qioqama teharo vikara tiharo, Niqihairo vovano maa vaiintirae vira naatae utu varairera, vira kaara te tiari vira aruma kevarave, tiro.

¹²Minti tuvaro Aisaakiva mini variqiro viharo kara ututovaro Noravano Kotiva vira koqema amitovarora tiro, vira karavano qampiqeharo airi kara iratero vaura. ¹³Mintuvaro Aisaakiva airi airaira vato vaiintiva variqiro viro nora vaiintivano vaura.

¹⁴Aisaakiva airi haika vatova vauvaro vira purumakauve, sipisipive airi vaumanta vira kaiqa vaiintinavuvata airi vaumantara ti, Pirisia vatanaaka viva vato haikara tavovaro muntuka nti vaumanta vaura.

¹⁵Mintumanta vika orunte Aisaakira qoraiqama amitareka Pirisia vatanaaka vira qova Eparahaamiva qaqi vau entara vira kaiqa vaiintinavu namari kaqareka vata quvitora, ekaa vona vona rahirama kora.

¹⁶Mintimake qoraiqama amitovaro Abimelekiva Aisaakirara tiharo, Tinavu vataqaahaira katu varera vuane. Are maini kempukaiqama vira variqira vihara, tinavu haatara kerorave, tiro.

¹⁷Abimelekiva minti tuvaro Aisaakiva katu varero otu Geraa Uqitaini nai *seri* naavu maaqa kaqatero mini variqiro vi vaura. ¹⁸Haaru vira qova Eparahaamiva qaqi vau entara vira kaiqa vaiintinavu namariara quvitova vonaini vonaini vauvaro Eparahaamiva qutu vumanta viraqaahai Pirisia vatanaaka ekaa vinavura ani rahirama kora. Ho Aisaakiva qaiqaa namari kaqoraqi vata qaqini vaqita kovaro koqe namarivano ekaa viraqi qaiqaa vaura. Vira qova autu ntava tontema kero, viva qaiqaa vinavura vohaa qaramakero autu ntava tora.

¹⁹Ho Aisaakira kaiqa vaiintinavu uqita kanta namariara quvike qaraaka ruvu namari rantake vira kaqaare tumanta ²⁰Geraa vatanaaka ná sipisipiqaqaa raqiki vauka orunte tiroriha tiha, Aqao, maa namarira tinavu namarive, tuvaro Aisaakiva vi namarira autu nteharo, *Eseki-Namarive – Tiroria Namarirave*, tivakero qaqira kero oru vura.

²¹Oru vumanta vira kaiqa vaiintinavu qaiqaa namariara quvike ruvu namari vo ranta komanta vi vatanaaka qaiqaa aninte vi namarirara tirori vauvaro Aisaakiva vi namarira autu nteharo *Sitinave – Navutaiqia-Namarirave*, tura.

²²Minti tivakero qaqira kero katu varero qaiqaa oru vonaini namariara quvikero ruvu namari vo ranta kero mini vaumanta kia vika qaiqaa aninte tiroriavarora tiro, Aisaakiva vi namarira autu nteharo *Rehobotive – Kia Mauqantaa Namarirave*, tivakero mintima tiro: Noravano Kotiva tenavu ho variaina vatara tinavu timivo. Tenavu homa maini vaiha koqemake variqi virarave, tura.

²³Ho Aisaakiva Besebaini oru viro ²⁴entaqi oru mini vauvaro Noravano Kotiva vira avuqaa qovarama viro virara tiharo, Te ai qora Eparahaamira Variqavanoma vauro. Te ainti variqi vuainarara tira, kia qetehara variane. Te tenta kaiqa vaiinti Eparahaamirarao ti, te ai koqema amiteha are kuvuarama teraukavata airiqama kararave, tiro.

²⁵Minti tuvaro Aisaakiva mini vaiharo oriqohairo *ofaa* tainta vo autu kero Nora Kotira aareharo quahama amitora. Mintumanta vira kaiqa vaiintinavu qaiqaa vata quvike namari kaqera vo rantakora.

²⁶Ho Aisaakiva mini vauvaro Abimelekiva Geraa vatukaihairo Aisaakira tavareva viharo vaiinti vo, Ahusaatira koqe avu aato ami vau vaiintiravata, vaiinti vo, nai iqoka vaiintinavuqaa raqiki vau vaiintira Pikoriravata ntitakero Aisaakiva vaunaini vura.

²⁷Vinavuka mini oruntovaro Aisaakiva vinavukara tiharo, Nenavu ti navutaiqama timiteha tiriara katu varera vuane tiaka, nana kaarae ti tavareka maini aniavo? tiro.

²⁸⁻²⁹Minti tumanta vinavuka tiha, Tenavu kankomake tavauraro Noravano Kotiva ai kahaqi vaivara variaro. Virara irihama tenavu tiha, Kaiqenavu vohaa vaiha uva vohaa tiva taatauke maateraiqamake variare. Tenavu tota kia ai qoraiqama amitaraiti, maateraiqamake ai atitama kaunarave. Virara iriharama are kia tintanavuvata qoraiqama timitaane. Tenavu tavauraro Noravano Kotiva ai koqema amitaivara variaro, ti.

³⁰Vinavuka minti tuvaro Aisaakiva vinavuka nora kara unta nimitomanta vinavuka vira karavata namarivata nora. ³¹Namake vaite vira qararaa vaaka toqaqi vika himpi vohaiqa vohaiqavano ná kauqu aiqiqaa aqukeha maateraiqi uvava tiva vate Aisaakira mini ke ná maaqaini anirante vurama.

³²Vinavuka vumanta vohaa vi entaraqaa Aisaakira kaiqa vaiintinavu namariara vata quvike vuru Aisaakira tiva ami tiha, Tenavu koqe

namari vo ranta kauro, ti. ³³Vika minti tuvaro Aisaakiva vi namarira autu nteharo, *Siva Namarive – Kauqu Aiqiqaa Aqukaa Namarirave*, tura. Aisaakiva minti turara iriha, maa entaravata vaiinti nahenti vatuka vo autu nteha Be-Sivave ti variara.

Isova vo vatanaa nahenti taaraqanta varatora

³⁴Isova 40 ihi varakero oru Hiti vatanaa nahenti varaatatanta varatero vaura. Vo nahenti Berira raavura lutitiva vauvaro vo nahenti Elonira raavura Basemaativa vaura. ³⁵Isova vitanta vo vatanaa nahentitanta varatora kaara Aisaakika Rebekaaka muntuka qoraiqumanta vaura.

Aisaakiva Iekopira koqema amitora

27 ¹Aisaakiva naampaiqama vuvaro vira avu makuquqama vuvaro viva Isora nai maaqu avuhainaara aarama kero tiharo, Ti maaqu, tuvaro viva tiharo, Qaao, te mainima vauro, tiro.

²Minti tuvaro Aisaakiva tiharo, Te naampaiqamama vuro. Te tenta qutuaina okarara kiama iruro. ³Are huru veva varera oru ahakaqi nihara aantau aru kera viri untakera ⁴ti voqama kero hantuqa harina karara untakera viri timiraqe naare. Are mintiraqe te kia qutiraiti, qaqi variainanto vi karara namake viraqaahai te tenta kauqu tuaherakeha ai koqema amitaare, tiro.

⁵Aisaakiva nai maaqu Isorara minti ti vauvaro vira naata Rebekaava, vivavata vi uvara irura. Ho Isova ahakaqi aantaura vuvaro ⁶Rebekaava nai maaqu Iekopirara tiharo, Te aato vatanteha iruraro ai qova ai vakaara Isorara mintima tivo: ⁷Aantau aru viri untakera hiakaa i vaina karara vara viri timiraqe namake, te kia qutiraiti qaqi variainanto Nora Kotira avuqaa vaiha tenta kauqu tuaherakeha ai koqema amitaare, tirave. ⁸Ai qova minti tirara ti, te tiarirara are te tiainante iane.

⁹Are oruntera memeraa vairaqihaira naati koqera taaraqanta aru varera viri timiraqe te ai qora antuqa vaina karara hiakaa inara unta amitaarirara ¹⁰are varera vuru nena qora amiraro viva nama kero, viva kia qutiraitiro, qaqi vaina entara nai kauqu tuahera keharo ai koqema amitaarire, tiro.

¹¹Vira nova Rebekaava minti tuvaro Iekopiva aqao tiro, Ti vakaava Isova kauki vaata vataava vaimanta te qaqi vaata vataukama vauro. ¹²Hauri ti qova ti tivaata autama kero taveru, tiriara are unaqarama kerama anira iaro tiantorave. Vira kaara viva kia ti koqema timitaraitiro, ti qoraiqama timiteharo qora uvama ti tiva timitaanarove, tiro.

¹³Iekopiva minti tuvaro vira nova tiharo, Ti maaqu, ai qova ariara qora uva tirera, vi uvava kiama ariqaa varianarove, tiqaama varianarove. Are te tiainantema kera, oru memeraa naati taaraqanta ruqutu viri timiane, tiro.

¹⁴Minti tuvaro nai nova tuntema kero Iekopiva oru memeraa naati taaraqanta ruqutu varero viri nai nora amuvaro viva vira qora antuqa vau karara hiakaa ura unta amitora.

¹⁵Unta amitero viraqaahairo Rebekaava oru nai naavuqihairo Isora utavaaqa koqera varero muntu Iekopira nonku amitero ¹⁶memeraa pahi varakero Iekopira kauquqaavata vaantaariqaavata naavuma amitero ¹⁷hiakaa u kararavata mparetivata untatora amuvaro ¹⁸Iekopiva vira varero nai qova vauraqi oruntero tiharo, Qaao, tuvaro vira qova vo tivakero vira irero, Ti maaqu, nena autu ntaane, tiro.

¹⁹Minti tuvaro Iekopiva nai qorara tiharo, Te Isoka, ai maaqu avuhainaukave. Te are tianantemake aantau aru unta vare anuro. Aantau unta amitaunara himpira vaavi vaihara nerama, kauqu tuahera kehara ti koqema timitaane, tiro.

²⁰Minti tuvaro Aisaakiva nai maaquara tiharo, Aqao, are vate vuaravama vaaka orurante anira iaro, tuvaro Iekopiva tiharo, Noravano Kotiva ai Variqavano ti kahaqimanta te vaaka aantau ranta kauro, tiro.

²¹Minti tuvaro Aisaakiva Iekopirara tiharo, Are quqaae ti maaqu Isovae, vo vaintivanoe variaro? Are vainto aivaiqiraqe te ai vaata auteha tavaare, tiro.

²²Minti tuvaro Iekopiva nai qora aaqanto ori vaiquvaro vira qova vira vaata autama kero tavero tiharo, Uvama Iekopira uva vaivarovata, vaatama Isora vaata vaivo, tiro. ²³Iekopira kauquvano Isora kauqu voqaara kauki kauqu vauvarora tiro, Aisaakiva kia Iekopira viraaqama kero tavaraitiro, viva vira koqema amitareva iharo qaiqaa irero, ²⁴Ho quqaae are ti maaqu Isovave, tuvaro Iekopiva tiharo, Te quqaa maa vikave, tiro.

²⁵Minti tuvaro Aisaakiva tiharo, Ho ti maaqu, hini aantau unta taanara vara viri timiraqe namake kauqu tuaherake ai koqema amitaare, tiro. Aisaakiva minti tuvaro Iekopiva kara vare vuru amuvaro nama kovaro *uainivata* amuvaro nama kero ²⁶viraqaahairo vira qova Aisaakiva virara tiharo, Anira ti moqa kaane, tiro.

²⁷Minti tuvaro Iekopiva oru vira moqa kovaro Aisaakiva vira utavaaqa uhirama kero nai kauqu tuahera kero vira koqema amitareva mintima tiro:

Noravano Kotiva koqe vataqaa naaho ututaira koqema amitaivaro koqe unta intema kero, ti maaqu vaataqaahairovata koqema kero unta ivo.

²⁸Kairaro Kotiva naaruvaihairo varavu vara kairaro ai naaho maatavano koqema kero qampiqairaro ai *uitivata uainivata* airi variarire.

²⁹Kairamanta vo vatanaa vo vatanaaka ai paanaa kaiqa vara amiteha, ai vevaaraini variate.

Are noraiqama vira, nena qata vakaukavaraqaama raqikiqira vuane.

Kairamanta ai nora vira maaquvara vika ai aiqutaraini vaiha ai autu tuahera kaate.

Kairaro vovano ai qoraiqama amitairava naivata qoraiqama vuarire. Vovano ai koqema amitainara naivata koqema amitaarire, tiro.

³⁰Aisaakiva minti tivakeharo koqema amitovaro Iekopiva nai qora mini kero vuvaro vira vakaava Isova aantaura niniro anintero ³¹aantau vira untakero varero nai qova vauraqi oruntero tiharo, Qaao, himpira vaavi vaihara maa aantaura aruke unta taunara hini namakera kauqu tuaherakera ti koqema timiane, tiro.

³²Isova minti tuvaro vira qova Aisaakiva vira irero tiharo, Oho, are tavave? tuvaro Isova virara tiharo, Te ai maaqu Isoka avuhainaukave, tiro.

³³Minti tuvaro Aisaakira aiqiu kauqu voqama kero ntiri ntiri i vauvaro tiharo, Oho, tavave vaaka aantau aru unta viri timimanta nama kauro? Te vira aantau namakema vira koqema amitauro. Te vaaka kauqu tuaherake koqema amitauna uvara kia ho qaiqaa tirarave. Vivaqaima vi uvara varero koqema viro varianarove, tiro.

³⁴Viva minti tuvaro Isova vira uva iriro, noraiqaakero mpo ike tivakero nai qorara tiharo, Mpo, qaao, kauqu tuahera kehara tivata koqema timitaane, tiro.

³⁵Minti tuvaro vira qova tiharo, Aqao, ai qatavano unaqaraama kaimanta te kauqu tuahera keha koqema amiteha ekaa vi uvara tiva amuraro viva varero vivo, tiro.

³⁶Vira qova minti tuvaro Isova tiharo, Oho, quqaa vira autu *Iekopivave* – *Una uva ti vaivave*. Viva taara tataama ti unaqaraiqama kairave. Hoqarero avuni ti vatatai autura viva varairave. Vate are kauqu tuahera kera ti koqema timitareva iana uvaravata vivaqai varaivo, tiro. Minti tivakero viva nai qorara mpo ike tiro, Qaao, kiae voki uvaravata vaivo? Vokira vairera, are vi uvara hoe ti tiva timinarave? tiro.

³⁷Isova minti tuvaro Aisaakiva nai tiva amiro tiharo, Te vaaka vira tiva amunarara tiro, ai qatavano ariqaama raqikianarove. Ekaa vira navunaaka vira paanaa kaiqama varevarave. Viva ututaarira karava koqema kero qampiqaanarove. Te ekaa vi uvara minti tiva kaunarara ti, nana uva qaqi vainarae ai tiva amirarave? Kiama vo uvavata qaqi vaivo, tiro.

³⁸Aisaakiva minti tuvaro Isova nai qorara tiharo, Mpo, qaao, are koqema timiterava vohaiqae vaivo? Kauqu tuaherakera tivata koqema timitaane, tivakero noraiqaakero iqi rateharo vaura.

³⁹Minti tivakero iqi rateharo vauvaro vira qova Aisaakiva vira tiva amiro tiharo:

Are kia koqe vata vainanaini variqira viraro mini aaqu kia koqema kero ntirarama vainarave.

⁴⁰Are iqoka paipe totehara raquqira viharama kara varenarave.

Mintiaqira viharama are nena qata kaiqa vara amitaqira vivira, viraqaahaira are vira kauquqihaira ruqemakera kuvantuvira nenaraa vainarave, tura.

Iekopiva qetakero Labaaniva vaunaini vura

⁴¹Vira qova kauqu tuahera kero Iekopira koqema amitora kaara Isora arara itovaro tiharo, Ti qova qutuarirava aumantoma vaivo. Viva qutu viraqe te virara iqi rata amite, viraqaahai tenta qata aru karerave, tiro.

⁴²Ho Rebekaava Isova nai qata aru kaaina okarara iriro, viva Iekopira aarama kero virara tiharo, Ho iriane. Ai vakaava Isova ai aru kaaina entara virara vekaiqiharo vaivo. ⁴³Ho are te tiainante iane. Kantera ti vakaava Labaaniva Haraanini vainaini oru vairaro ⁴⁴ai vakaara araravano vaahama vuarire. ⁴⁵Viva are vira autu amitaana okarara tauru kairaqe te vaiinti vo atitaariraro viva vuru ai tiva amiro ai vite aniarire. Mpo, ti maaqutanta netanta nai aruke nai aruke ivaqe te vohaa entaqa nitantara iqi rata nimitaarorave, tiro.

⁴⁶Rebekaava minti tivakero viva oru Aisaakirara tiharo, Isova Hiti vatanaa nahentitanta vara taira kaara ti popohaivo. Iekopivavata Hiti vatanaa nahenti varairera, vira kaara te kia qaqi variqi viraiti, vaakama qutu virarave, tiro.

Aisaakiva Iekopira Haraanini atitora

28 ¹Rebekaava minti tuvarora tiro, Aisaakiva Iekopira aarama kero vira uva mantero tiharo, Kia Kenaani vatanaa nahenti varaane. ²Qaqira kera oru Mesopotemia vataini ai naaquva Betueliva vainaini oru nena naura Labaanira raavurama vo varaane. ³Kairaro Kotiva ekaa kempuka vataava ai koqema amitaira ai vaintivara airiqama vivara are nora vatanaaka qovama variane. ⁴Kairaro Kotiva Eparahaamira koqema amitontema kero, viva aivata are kuvuarama teraukavata koqema nimitairaro maa vatava nini variarire. Are vate variana vatava vaireva, vo vatanaaka vatama vaivo. Kairaro Kotiva ai koqema amitairara are naantiara maa vatara, Kotiva Eparahaamira kaama amito vatara varaane, tiro.

⁵Minti tivakero Aisaakiva Iekopira atitovaro viva Mesopotemia vataini nai nauva Labaaniva vaunaini oru vaura. Betueliva Araamihainaava vauvaro vira maaqu Labaaniva Rebekaara vakaava vauvaro Rebekaava Iekopika Isoka nova vaura.

Isova nahenti vo varora

⁶⁻⁷Aisaakiva kauqu tuaherakero Iekopira koqema amitero, viraqaahairo viva Iekopirara kia Kenaani nahenti varaane tivakero, virara Mesopotemia

vataini nahenti varaarire tiro, vira atitama kovaro Iekopiva nai noka qoka tu uvara iriharo Mesopotemia vataini nahenti varareva vura. Ho Isovavata vi uvara iruvaro ⁸vira aato kenko tuvaro tiharo, Oho, te vo vatanaa nahentitanta varataunara kaarama ti qova kia tiriara quaheharo vaivo, tiro.

⁹Minti tivakero Isova oru Eparahaamira maaqu Isamairira ankuqaahairo Maharaatira varatora. Maharaativa Nebaiotira auravano vaura.

Iekopiva aaraini oru vaiteharo taira tavora

¹⁰Iekopiva Beseba mini kero Haraanini vireva vurama.

¹¹Viva aaraini vi vauvaro kuari avu aqu vuvaro entama vuvaro viva qaqi kanta vaitareva iharo ori vo turu ntuva kero vaiteharo ¹²taira tavora. Viva taira tave vauvaro aika vukaivano vataihairo viviro naaruvaini vaumanta *enselinavu* aika vivau oru vi tuvi vaura.

¹³Minti vauvaro Iekopira maraqravano tavovaro Noravano Kotiva vira tataaqa himpitero vaiharo tiharo, *Te Noravano Kotika Eparahaamika Aisaakika Variqavanoma vauro*, tiro.

Minti tivakero viva qaiqaa tiharo, *Are vaite variana vatara, maa vatara te aivata are kuvuarama teraukavata nimirave*. ¹⁴*Are kuvuarama terauka airitahaama vaivarave. Vika vona vona ekaa vata maatama vaivarave. Te ariaravata vikaravata irihama ekaa vataini vaika koqema nimitarerave.*

¹⁵*Te ainti vaiha ariqaa raqiki variarirara are oru ninirama qaiqaa maini orurante ani narave. Te ariara tuna uvara kia qaqira karaiti, te ainti vaiha maa uvara tiva taunara ekaa autu taiqa karerave*, tiro.

¹⁶Minti tuvaro Iekopiva vaitonaihairo himpiro nai aatoqihairo irikero tiharo, ¹⁷Oho, te maa vatara aatu qete vauro. Nora Kotira naavu vatukama maini vaivo. Naaruvaini vi varia qentiva mainima vaivo, tiro.

¹⁸Minti tivakero vira qararaa Iekopiva vaaka toqaqi himpiro turu ntuva kero vaito orira varakero vaavi aratero ori viraqaa vahavera qihiakero ¹⁹vi vatara autu nteharo, *Betelive – Kotira Maaqave*, tura. (Haaru vaiinti nahenti vi vataraqaa vau vatukara autu nteha Lusive, tura.)

²⁰Minti tivakero Iekopiva nai kauqu aiqiqaa aqukeharo Kotirara tiharo, *Are tintira vaiharama koqema kera tiqaa raqikiharama karave, utavaaqa nonkuainarave, ti timi viraqae te niara aara oru ninima* ²¹*orurante aitare tenta qora maaqaini vuare. Are mintima kera koqema kera tiqaa raqikirera, te ariara are Noravano Kotiva ti Variqavano variaro tirerave.* ²²*Maa orira vataqi vaavi arataurava vainaraqaa vaiinti nahenti ruvaqumavi vaiha ai autu tuahera kevarave. Are nana nana haikae ti timinaraqihai, te* ⁹*navu tenta tuate vohaiqa nina amirerave, tura.*

Iekopiva Haraanini oru vaura

29 ¹Ho Iekopiva aaraini viviro, kuari avu urunaini Mesopotemia vataini oru ntora. ²Mini oru ntero tavovaro namari kaqe vauva

vo vauvaro vira tataaqa taaramonavuqaa sipisipi ruvaaqumavi vaiha namari nareka veka vaura.

Namari vira noqaa aquto oriva, nora ori maara nto oriva vaumantara ti, ³vo enta vo enta vika kia vi orira vaaka qaqini varakaraiti, vika nái kana vaiinti veka vaumanta vika ekaa ani ruvaaqumavi vaiha nora ori aqutora venta qaqini keha, namari kaqake sipisipinavu nimi vaura.

⁴Ho sipisipiqaa raqikuka taaramonavu nai navunaaka veka vauvaro Iekopiva mini oru ntero tiharo, Ti qata vakaa, nenavu taihaie maini ani variavo? tumanta vinavuka tiha, Tenavu Haraanhaive, ti.

⁵Minti tuvaro Iekopiva vinavuka irero, Nenavu vaiinti vo, Nehora nainti Labaanira tavaarave, kiae tavaarave? tumanta vinavuka tiha, Vira tavaunarave, ti.

⁶Minti tuvaro Iekopiva vinavuka qaiqaa irero, Labaaniva qaqie vaivo? tumanta vinavuka tiha, Eo, viva qaqima vaivo. Ho tavaane. Vira raavuravano Reseriva vira sipisipi hampata maini ani vaivo, ti.

⁷Minti tuvaro Iekopiva vinavukara tiharo, Ho tavaate. Kuarivano qaqi qiataqaa ite vairara ti, ne sipisipi avutaqi vita vuru keva vatema varianarove. Ne namari kaqake sipisipi vika nimi, ntita vare anirante ukau vainaini vuru kaate, tiro. ⁸Minti tumanta vinavuka aqao ti, Namari noqaa aqutaa oriva nora orima vaivo. Ekaa vo vaiinti vo vaiinti sipisipi aniqe tenavu ori vira venta qaqini ke namari vika kaqa nimirerave, ti.

⁹Vika minti tuvaro Iekopiva vinavuka hampata qaqi uva ti vauvaro Reseriva nai qora sipisipi hampata oru ntora. Viva sipisipiqaa raqiku nahentiva vaiharora tiro, viva sipisipi hampata oru ntovaro ¹⁰Iekopiva tavovaro vira naura Labaanira raavuravano Reseriva Labaanira sipisipi hampata vauvaro vira taveru quahakero oru nariaraa nora ori namari noqaa aqutora venta qaqini kero nai naura sipisipinavu namari kaqakero nimura.

¹¹Namari kaqa nimiro viraqaahairo Iekopiva oru Reserira moqakero virara iqi rata amitero ¹²tiharo, Te ai qora nauntivanove. Te Rebekaara maaquvanove, tuvaro Reseriva kantero vuru nai qora tiva amuvaro ¹³Labaaniva vi uvara iriro tiharo, Ike, viva ti aura maaquvanove, tivakero viva kantero oru Iekopira vitakero vira kukuqama kero vatero moqa kero, viraqaahairo vira vita varero vuru nai naavuqi kora.

Labaaniva nai naavuqi vira vuru kovaro Iekopiva ekaa vi uvara vi uvara Labaanira tiva amuvaro ¹⁴Labaaniva tiharo, Quqaama are ti vohaa naarevano variaro. Tetanta vohaara vaintima vauro, tiro.

Iekopiva Reserira varareva Labaanira kaiqa vara amitora

Labaaniva minti tuvaro Iekopiva vikantiro vohaa tora vauvaro ¹⁵viraqaahairo Labaaniva Iekopirara tiharo, Kia are tiriara te vira nauntive tivakehara ti kaiqa qaqi vara timitaane. Are ti kaiqa vara timitenarara te nana koqaae ai amirarave? tiro.

¹⁶⁻¹⁷Minti tuvaro Iekopiva tavomanta vira raavura taaraqanta vaura. Vira nakaara autu Riaava vauvaro vira avuvano kia koqe avu vaura. Vira auravano Reseriva koqe viri vaata vataava vauvaro ¹⁸Iekopiva Reserirara antuqa aruvaro vaiharo viva Labaanirara tiharo, Kaiqe te ai kaiqa varehama 7 ihi varake ai raavura naantiaraara Reserira varaare, tiro.

¹⁹Minti tuvaro Labaaniva nai tiva amiro tiharo, Hove. Vo ankuqihairo vovano vira varaantorave. Are homa maini ti kaiqa vara timitera, vira varenarave, tiro. ²⁰Minti tuvaro Iekopiva Reserira varareva 7 ihiara Labaanira kaiqa vara amitora.

Viva Reserirara antuqa aruvaro vira varaainarara iriharo tiharo, Te 7 ihi navu kaiqa varaarirava kia vukai entanavu vairaitiro, taaraiqama vaivo, tiro.

²¹Minti tivakero 7 ihi navuara kaiqa varaqiro viro vuru taiqa kero, viraqaahairo oru Labaanirara tiharo, Ho te ai kaiqa vara amitaqi vi, vuru taiqa kauro. Ho are tinta naata timiraqe varaare, tiro.

²²Minti tuvaro Labaaniva Iekopiva nahenti varaarire tiro, hihai hihairo vaiinti nahenti naarama ruvaquma kero kara nimuvaro ²³entama vuvaro Labaaniva kia nai raavura Reserira Iekopira amiraitiro, viva Riaara vitero vira amuvaro Iekopiva virara Reserirave tivakero, vikantiro nai naavuqi vaitora. ²⁴(Labaaniva nai kaiqa nahenti vo, Riaara amuvaro vi nahentiva Siripaava Riaara kaiqa nahenti vaura.)

²⁵Labaaniva Riaara vuru Iekopira amuvaro Iekopiva vikantiro vaitero vira qararaa toqaqi himpiro tavovaro vira nakaava Riaava vira naata vaura. Ho vira kaara Iekopiva oru Labaanirara aqao tiro, Nantiharae ti mintima timitaaro? Te Reserira vararera ai kaiqa vara amitaunarave. Nana kaarae are ti unaqarama timitaaro? tiro.

²⁶Minti tuvaro Labaaniva tiharo, Aqao, tinavu okara mintima vairave. Tenavu kiama aura naane vaiinti amiraiti, nakaara naane vaiinti ami vaunarave. ²⁷Vohaa *uiki* maa karara ne entava taiqa viraqe tenavu homa vira aura ai amirarave. Are vira varenarara irihara qaiqaa 7 ihi vonavuvata ti kaiqa vara timitenarave, tiro.

²⁸Minti tuvaro Iekopiva eo tivakero vohaa *uiki* varakovaro Labaaniva nai raavura Reserira amuvaro Iekopiva vira varatero vaura. ²⁹(Labaaniva nai kaiqa nahenti vo, Reserira amuvaro vi nahentiva Bilihaava Reserira kaiqa nahenti vaura.)

³⁰Iekopiva Reserira varatero vaiharo virara voqama kero antuqa aruvaro Riaarara inaaraiqaqi antuqa aruvaro vaura. Iekopiva mini vaiharo 7 ihi vonavuvata Labaanira kaiqa vara amiteharo vaura.

Iekopira vaintinavu

³¹Noravano Kotiva tavovaro Iekopiva Riaarara inaaraiqaqi antuqa aruvaro viraqaahairo Kotiva Riaara kahaquvaro Riaava vainti taiqama viro vauvaro Reseriva *naahiaa/qururaiqama* viro vaura.

³²Riaava vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero tiharo, Noravano Kotiva tavaivaro kia ti vaativano tiriara quahaira kaara viva ti kahaqama timitaivo. Vate maaqaahairo ti vaati hantuqavano tiriara varianarove, tivakero nai maaqu avuhainaarara *Rubenirave – Muntuka Maara Ntaira Tavairave*, tiro.

³³Riaava qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero tiharo, Ti vaativano kia tiriara quahaira kaara Noravano Kotiva qaiqaa maa vaintiravata ti timivo, tiro. Minti tivakero nai maaquara *Simionirave – Uva Iri Vairave*, tiro.

³⁴Minti tivakero Riaava variro qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero tiharo, Te tenta vaati taaramo vainti vata amitaunarara tiro, vira hantuqavano tiriara varianarove, tivakero virara *Rivairave – Vohaa Avitumavirave*, tiro.

³⁵Minti tivakero Riaava qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero tiharo, Vi vaintirara irihama te Nora Kotira autu tuahera karerave tivakero, viva vi vaintirara *Iutaarave – Vira Autu Tuahera Karerave*, tiro. Minti tivakero kia qaiqaa vainti vataraitiro, qaqi vaura.

30 ¹Riaava vi vaintinavuka vatatovaro Reseriva kia vainti vataraitiro, vira kaara nai nakaara nota amiteharo oru Iekopirara tiharo, Are kia vainti ti timirera, te qutu virerave, tuvaro ²Iekopira arara itovaro tiharo, Aqao, te kia Kotikavauve ai vainti ho amirarave. Vivama ai *naahiarama/qururaiqama* kaivarama are kia vainti vataaro, tiro.

³Minti tuvaro Reseriva tiharo, Are ti kaiqa nahenti Bilihaakantira vaitairaro viva ti vainti vata timitaarire. Viva mintiraqe te vainti noka homa vairarave, tiro.

⁴Minti tivakero viva nai kaiqa nahenti Bilihaara amuvaro Iekopiva vikantiro vaitovaro ⁵Bilihaava vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vata amitora. ⁶Reseriva tiharo, Kotiva ti uva iriharo avuqavuma timitaivo. Te vira aaurararo viva ti uva iriharoma qorainti vainti ti timivo, tivakero vi vaintira autu nteharo *Daanirave – Uva Avuqavuma Timitairave*, tura.

⁷Minti tuvaro Bilihaava qaiqaa variro vainti taiqama viro Iekopira qorainti vainti vo vata amitovaro ⁸Reseriva tiharo, Te tenta nakaakanti raquqi vivima vira aatara kauro, tivakero vi vaintira autu nteharo *Napataarirave – Te Raqunarave*, tura.

⁹Minti tivakero vauvaro Riaava tavovaro viva qaiqaa vainti vataarirava kia vauvaro viva nai kaiqa nahenti Siripaara Iekopira amuvaro Iekopiva vikantiro vaitovaro ¹⁰Siripaava qorainti vainti Iekopira vata amitovaro ¹¹Riaava tiharo, Ti koqema timitaimanta qaiqaa vainti varauro, tivakero vi vaintirara *Gaatirave – Koqe Haika Timirave*, tiro.

¹²Minti tuvaro Siripaava qaiqaa qorainti vainti Iekopira vata amitovaro ¹³Riaava tiharo, Te voqamake quahema vauro. Vaiinti nahenti tiriara

quahe vai nahentiravema tivarave, tivakero vi vaintirara *Aserave* – *Quahaunarave*, tura.

¹⁴Ho *uiti* teqe entava anintovaro Riaara maaqu Rubeniva mini oru vaiharo maura vo ranta kora. Nahenti vika vi maurara tiha, Vira namake vainti taiqama virarave, ti vau maurara ranta kero varero vuru nai nora Riaara amuvaro Reseriva vira tavero Riaarara tiharo, Ai maaquvano rantatai maurara tivata hini timiane, tiro.

¹⁵Reseriva minti tuvaro Riaava aqao tiro, Are tiqaahaira ti vaati varaanarara hove tiataara vaivara are kia minti tiraitira, are ti maaqu mauraravata ti naari variaro, tuvaro Reseriva tiharo, Are nena maaqu maura vira ti timirera, are homa Iekopikantira entaqi vaitenarave, tiro.

¹⁶Minti tuvaro erovaro Iekopiva naaho kaiqa vara taiqakero anuvaro Riaava vira oru vitakero tiharo, Are vate entaqi tintira vaitenarave. Ti maaquvano maura varakero timiraqohai te Reserira koqaama kaunarara ti, te entaqi ainti vaitarerave, tiro. Minti tuvaro Iekopiva entaqi vikantiro vaitora.

¹⁷Ho Kotiva Riaara uva iriro vira kahaquvaro Riaava vainti taiqama viro qorainti vainti vo Iekopira vata amitora. Riaara maaqu 5navu vaura. ¹⁸Riaava vainti vatatero tiharo, Te tenta kaiqa nahenti tenta vaati amurarora tiro, Kotiva tiriara quaheharo qorainti vainti vovata ti timivo, tivakero virara *Isakaarave* – *Koqa Timirave*, tura.

¹⁹Riaava qaiqaa vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vo Iekopira vata amitora. Mintumanta Riaara maaqu 6navu vaura. ²⁰Riaava tiharo, Kotiva koqe haika ti timitairave. Te tenta vaati vira maaqu 6navu vata amitaunarara tiro, viva tiriara quaheharo varianarove tivakero, virara *Sebulunirave* – *Ti Vaativano Tintiro Varianarove*, tiro. ²¹Minti tivakero varikero vira naantiara Riaava nahenti vainti vatatero virara Dinaarave tura.

²²Minti tuvaro viraqaahairo Kotiva Reserirara iritero, vira aaro uvara iriro vira kahaqama amitovaro ²³viva vainti taiqama viro qorainti vainti vatatero tiharo, Te kia vainti vataunara kaara kaurira haika varaunara Kotiva taiqa timitaivo, tivakero ²⁴virara *Iohepirave* – *Voqavata Timiarire*, tiro. Minti tivakero viva tiharo, Kairaro Noravano Kotiva qaiqaa qorainti vainti voqavata ti timiarire, tiro turama.

Iekopira sipisipive memeraave airiqama vura

²⁵⁻²⁶Reseriva Iohepira vatatovaro Iekopiva Labaanirara tiharo, Te airi ihia ai hampata vaiha ai kaiqa vara amiteha nahenti varatema vaintivata vatatauro. Ho ti tititairaqe tenta naata vainti ntita vare tenta maaqaini vuare. Te nora kaiqa ai vara ami taunara virara kankomake irianarave, tiro.

²⁷Minti tuvaro Labaaniva aqao tiro, Te tiarirara are iriane. Te hepi kaiqa varake tavaurara are maini variararo Noravano Kotiva ai koqema

amiteharo tivata koqema timite vairave. ²⁸Kia vuane. Are maini vairaqe te koqaavata ai amiare. Are nana koqaae varareva inara tiraqe ai amiare, tiro.

²⁹Minti tuvaro Iekopiva tiharo, Te ai kaiqa vara amiteha ai sipisipive memeraaqaave raqiki vauramanta vika airitahaa variarave. Are virara irianarave. ³⁰Te kia maini anuna entara ai sipisipi memeraa taaraiqaqai vaurave. Maa entara vika airitahaama variavo. Te maini vaurarora tiro, Noravano Kotiva aivata koqema amitairave. Vate maa entara te tenta vainti nahentiara iriha vika kaiqa vara nimitarerave, tiro.

³¹Minti tuvaro Labaaniva tiharo, Ho maini variqira viraqe te nana nana koqaae ai amirarave? tiro.

Minti tuvaro Iekopiva virara tiharo, Kia vo koqaa ti timiane. Te vo uva ai tiva amiarirara are hove tirera, te maini vaiha ai sipisipi memeraaqaqaa raqikiqi virerave. ³²Are kairaqe te vate ai sipisipiqihai ekaa naati konkira rairake tuate, ai memeraaqihai ekaa kaakantaarinara rairake tuateha vikara tenta quarave tiare. Vikama ti koqaa vaivarave. ³³Naantiara are ani ti konkira sipisipive kaakantaarira memeraave aitutumake tavairaro viraqi vo vaata vataakavata vaivera, are homa tiriara vira muara vara taanarave tinarave, tiro.

³⁴Iekopiva minti tuvaro Labaaniva tiharo, Hove, are tianantema kero vi uvava varianarove, tiro. ³⁵Labaaniva minti tivakero vohaa vi entaraqai viva kantero oru evaara nai sipisipi memeraa rairakero, memeraa kaakantaarira qoravata nahevata nariaraa vatero, sipisipi konkiravata varakero nariara vatero nai maaqunavu vonaini nititama kero tiharo, [Iekopiva maaka varaantorave,] ³⁶Nenavu vika ntita vare taaramo enta niaraini oru vaihama vikaqaata raqikiha variate, tumanta vika vuvaro Iekopiva maaqaini vaiharo hini sipisipi memeraaqaqaa raqikiharo vaura.

³⁷Iekopiva vikaqaa raqikiharo oru vo qara vo qara u katari kaarara teqa kero varero, vika paha vona vona turikero vona vona qaqi kero ³⁸varero vuru sipisipi memeraa namari ne vaura voqi voqi aratora. Mintima kero viva memeraa mini ntita vuru komanta vika namari nareka ani ³⁹katari vira aratora avuqaa vaiha qaramaqi vi vaumanta viraqaahai vika naati vatareka vaakuvirive, qarantaurirave, kaakantaarirave, vate vaura.

⁴⁰Iekopiva Labaanira sipisipiqaa raqikiharo vikaqihairo nahe sipisipi rairakero nariara vatero, konkira sipisipi nai ura vika hampata komanta vika kuvuaramaqi viha Iekopirainiqama vura. Mintiaqi viha Iekopira sipisipi vika airiqama vura.

⁴¹Iekopiva tavovaro memeraa nahe koqeva qora hampata nireva auti vauvaro viva vira vita varero katari aratora tataaqa qaraarire tiro, vita vuru kora. ⁴²Memeraa nahe kia kempuka vauka qora hampata nireka auti vauvaro Iekopiva vika qaqi kanta komanta qaramaqi vi vaurama.

Mintiaqi vuraqaahairo uqerara memeraavano Labaanirainiqama vuvaro koqe memeraa kempukavano Iekopirainiqama vura.

⁴³Minturaqaahai Iekopira sipisipi memeraa airiqama vuvaro Iekopiva airi haika vato vaiintiva vaumanta vira kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, kamerive, donkive, airtahaa vaura.

Iekopiva kia Labaanira tiva amiraitiro vura

31 ¹Iekopiva vaiharo irumanta Labaanira maaqunavu nuntu nauntu tiha, Oho, Iekopiva ekaa tinavu qova i haikarama varaivo. Iekopiva tinavu qova i haikara varairaqaahairo noraiqama vivo, ti. ²Minti tuvaro Iekopiva tavovaro Labaanivavata kia tota virara quahontema kero, virara quaheharo vaura.

³Mintuvaro Noravano Kotiva Iekopirara tiharo, Ho are nena qora maaqaini anirantera vuane. Are mini viraqe te ai kahaqama amiteha ainti vairarave, tiro.

⁴Kotiva minti tuvaro Iekopiva nai sipisipi memeraaqaa raqikiharo nai naatatanta Riaaka Reserika naarama kero ⁵vitantara tiharo, Nitanta qova kia tota quahaintema kero, tiriara quaheharo vaivo. Ho Kotiva ti kahaqama timite vaimanta vaunarave. ⁶Te nitanta qora koqemake kaiqa vara amitauraro ⁷viva unaqaraiqama keharo vo enta vo enta kia ti koqaa avuqavu timi vairave. Viva ti qoraiqama timitareva auti vaivarovata, Kotiva kia vira qaqi kaivaro viva kia ti qoraiqama timitaivo.

⁸Viva tiriara tiharo, Kaakantaarira memeraaqaima ai koqaa varianarove, tu entara vira memeraavano kaakantaarira vatatomanta te varaunarave. Viva qarantaurira memeraaqaima ai koqaa varianarove, tu entara vira memeraavano qarantaurira vatatomanta te varaunarave. ⁹Mintima keharo Kotiva ti kahaqama timiteharo nitanta qora sipisipi memeraa ti timirave.

¹⁰Qoravano nahe hampata nu entara te taira tavauramanta qora memeraa vaakuvirive, qarantaurirave, kaakantaarirave, vinavuka nahe hampata ni vaura. ¹¹Ho te taira tave vauraro Kotiva atito *enseliva* tiriara tiharo, Iekopio, tumanta te tiha, Vo, te mainima vauro, turaro ¹²viva tiriara tiharo, Ho tavaane. Qora memeraa vika vaakuvirive, qarantaurirave, kaakantaarirave, nahe hampatama ni variavo. Labaaniva ai qoraiqama amite vaira te tavaunarara ti, te ai memeraa airiqama karerave. ¹³Haaru are Beteli vatani variaramanta te qovarama vura Variqauka te maa vikave. Vi entara are ori vo vataqi aratera vahavera viraqaata qihia kera nena kauqu aiqiqaa aqukehara tiriara uva tiva taanarave. Ho te vate ariara, Maa vatara kera anirantera nena maaqaini vuanerama, turo, tiro. Kotiva *enseli* noqihairo, minti tumanta te taira tavaunarave, tiro.

¹⁴Iekopiva minti tumanta Reserika Riaaka Iekopirara tiha, Titanta qova ina haikaraqihai kiama tetanta vo haikavata ho varaainarave.

¹⁵Vo vatanaa nahenti qoraiqama nimitaintema kero, viva titantavata qoraiqama timitaivo. Ike, are titanta varehara amiana koqaara, ekaa vi koqaara naiqai nama kairave. ¹⁶Kotiva vira airaira varakero ai amira, vira kia titanta qova nai iravauve. Vi airairava vaireva, titantainivata titanta vaintairavata airairama vaivo. Mintima vairara tira, are Kotiva ti uvava avataane, ti.

¹⁷Vitanta minti tuvaro Iekopiva nai naata vainti vika kameriqaa vaari vatero, ¹⁸nai sipisipi memeraa avuni kero ruhaaqiqi viharo, Haraanini vaiharo varato airairara, ekaa vi haikaravata rumpa varero, nai qova Aisaakiva Kenaani vatani vaunaini vireva vurama.

¹⁹Vi entara Labaaniva vonaini nai sipisipi kauki toqa kareva vuvaro Reseriva virera iharo, oru nai qova ura oritanta, variqave tutanta, muara varero vura.

²⁰Iekopiva vireva iharo kia Labaanira tiva amiraitiro, evaara ²¹oru nai u haikara varero ruqemakero vurama. Viva oru Iufaretisi Namari taqa varero verara Gileaati vataniara vurama.

Labaaniva Iekopira avataqiro vurama

²²Iekopiva evaara vuvaro taaramo enta aitarovaro vovano Labaanira vuru tiva amuvaro ²³Labaaniva nai navunaaka ntita varero 7 entara Iekopira avataqiro viviro, tavovaro Iekopiva verara Gileaati vatani vauvaro ²⁴entama vuvarora tiro, Labaaniva vaiteharo taira tavovaro Kotiva virara tiharo, Are raurihara kiama oru Iekopira antua uva tiva amitaane, tura.

²⁵Ho Iekopiva nai *seri* naavu Gileaati aiqinaini kaqatero vauvaro Labaanivavata nai navunaaka hampata mini *nai seri* naavu kaqate vaura.

²⁶Mintuvaro Labaaniva oruntero Iekopirara tiharo, Are nantivarae evaara viharama vaiintivano iqoka raqiharo nahenti raqia varaintema kera, ti raavuratanta ntita varera maini aniaro? ²⁷Nantivarae are ti unaqaraiqama kera evaara aiqututera aniaro? Are ti tiva timira tenta maaqaini virerave tiaraitirio, te ariara kara unta amite, ihi tiva amite, ai quahama amiteha ai atitauraitirio. ²⁸Are vireva ihara qaqi kairaqa te tenta raavuratantavata tenta naintinavuvata moqake kauqu nimi nititaari vuataara vaivara, are kia mintiraitira, kia avu aato vataava voqaara uve ntitakera anianarave. ²⁹Te ho ai qoraiqama amitaare turarovata, ai qora Variqavano tairakaa ti tiva timiro tiharo, Are raurihara kiama oru Iekopirara antua uva tiva amitaane, tivera te virara irihama kia ai qoraiqama amitarerave. ³⁰Te irurara are nena qora maaqaini vireva iharama ti maini kera iaro. Ho nantivarae are vireva ihara ti variqatanta muara varera aniaro? tiro.

³¹Labaaniva minti tuvaro Iekopiva nai tiva amiro tiharo, Te ariara viva kempukaiqiharo nai raavuratanta tiqaahairo ravaaqavu kaantorave

ti, ai aatu qetakema maini evaara anuro. ³²Are tavairaro vovano ai variqatanta muara varaiva vairera, vi vaiintiva kia ho qaqi variqiro vuanarove. Ekaa vaiinti nahenti nivuqaa vaihara vi haikara rantaqira vuane. Are tavairaro are ina haikava vairera, nena varaane, tiro. Iekopiva kia iruvaro Reseriva una variqa vitanta muara varova vaura.

³³Iekopiva minti tuvaro Labaaniva Iekopira *seri* naavuqi verantero tavovaro kia viraqi vauvaro Riaara *seri* naavuqivata vitanta kaiqa nahenti *seri* naavuqivata verantero tavovaro kia viraqi vauvaro Reserira *seri* naavuqi verantora.

³⁴Reseriva una variqatanta varakero nai kameriqaa oquvi vau taintaraqi kukeqatero, tainta vira nai *seri* naavuqi vuru vatero viraqaata oquvi vauvaro, Labaaniva viraqi oriqetero ekaa haikaqi qumina ranteharo tavovaro kia vauvaro ³⁵Reseriva tiharo, Qaao, are maaqi uriqetaaramanta te kia himpiraiti, ai avuqaa qaqi oquvi vaunara kaara kia ti titiane. Toravano ti harimanta te oquvi vauvaro, tiro. Minti tivakero oquvi vauvaro vira qova vi haikarara qumina rantaqiro viharo kia ho ranta kora.

³⁶Labaaniva kia vi haikara ranta kovaro Iekopira arara itovaro Labaanirara tiharo, Te nana vaaqu kaiqa vara kaunara kaarae are mintira iaro? Te nana uva raqa kaurarae are ti tivataqira aniaro?

³⁷Are ekaa te una haikaraqi rantehara nana haikae ranta kaaro? Vi haikara nena navunaakavata, ti navunaakavata nivuqaa qovarama kaira tavaate. Vika titanta uva homa rairake avuqavu qivarave, tiro.

³⁸Minti tivakero Iekopiva qaiqaavata tiharo, Oho, te ainti vaiha 20 ihi vara kaunarave. Te ai sipisipi memeraaqaa koqemake raqiki vauramanta vika kia hampiqamake naati vatorave. ³⁹Qaakau vairivano ai sipisipi vonavu aruko entara, kia te ai umiqeha tiha kia ti kaarave tiraiti, te tenta unaraqohai vira vatukara iriha ai amunarave. Entaqive aatitoraqave vokuka ai sipisipi memeraa muara varaa entara, are tiqihaira koqaa naaruma kera varaanarave.

⁴⁰Oho, te ai sipisipi memeraaqaa raqiki vauraro aatitiraqaa kuarivano voqama kero ti tatoqe vaivaro, entaqi iqaravanove toqavanove ti hari vaimanta kia ho vaite vaunarave. ⁴¹Te mintiaqi viha 20 ihiara ai kaiqa vara amitaunarave. Te ai raavuratantara iriha 14 ihiara ai kaiqa vara amite, viraqaahai ai sipisipi memeraara 6 ihiara ai kaiqa vara amitaunarave. Are tiriara ti sipisipi memeraa airi varaantorave tira, votataa votataa are ti koqaa teqake varianarave.

⁴²Oho, ti kaivaqara Variqavano Eparahaamiraqaavata ti qora Aisaakiraqaavata raqiki vaiva kia ti kahaqitirio, are ti vehi vaiinti voqaarama titiaraitirio. Te vukaari utuke kaiqa varaunarara Kotiva iriharora tiro, viva entaqi ai atiharo tiriara kia virara antua uva tiane tivo, tiro.

⁴³Iekopiva minti tuvaro Labaaniva vira nai tiva amiro tiharo, Ike, vi nahentitanta ti raavuratantama variavo. Maa vaintinavuka ti vaintima variavo. Maa sipisipi memerauka te uraukama variavo. Ekaa are tave variana haikava te una haikavama vaivo. Kia te tenta raavuratantavata tenta naintinavuvata nitirerave. ⁴⁴Kaiqetanta vohaa uva tiva taatauke vatetanta maateraiqamavi qaqi variare. Tetanta vi uvara tauru kaarorave ti, kaiqe ori varake naiqaa naiqaa rukitaare, tiro.

⁴⁵Labaaniva minti tuvaro Iekopiva nora ori vo varakero vataqi aratero ⁴⁶nai navunaakara, Nevata ori mpaqi vare maini rukitaate, tumanta vika orinavu mpaqi vare vuru vohaanaani rukite, viraqaahai vika ori rukitora tataaqa vaiha kara nora.

⁴⁷Labaaniva nai Araami uvaqihairo vi orira autu nteharo, *Jega-Sahadutave* tuvaro Iekopiva nai Hiparu uvaqihairo vi orira autu nteharo *Galetive* tura.

⁴⁸Minti tuvaro Labaaniva tiharo, Tetanta uva tiva taurava qaqi variqiro vuarire ti, tetanta maa orinavura ruki tauro, tura. Viva minti turara ti, vi orinavura autu nteha *Galetive* – *Taurukerorave* tura.

⁴⁹Labaaniva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Maa entaraqaahai tetanta kia vohaa vairaiti, raira vuariraro Noravano Kotiva titantaqaa raqiki viraqe tetanta kia nai qoraiqama amite nai qoraiqama amitararave, tura. Labaaniva minti turara ti, vi orinavura vo autuvata nteha *Misipaave* – *Raqikiane* tura.

⁵⁰Labaaniva minti tivakero viva qaiqaa tiharo, Are ti raavuratantae qoraiqama nimitairerave, are vo nahentie varairerave, are mintirera, te virara kia ho iriararovata, Kotiva titantaqaa raqiki vaiva, vivama virara ho iri tavaanarove, tiro.

⁵¹Labaaniva minti tivakero viva vo uvavata tiharo, Tetanta maa orira arate maa orinavura mpaqi vare vuru ruki taurava titanta tavaarana vaivo. ⁵²Tetanta uva tiva taatau taunara tauru kaarorave ti, maa orira arataunaravata vo orinavuvata ruvaqumake vatauro. Te maihai kia maa orira aatarake ai oru qoraiqama amitarerave. Arevata vihaira kia maa orira ai aatara kera ani ti qoraiqama timitenarave. ⁵³Kairaro Eparahaamika Nehoka Variqavano titantaqaa raqiki viraqe tetanta kia nai qoraiqama amite nai qoraiqama amite irerave, tiro.

Labaaniva minti tuvaro Iekopiva nai kauqu aiqiqaa aqukero tiharo, Ti qova Aisaakiva qete vai Variqara autuqaa te are uva tiva taanara iriqi virerave turo, tiro.

⁵⁴Minti tivakero viva aiqina vatani vaiharo nai ₁sipisipi₁ vo arukero Kotira *ofaa* iha quara amitero, nai navunaaka naarama kero vika hampata kara nama kero mini vaitora. ⁵⁵Vika mini vaite vira qararaa Labaaniva himpiro nai naintinavuvata nai raavuratantavata moqakero nai kauqu tuaherakero vika koqema nimitero, vika mini kero anirantero nai maaqaini vurama.

32 ¹Labaaniva nai maaqaini anirantero vuvaro Iekopiva aaraini viharo tavomanta Kotiva nitito *enselika* vira vita kareka ani vauvaro ²Iekopiva vika taveru tiharo, Ike, maini Kotira *seri* naavu maaqa kaqate varianainive, tivakero vi vatara autu nteharo, *Mahanaiminive*, tura.

Iekopiva Isora qaiqaa tavareva iharo qera i vaura

³Iekopiva nai kaiqa vaiinti vonavu naane nititomanta vinavuka vira vakaava Isova Seiru vataini vaunaini vura. Vi vatava Idomu vata avutaini vaura. ⁴Iekopiva nai kaiqa vaiinti vonavu nititareva iharo tiharo, Ne mini oruntema ti nora vaiinti Isorara maantimake tiriara tiate: Te Iekopika ai kaiqa vaiintivano Labaanikanti variqi vi, vate vihaima anuro. ⁵Te purumakauve, donkive, sipisipive, memeraave, kaiqa vaiintive, kaiqa nahentive, vatauraukave. Are tiriara quahaane ti, te maa uvara vara kauro, tiate. Ne mintimake Isora tiva amiate, tivakero vika nititomanta vika vuru vi uvara Isora tiva ami ⁶vihai orurante viri Iekopirara tiha, Tenavu ai vakaaka Isora vuru tiva amuraro viva ai vita kareva airi vaiinti 400 vaiinti hampata ani vaivo, ti.

⁷Vinavuka minti tuvaro Iekopira voqama kero aatu itovaro viva ekaa nai vainti nahentivata, sipisipive, memeraave, purumakauve, kamerive, vikavata rairakero taaraqantaqaa vatero ⁸tiharo, Isova maini ani hini vainti nahenti hampata raqirera, ne hini vainti nahenti ruqemake kantama vuata, tiro.

⁹Minti tivakero viva Kotira aarero tiharo, Mpo, Kotio, are ti naaquara Eparahaamiravata ti qora Aisaakiravata vitanta Variqavano variaro. Noravauvo, are tiriara, Nena maaqaini oru vairaqe te ai koqema amitaarirara are koqemakera variqira vuane, tianarave. ¹⁰Oho, te kia koqe vaiinti vaurara are ti nena kaiqa vaiinti koqema timitera kia ti qaqira kaanarave. Haaru te maihai lotani Namari taqa vare vuavauna entara te kauruqai tuata vare vuavaunarave. Are ti kahaqiaravera te vihai aniha taara anku hampata anuro.

¹¹Ti vakaara Isora kauquqihaira ti antuara timitaanerama te ai aarauro. Oho, viva anintero kia tiqai hariraitiro, viva ti vainti nahentivata ntaihama kaantorave ti, te qetehama vauro. ¹²Are haaru tiriara tihara, Te ai koqema amitaarirara are koqema kera vairamanta are kuvuarama teraukavata airiqamavi nora namari auvahini vai nuqara voqaara airitahaa vaivarave tianarave, tiro.

¹³Iekopiva minti tivakero vaiitero vira qararaa himpiro nai quaranavuqihairo vonavu rairakero Isora maantimakero amitero: ¹⁴Memeraa nahe 200, memeraa qora 20navu, sipisipi nahe 200, sipisipi qora 20navu, ¹⁵kameri nahe nai naati vataakero 30navu, purumakau nahe 40navu, qora 10navu, donki nahe 20navu, qora 10navu rairakero amitora.

¹⁶Mintima kero vo quara vo quara rairakero voqaa voqaa vatero, nai kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are naane maanavuka varera vuru Isora amiane, tivakero, qaiqaa kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are vira naantiara maanavuka varera vuru Isora amiane, tivakero qaiqaa kaiqa vaiinti vo atitero tiharo, Are maanavuka varera vuru Isora amiane, tivakero minti tivaqiro viharo nai kaiqa vaiinti vohaiqa vohaiqa nititomanta ekaa vinavuka quara vare vuru Isora amireka vura.

¹⁷Iekopiva vika nititeharo avuni atito vaintirara tiharo, Are viraro Isova ani ai vitakero ariara, Tara kaiqa vaiintivanove? Are taini virevae aniaro? Are tara quarae ruhaaqi varera ani variaro? tirara ¹⁸are nai mintima tiva amiane, Ai kaiqa vaiinti Iekopiva irave. Iekopiva ti tititaimanta te vi haikara vare vuru vira nora vaiinti Isora amirerave. Iekopiva tinavu naantiaraini ani vaivo. Minti tivakerama Isora tiva amiane, tiro.

¹⁹Minti tivakero Iekopiva vo vaiinti vo vaiinti nititero vikaravata tiharo, Nevata Isora oru vitake vohaa uvaqaima Isorara tiate. ²⁰Ne kiana tauruke tiha, Ai kaiqa vaiinti Iekopiva tinavu naantiaraini ani vaivo, tiate, tiro. Iekopiva minti tivakero nai irikero tiharo, Te vo quara vo quara naane Isora amiariraro vira arara vaahaarire. Mintiraqe vira naantiara te oru vira vita kaariraro viva quqaae tiriara quahaanarove? tiro. ²¹Minti tivakero Iekopiva quaranavu naane avuni vara kero nai kia viraitiro, mini vaura.

Iekopiva enseli vontiro raqura

²²Iekopiva mini vaiharo vohaa vi entara entaqi himpiro nai naatatantavata, nai naata kaiqa nahentitantavata, nai maaqu 11navuvata, ntita varero Jaboku Namari taqa varero ²³vika hini mantaraini ntita vuru kero, viraqaahairo viva orurantero ekaa nai airaira namari hini mantaraini vuru kaate tumanta vuru kovaro ²⁴viva nariaraa hini mantaraini vaura.

Iekopiva mini vauvaro naaruvaihainaa vaiinti vovano oruntero Iekopira ravaaqavu tuateharo vikantiro raquqiro viviro aatita kora. ²⁵Raquqiro viharo vi vaiintiva tavovaro viva kia ho Iekopira aatara kaarirava vauvaro viva vira onkerura vuhaari ntuva kovaro Iekopira *auka/auika* vuhaari nkaqu vuvaro aiha vuvaro vaura. ²⁶Mintuvaro vi vaiintiva Iekopirara tiharo, Ho aatitama vivo. Ti tuta kaane, tuvaro Iekopiva aqao tiro, Are nena kauqu tuaherakera ti koqema timitiraqe te ai tuta kaare, tiro.

²⁷Minti tuvaro vaiinti viva Iekopirara tiharo, Ho nena autu ntaane, tuvaro Iekopiva tiharo, Te Iekopikave, tuvaro ²⁸vaiinti viva tiharo, Kia qaiqaavata Iekopirave tiane. Are Kotiravata vaiintivata raquqira vihara aatara kaanarara ti, te ariara *Isarerirave – Kotikantiro Raqi Vaivave* tirerave, tiro.

²⁹Minti tuvaro Iekopiva virara tiharo, Are nena autu ntaane, tuvaro viva aqao tiro, Nantiharae ti hutuara iraaro? tivakero kia nai autu vira tiva amiraitiro, nai kauqu tuaherakero Iekopira koqema amitero ³⁰vuvaro Iekopiva tiharo, Te Kotira viri tave vauraro ti vehakuma timitaimanta kia te qutu viraiti qaqi vaunarara ti, te maa vatara autu nteha *Penierive – Kotira Virive* turo, tiro.

³¹Minti tivakero Iekopiva Penieri mini kero aaraini vi vauvaro kuari uruntovaro vira *auka/auika* ntuva kora kaara aihā vuvaro rentuqaa rentuqaamaqiro vura. ³²Iekopira *auka/auika* ntuva korara ti, maa entara Isareri vatanaaka mati neha *auka/auika* tataaqa vai matira kia naara.

Iekopiva oru Isora vita kora

33 ¹Iekopiva aaraini oru vihāro vutu tavovaro Isova 400 vaiinti hampata ani vauvaro Iekopiva nai vainti rairakero hininavu Riaara amiro, hininavu Reseriravata vira kaiqa nahentitantavata nimura.

²Viva avuni nai kaiqa nahentitantavata vitanta vaintivata vatero, vika naantiara Riaaravata vira vaintinavuvata vatero, vika naantiara vitini Reseriravata vira vainti Iohepiravata vatora.

³Mintima kero Iekopiva naane avuni oruntero tori kauru araviro nai viri vatāini kero himpiro, qaiqaa ori vaiqiro tori kauru araviro nai viri vatāini kero himpiro, 7 tataa mintiaqiro viro, oru nai vakaara vita kora.

⁴Iekopiva mintiaqiro vi vauvaro vira vakaava Isova kantero oru nai gata Iekopira vitakero vira kukuqama kero vira moqakero vatero, vitanta vohaata vāiha nai iqi rata amite nai iqi rata amite i vaura.

⁵Mintihāro Isova vutu tavomanta Iekopira vainti nahenti vauvaro viva Iekopira irero, Vitira taukae ai hampata aniaka variavo? tiro.

Isova minti tuvaro Iekopiva nai tiva amiro tihāro, Vika Kotiva tiriara quaheharo ti timi vainti nahentikave, tiro. ⁶Minti tumanta Iekopira kaiqa nahentitanta nāi vainti hampata aumanto aninte vatakanta hiqintivi vaiha nai viri vatāini keha Isora uva mantomanta ⁷vika naantiara Riaava nai vaintiaravata aninte vatakanta hiqintivi vaiha vikavata nāi viri vatāini ke vira uva mantomanta vika naantiara vitini Iohepika Reserika aninte vatakanta hiqintivi vaiha nāitanta viri vatāini keha vira uva mantora.

⁸Vika vira uva mantovaro Isova Iekopira irero tihāro, Te aaraini aniha vo quara vo quara tavaunarara vo? Vi quarauka tara quarave? tiro.

Minti tuvaro Iekopiva tihāro, Are ti quahama timitaane ti, te ai amitauna quaraukave, tiro. ⁹Minti tuvaro Isova aqao tiro, Ti qatao, te airi haikama vatauro. Nena ina haikara qaqi tuataane, tiro.

¹⁰Minti tuvaro Iekopiva tihāro, Aqao, are tiriara quahairera, are vi quarara varaane. Are ti vitakera ti quahama timitaanarara ti, te Kotira viri taveha quahaunantema ke, te ai virivata tavehama

quahauro. ¹¹Kotiva ti koqema timitaimanta te airi airaira vataunarara tira, are te quara amitaainara homa varenarave, tiro. Minti tivakero kempukaiqaakero tuvarora tiro, Isova Iekopira quara varora. ¹²Mintima kero Isova tiharo, Varaiqetanta vuare. Te ainti aaraini virerave, tiro.

¹³Minti tuvaro Iekopiva aqao tiro, Nora vaiintio, are naane viraqe te ai naantiara vuare. Ti vaintivara uqerara vainti variamanta ti sipisipive purumakauve náí naati hampata kia ho kantevarave. Tenavu vohaa entara vika vuanamake ruhaaqiqi vuarera, vika qutuma vivarave. Virara virara irihama te qakomake virerave. ¹⁴Nora vaiintio, are naane avuni vi viraqe te qakomake ai naantiara quara ruhaaqiqi viha tenta vaintaira hampata qakomake varika varikamaqi vivi, are vainanaini Seiru vataini oruntarerave, tiro.

¹⁵Minti tuvaro Isova tiharo, Ho kaiqe te tenta vaiinti hininavu raira kaari vika ai hampata viha ʼni antua nimitaate, tuvaro Iekopiva aqao tiro, Nantivarae mintiaro? Are tiriara quahairera, qaqi kairaqe te tentaraa vuare, tiro.

¹⁶Minti tuvaro vohaa vi entara Isova nai kaiqa vaiinti hampata anirantero Seiru vataini vireva uvaro, ¹⁷Iekopiva kia mini viraitiro, qakoma kero viviro vata vo, Sukotini oruntero mini vaiharo nai naavu vo kaqatero, nai qarara haraara naavu, vo naavu vo naavu kaqa nimitora. Iekopiva minturara ti, vi vatarara, *Sukotive – Haraara Naavuve*, tura.

¹⁸Iekopiva Mesopotemia mini kero niara aaraini viviro, Kenaanini oruntero Sukotini varikero, viraqaahairo oru vatuka vo, Sekemi aaqaini vaiharo nai *seri* naavu maaqa kaqatero vaura.

¹⁹Viva mini vaiharo 100 *silvaa* monu aqukero vata vo varora. Sekemira qora Hamora ankuqaahairo vi vatara koqaama kero varero ²⁰Kotira autu tuahera kareva, *ofaa* tainta vo autukero vira autu ntero, *El Elohe Israel – Kotiva Isareri Variqavano Vaivo* tura.

Vovano Iekopira raavura qoraiqama amitorara

34 ¹Iekopiva Sekemini vauvaro Riaara raavuravano Dainaava vi vatanaa nahentinavu tavareva vuvaro ²Hamova Hivi vatanaaka qiata vaiinti vauvaro vira maaqu Sekemiva Dainaara taveru vira ravaaqavu kero vikantiro muara niro.

³Vikantiro nuvakero, viva virara koqe nahentive tivakero virara antuqa aruvaro Dainaava tiriara hantuqa haruarire tiro, virara qihaaqama kero uva tiharo ʼnai naavuqi vita vuru kero, ⁴oru nai qora Hamorara tiharo, Are oru maa nahentira navunaaka hampata vaihara koqaa autukera vika nimiraqe te maa nahentira varaare, tiro.

⁵Minti tuvaro Iekopiva nai raavura qoraiqama amitorara iriro, vira maaqunavu ahakaqi quaraqaa raqiki vauvarora tiro, viva qihaaqama kero vaiharo nai maaqunavu veka vaura. ⁶Ho vika quaraqaa raqikunaihai

anintovaro Sekemira qova Hamova anintero Iekopira vataakero uva tireva anura.

⁷Hamova anintero Iekopira vataakero uva ti vaumanta Iekopira maaqunavu Sekemiva Dainaara qoraiqama amitorara iruvaro voqama kero vika arara itomanta vika tiha, Oho, Sekemiva Iekopira raavura kia mintimakero qoraiqama amitaataarave, ti vaura.

⁸Hamova anintero Iekopirara tiharo, Ti maaqu Sekemira muntukavano ai raavurara vaivo. Are vira amiraro vira naata variarire. ⁹Ne maini vaiha tinavu nahenti varaiqe tenavu ni nahenti varaare. ¹⁰Ne homa maini airi enta variqi vivarave. Maa vataraqaa ne homa nenta quaraqaa raqikivarave. Maini variqi viha koqaa kaiqa vareha vo vata vo vata koqaamake varaate, tiro.

¹¹Minti tuvaro vira maaqu Sekemiva Dainaara qoraravata vira qata vakaukavararavata tiharo, Ne tiriara quaheha Dainaara ti timivera, te ne tivate koqaa ni nimirarave. ¹²Ne nora koqaa naarivera, te vi koqaa homa ni nimirarave. Mpo, vi nahentira ti timiate, tiro.

¹³Sekemiva minti tumanta Iekopira maaqunavu nai aura nakaa qoraiqama amitora kaara vika arara itomanta unaqaramake uqerara uva tiha, ¹⁴Tenavu vaata toqa kaakama vauro. Vaiinti vovano kia nai vaata toqa kainara tenavu kiama ho tentanavu aura Dainaara amirarave. ¹⁵Ne qorainti nenta vaata toqa kaiqe, viraqaahai tenavu niara tinavu voqaaka variavo tivakeha ¹⁶tentanavu raavura ni nimiha, ni raavura tenavu varaare. Ne mintiqe tenavu ni hampata variqi viha vohaa vatanaaka variare. ¹⁷Ne kia tinavu uvara eo tivake nenta vaata kia toqa kaivera, tenavu Dainaara kia ni nimiraiti, tentanavu qaqi vita vare virerave, ti.

¹⁸Iekopira maaqunavu minti tumanta Hamovavata vira maaqu Sekemivavata vi uvarara hove tura. ¹⁹Sekemiva Iekopira raavurara muntuka vauvarora tiro, viva kia varikaraitiro, vaaka nai vaata toqa kora. Sekemira navunaaka virara nora vaiintive ti vaura.

²⁰Hamova nai maaqu Sekemikantiro oru nái navunaaka vatuka vaantaavura qentiana ruvaaqumavi vaunaini orunte vikara tiha, ²¹Vi vaiintika tinavuara quahehama variavo. Ne vika qaqi kaimanta maini ho vi aniate. Maini nora vata vaimantara ti, vikavata homa tinavu hampata vaivarave. Homa tenavu vika nahenti varaari vika tinavu nahenti varaate. ²²Vika vohaa uvaqai kempukaiqaake tiha, Ne qorainti tinavu aanante nenta vaata toqa kaate, tiavo. ²³Kaiqenavu mintiake tentanavu qorainti vaata toqakeha, vika nahenti varaqi viha vika airairavata quaravata varaare, ti.

²⁴Hamoka Sekemika minti tumanta ekaa vi vatanaaka hove tivake ekaa qorainti vika vaata toqa kora.

²⁵Qorainti vika nái vaata toqa kovaro taaramo enta aitarovaro vika qaqiqai aihavi vaumanta Dainaara vakaatanta, Simionika Rivaika iqoka

paipe varetanta vika vatukaqi oruntomanta vi vatanaaka vitanta tave qaqima aniavo tumanta, vitanta oru vatuka viraqi vi aniha ekaa qorainti aru taiqa kora.

²⁶Simionika Rivaika oru Hamora nai maaqu Sekemira vataake aruke, Sekemira naavuqihai náitanta aura Dainaara vita vare vumanta ²⁷Iekopira maaqu hininavu orunte náí aura nakaa qoraiqama amitora kaara vi vatukaraqihai vo airaira vo airaira varora.

²⁸Vi vatanaaka sipisipive, purumakauve, donkive, vika vare, ekaa vatukaqi vau haikarave, aaqaini vau haikarave, ²⁹ekaa vi vatanaaka vato airairara vare, ekaa vika nahentivata vaintivata, ekaa naavuqi vau haikaravata, vare vura.

³⁰Mintuvaro Iekopiva Simionika Rivaika nitiharo vitantara tiharo, Netanta mintihama nora uvama tiqaa vataavo. Maa vataraqaa variaka Kenaani vatanaakave Peresi vatanaakave tiriara vaaqu vaiintivema tivarave. Tenavu kiama airi vaiinti vauro. Ekaa vi vatanaaka avitumavi tinavu hampata raqireka autivera, vika homa tinavu vehi autu taiqa kevarave, tiro.

³¹Iekopiva minti tumanta vitanta tiha, Aqao, hampi nariro ni vai nahentira hampata nuantema kero, vi vaiintiva titanta aura hampata ni vairara are virarae hove tiaro? ti. Vitanta minti tura.

Iekopiva Beteli vataini anirantero vura

35 ¹Iekopiva [Sekemini] vauvaro Kotiva virara tiharo, Himpira oru Betelini variane. Mini oru vaihara *ofaa* tainta vo ti autu timitaane. Te Kotikave. Haaru are nena vakaara Isora aatu qetakera aaraini vihara Betelini vaitaaramanta te ai avuqaa qovarama vunarave, tiro.

²Kotiva virara minti tuvaro Iekopiva nai vainti nahentiaravata, vira hampata vaukaravata, tiharo, Ne una variqa haika vataarave, nenta avu aatoqi qora kaiqa varera iritera qaquirake, namari tuntuke koqe utavaaqa nonkute ³vare aniqenavu Betelini vuare. Te mini oru vaiha Kotira *ofaa* tainta vo autu amitarerave. Haaru te nora maaraqí variavauraro Kotiva ti uva iriharo ti kahaqama timitorave. Te vo vataini vo vataini variavauraro Kotiva tintiro vaiharo ti kahaqama timite vaurave, tiro.

⁴Iekopiva minti tumanta vika náí una variqa haika vatorave, [hepi kaiqa varerara iriha] náí aatoqi ukuto *ringirave*, vi haikara vi haikara Iekopira amuvaro Iekopiva ekaa vi haikara varero muntu Sekemini oqiva okaraqí quntama tora. ⁵Ho mintumake vika ekaa aaraini vi vauvaro Kotiva mini vo vatuka vo vatukaqi vauka qetara haika nimimanta vi vatanaaka kia vika ntataqi viraiti, qaqi mini vaura.

⁶Iekopiva ekaa nai navunaaka vataakero oru viro Lusi vatuka Kenaani vataini oruntora. Lusi vatuka vo autu Betelive tura. ⁷Haaru Iekopiva

nai vakaara aatu ruqemakero aaraini viharo mini vaitovaro Kotiva vira avuqaa qovarama vurara tiro, Iekopiva *ofaa* tainta vo autukero vira autu nteharo, *Eli Betelive – Kotiva Betelini Vaivo*, tura.

⁸Vika mini vauvaro Rebekaara kaiqa nahenti Deboraava qutu vumanta vira Beteli oqiva okara muani muntu quntama tora. Vira quntama to vatara autu nteha, *Aloni-Bakuti-Iqi Rata Amito Oqivarave*, tura.

⁹Iekopiva Mesopotemia vataihairo orurantero Kenaanini ani vauvaro Kotiva vira avuqaa qaiqaa qovarama viro vira koqema amitero ¹⁰tiharo, Ai autu Iekopirave. Vaiinti nahenti kia ariara qaiqaa Iekopirave tivarave.

Vika ariara Isarerirave tivarave, tiro.

Minti tivakero Kotiva vira qaraaka autu ntavateharo, Isarerirave, tura.

¹¹Minti tivakero Kotiva qaiqaa tiharo,

Te Kotika ekaa kempuka vataukave.

Are kuvuaramaqira viramanta ai vaintivara airiqamaqi vuete.

Ariqihai vo vatanaa vo vatanaaka qovarama vivarave.

Ariqihai hininavu avuhainaa vaiinti qovarama vivarave.

¹²Te Eparahaamika Aisaakika nimuna vatara, vi vatara aivata amiariraro vi vatava aini vaiharo are kuvuarama terauka vika vatavatama varianarove, tiro.

¹³Minti tivakero Kotiva tuvurantero naaruvaini vuvaro ¹⁴Iekopiva Kotiva vikantiro uva ti vaunaini nora ori varakero aratero, *ofaa* autu amitareva iharo, *uainivata* vahaveravata viraqaata qihia kero ¹⁵Kotiva vikantiro uva tu vatara autu nteharo, *Betelive – Kotiva Vainainive*, tura.

Reseriva qutu vura

¹⁶Vika Betelini variqi vi, viraqaahai katu vare Efaraata vatukaini vireka aaraini vi vauvaro Reseriva vainti vataveva iharo kia vaaka vataraitiro, ¹⁷noraiqaakero ke ke ti vauvaro vira kahaqu nahentiva virara tiharo, Reserio, kia qetaane. ¹⁸Are qorainti vaintima vatataaro, tuvaro Reseriva qutuarirava aumaiquvaro viva nai maaqu vira autu nteharo, *Benonirave – Ke Ke Tiha Vatataunarave*, tura. Minti tivakero Reseriva qutu vuvaro Iekopiva vi autura qaqira kero vo autu nteharo, *Benaminirave – Ti Kauqu Tanaraini Vairave*, tura.

¹⁹Reseriva qutu vumanta vira vaata Efaraataini vi vau aarara auvahini quntama tora. Maa entara Efaraata vatuka vira vo autu nteha, Betarihemive, ti variara.

²⁰Reserira quntama toraqaa Iekopiva ori vo vaavi aratora. Maa entara vaiinti nahenti vi orira taveha, Reserira quntama toraqaave, ti variara.

²¹Isareriva «vira vo autu Iekopiva» qaiqaa katu varero oru Mikatari-Ede vatuka vututoqama kero nai *seri* naavu maaqa kaqa tero vaura. ²²Viva mini vauvaro vira maaqu Rubeniva nai qora naata, Bilihaara «Reserira kaiqa nahentintiro», nuvaro vira qova vi uvara irura. (Okara 49:4)

Iekopira maaqu 12navu vaura. Vika nutu vaireva, maantimama vairo:
²³Riaara maaqunavu: *Rubeniva* (Iekopira maaqu hoqarenaara kara hunka)

Simioniva, Rivaiva, Iutaava, Isakaava,
 Sebuluniva

²⁴Reserira maaqutanta: *Iohepika Benaminika*

²⁵Reserira kaiqa nahenti Bilihaara maaqutanta: *Daanika Napataarika*

²⁶Riaara kaiqa nahenti Siripaaraqaa vatatoka: *Gaatika Aseka*

Iekopira maaqu 12navu mintimake vaura. Iekopiva Mesopotemia vataini vaiharo vi maaqunavuka vatatora.

Aisaakiva qutu vura

²⁷Iekopiva vihairo nai qova Aisaakiva vaunaini Mamarera Oqiva vauraqi Hebaronini anintora.

Vi vatava Eparahaamika Aisaakika vau vatava vaura. ²⁸Iekopiva mini ani vauvaro vira qova Aisaakiva 180 ihi varakero qutu vura. ²⁹Viva anoma kero naampaiqama viro qutu vumanta vira maaqutanta Isoka Iekopika vira quntama tora.

Isora anku

36 ¹Isova vira vo autu *Idomuvave* – *Naarevave* tuva vauvaro vira anku maantima vaura:

²Isova Kenaani nahentinavu varatovaro nahenti vo, Adaava vauvaro vira qova Hitihainaava Eloniva vaura. Isora nahenti vo, Oholibaamava vaura. Oholibaamara qova Anaava vauvaro vira naaquva Hivihainaava Sibeoniva vaura. ³Isora nahenti vo, Basemaativa vauvaro vira qova Isamairiva vaura. Basemaativa Nempaiotira auravano vaura.

⁴Isora naata Adaava qorainti vainti Elifaasira vatatovaro, Basemaativa Ruelira vatatovaro, ⁵Oholibaamava qorainti vainti taaramonavu Jeusirave, Jalaamurave, Koraarave vatatomanta vaura. Ho Isova Kenaani vataini vau entara vi vaintinavuka vatatora.

⁶⁻⁷Isoka Iekopika vohaaraqai vaiha tavovaro vitanta sipisipive, memeraave, purumakauve, airitahaa vauvaro vika kara neva kia ho vauvarora tiro, Isova nai naata vaintive, nai airairave, katu varero Kenaani kero veraini Seiru vataini oru vaura.

⁸Isora vira vara autu *Idomuvave* tuva mini vaurara ti, vi vataravata autu nteha *Idomuve* tura. ⁹Isova *Idomu* vatanaaka qova Seiru vata aiqinaini vaumanta viva kuvuarama toka maantimake vaura:

¹⁰Isora naata Adaava qorainti vainti Elifaasira vatatovaro Isora naata Basemaativa qorainti vainti Ruelira vatatora.

¹¹Isora maaqu Elifaasira maaquvara vaireka, Temaanivave, Omaavave, Sepovave, Gataamuvave, Kenaasivave, vaura.

¹² Elifaasira naata vo, Timinaava qorainti vainti Amarekira vatatora.

¹³ Isora maaqu Ruelira maaquvara vaireka Nahaativave, Seraavave, Samaavave, Misaavave, vaura. Vika Isora naata Basemaatira naintinavu vaura.

¹⁴ Isora naata vo, Oholibaamava qorainti vainti Jeusarave, Jalaamurave, Koraarave, vatatora. Oholibaamava Anaara raavuravano vauvaro Anaava Sibeonira maaquvano vaura. ¹⁵⁻¹⁶ Isora naintinavu vo anku vo anku vika qokanavu vaura.

Isora maaqu hoqarenaava Elifaasiva maa ankunavuka qova vaura: Temaanira, Omaara, Sepora, Kenaasira, Koraara, Gataamura, Amarekira. Vinavuka Isora naata Adaara naintinavu vaura.

¹⁷ Isora naata Basemaativa Kenaanini vaiharo qorainti vainti Ruelira vatatovaro Rueliva maa ankunavuka qova vaura: Nahaatira, Seraara, Samaara, Misaara.

¹⁸⁻¹⁹ Isora naata Oholibaamara maaqunavu anku vaireka, Jeusara, Jalaamura, Koraara. Oholibaamava Anaara raavuravano vaura. Ekaa vi ankunavuka vaireka, Isova kuvuarama toka vaura.

Seirura anku

²⁰⁻²¹ Horihainaa vaiinti Seiruva Idomu vataini vaiharo qorainti vainti vonavu vatatomanta vinavuka maa ankunavuka qoka vaura: Lotaanira, Sobaalira, Sibeonira, Anaara, Disonira, Esera, Disaanira.

²² Seirura maaqu Lotaanira maaqutanta Horika Hemanuka vaura. Lotaanira auravano Timinaava vaura.

²³ Seirura maaqu Sobaalira maaqunavu vaireka, Alavaanivave, Manahaativave, Ebaalivave, Sepovave, Onaamivave, vaura.

²⁴ Seirura maaqu Sibeonira maaqutanta vaireka, Aiaaka, Anaaka vaura. (Anaava noruqama viro nai qora Sibeonira donkinavuqaa raqikiharo aahara vataini vi aniharo ahakaavi namarira qovarama kora.)

²⁵⁻²⁶ Anaava Disonira qova vauvaro Disonira maaqunavu vaireka, Hemudaanivave, Esabaanivave, Itaraanivave, Keraanivave, vaura. Anaara raavura Oholibaamava vaura.

²⁷ Esera maaqunavu vaireka, Bilihaanivave, Savaanivave, Akaanivave, vaura.

²⁸ Disaanira maaqutanta vaireka, Usika Araanika vaura.

²⁹⁻³⁰ Hori vatanaaka vika nora vaiintinavu nutu vaireva, Lotaanirave, Sobaalirave, Sibeonirave, Anaarave, Disonirave, Eserave, Disaanirave, vaura. Vinavuka Seiru vataini vaura.

Idomu vatanaaka avuhainauka vika nutu

³¹ Kia Isareri vatanaaka avuhainaa vaiinti vau entara Idomu vatanaaka avuhainaa vaiintinavu vauvaro vinavuka nutu maantimama vairo:

³²Beora maaqu Belaava avuhainaa vaiintiḡama viro Idomu vatanaakaḡaa raḡiki vauvaro vira vatuka autu vaireva Dinihaaba vaura.

³³Belaava qutu vuvaro Serara maaqu Jobaapiva Bosaraihainaava Belaara vatuka varero Idomu vatanaakaḡaa raḡikiharo vaura.

³⁴Jobaapiva qutu vuvaro Temaanihainaava Husaamuva Jobaapira vatuka varero Idomu vatanaakaḡaa raḡikiharo vaura.

³⁵Husaaniva qutu vuvaro Bedaatira maaqu Hadaativa Husaamura vatuka varero Idomu vatanaakaḡaa raḡikiharo vaura. Hadaativa oru Moapini raquqiro viharo Midiani vatanaaka naatara kora. Hadaativa vau vatukara autu vaireva Avitive tura.

³⁶Hadaativa qutu vuvaro Masarekaihainaava Samaarava vira vatuka varero Idomu vatanaakaḡaa raḡikiharo vaura.

³⁷Samaarava qutu vuvaro Soriva vira vatuka varero Idomu vatanaakaḡaa raḡikiharo vaura. Soriva Rehobotihainaava vauvaro vi vatukava Iufaretisi Namari hini mantaraini vaura.

³⁸Soriva qutu vuvaro Akabora maaqu Baali-Hanaaniva vira vatuka varero Idomu vatanaakaḡaa raḡikiharo vaura.

³⁹Baali-Hanaaniva qutu vuvaro Hadaativa vira vatuka varero Idomu vatanaakaḡaa raḡikiharo vaura. Hadaativa Pauhainaava vaiharo nahenti vo Mehetabelira Mataretira raavura varatero vaura. Mataretiva Me-Sahaapira raavuravano vaura.

⁴⁰⁻⁴³Isova Idomu vatanaaka anku maanavuka ḡova vaura: Timinaara, Alavaara, Jetetira, Oholibaamara, Elaara, Pinonira, Kenaasira, Temaanira, Mimpasaara, Makadielira, Iraamura.

Vi ankuva vi ankuva vonaini vonaini vauvaro anku autuvanovata vika mini vau vatara autuvanovata vohaa autuḡai vaura.

Iohepiva taira tavora

37 ¹Iekopiva nai ḡova vau vatara Kenaani vataini vaura.

²Iekopira maaqunavu uva vaireva, maantimama vairo: Iohepiva ḡaraaka vaiintivano 17 ihi varakova vaiharo nai vakaukavara hampata sipisipive, memeraave, vikaḡaa raḡiki vaura. Iohepiva nai ḡora naatatanta Bilihaaka Siripaaka maaqunavu hampata vi quararaḡaa raḡikiro viro, viraḡaahairo viva nai ḡora vuru tiva amiro tiharo, Ti vakaukavara ḡora kaiḡama vare variavo, tiro.

³Vira ḡova Iekopiva vira autu vo Isareriva, naampaiḡama vu entara Iohepira vata amitorara tiro, viva ekaa nai maaqunavuḡihairo Iohepirara voḡama kero antuḡa aruvaro vukai tavuna koḡera autu kero vira amumanta ⁴vira vakaukavara tavuna vira tave tiha, Oho, tinavu ḡora muntukavano Iohepiraraḡai vaivo, tivake vira kaara vika Iohepira iri ḡoraḡama amiteha kia virara koḡe uva tiraiti, vira toma amite vaura.

⁵Vika minti vauvaro vo enta Iohepiva taira tavero viraqaahairo taira vira tavora nai vakaukavara tiva nimumanta vira kaara vinavuka anomake Iohepira iri qoraiqama amite vaura.

⁶Iohepiva vikara tiharo, Kaiqe te tenta taira tavaunara ni tiva nimiare. ⁷Tenavu naahoqi *uiti* teqataunara rumpe vauraro, te rumpa taurava vaaviarama viro vaivaro, nenavu rumpataava te rumpa taunara vira ututumate vaiha, vira ravenka amite variarave, tiro.

⁸Iohepiva minti tumanta vira vakaukavara oho tiha, Are qora tairahaama tavaaro. Are taira vira tavaanarara iriharama, hauri are tihara, Te vikaqaa raqikirerave, tiorave, ti. Minti tivake vika Iohepiva taira tavora kaaravata, Iohepiva vikara tu uvara kaaravata, vika anomake Iohepira iri qoraiqama amite vaura.

⁹Mintuvaro Iohepiva qaiqaa taira vo tavero nai vakaukavarara tiharo, Te qaiqaa taira vovata tavauro. Te vaiha tavauramanta kuarivanovata, toravanovata, opu makau 11navuvanovata, ravenkavi vaiha ti quahama timite variarave, tiro.

¹⁰Iohepiva nai taira tavorara nai qoravata tiva amuvaro vira qova Iohepira atiharo tiharo, Oho, are qora tairahaama tavaaro. Virara irihara hauri are tihara, Ti novavata ti vakaukavaravata ti qovavata ravenkavi vaiha ti quahama timitevarave, tiorave, tiro.

¹¹Minti tumanta Iohepira vakaukavara taira kaara arara itomanta Iohepira toma amite vauvarovata, vira qova vi uvara qaqi iriqiro viharo aato tara iharo vaura.

Iohepira vakaukavara Iohepira vo vatanaaka nimiha koqaa varora

¹²Vo enta Iohepira vakaukavara vika nái qora sipisipi vita vare Sekemini oru vaiha sipisipiqaa raqiki vauvaro ¹³Iekopiva Iohepirara tiharo, Are nena vakaukavara Sekemini sipisipiqaa raqiki varianaini vuane, tuvaro Iohepiva tiharo, Te mini virera qeramate vauro, tiro.

¹⁴Minti tuvaro vira qova tiharo, Ai vakaukavarave sipisipive hoe variavo, kiae ho variavo? Are vika oru tavera viri ti tiva timiane, tiro. Minti tivakero vira qova Iohepira atitovaro viva Hebaroni Uqitaini vura.

Iohepiva Sekemini oruntero ¹⁵nai vakaukavarara qumina ranteharo vi ani vauvaro vo vaiintivano vira tavero tiharo, Nana haikarae rante variaro? tiro.

¹⁶Minti tuvaro Iohepiva tiharo, Te tenta vakaukavara sipisipiqaa raqiki variakarama rante vauro. Are hoe vika variara tiva timinarave? tiro. ¹⁷Minti tuvaro vaiinti viva tiharo, Vika vaakama maihai vuavo. Te iruramanta vika tiha, Dotaanini virerave, tiarave, tiro. Minti tuvaro Iohepiva nai vakaukavara avataqiro viro Dotaanini oruntero tavomanta vika mini vaura.

¹⁸Iohepiva aumanto oruntomanta vira vakaukavara vira vutu tave vika vira arukerara nai tiva ami nai tiva amiha ¹⁹tiha, Oho, taira tave vai vaiintiva ani vaivo.

²⁰Kaiqenavu vira aruke namariara vata quvitaavaro aaharauqama viraqi vira vaata vaavi aqu kaare. Tenavu vira vaata viraqi aquke virara qaakau vairivano aru kaivo tiare. Tenavu mintiariraro viva taira tavairava quqaae varianarove, kiae quqaa varianarove? ti.

²¹Vika hininavu minti tuvaro Rubeniva vika uva iriro vika Iohepira arukevorave tiro, vikara aqao tiro, Kaiqenavu kia vira arukaare.

²²Tenavu kia vira arukaraiti, namariara vata quvitaavaro aaharauqama viraqi vira qaqi vara vaavi aqukaare, tiro. Viva nai aatoqi iriro tiharo, Naantiara te vira ruaruamake qaqi vita vare nai qova inanaini vuru karerave, tiro.

²³Ho vika vauvaro Iohepiva anintomanta vika vira ravaaqavuke vira tavuna koqera ravaqaake qaqini ke ²⁴Iohepira vara muntu haaru namariara quvitovaro aaharauqama vuraqi vara vaavi aqukora.

²⁵Mintumake vika kara nareka oquvi vaiha vutu tavomanta Isamairi vatanaaka Gileaati vatukaihai ani vaura. Vi vatanaaka airi airaira koqe untavu haikarave, karaqaa hiakaa u haikara aatorave, vi haikara vi haikara vika nái kameriqaa rumpa vare Isipini vuru nimiha koqaa varareka ani vaura.

²⁶Ani vauvaro Iutaava nai qata vakaukavarara tiharo, Tenavu tentanavu qata aruke vira arukaaina uvara kukeqa kaainaraqaaahairo kia tinavu kahaqiaina haikava qovaraiqianarove. ²⁷Kaiqe kia tentanavu kauquqohai Iohepira qoraiqama amitaraiti, Isamairi vatanaaka ani variakaqaa vira nimiha koqaa varaare. Tenavuvata vivavata vohaa naarema vauro, tumanta vira qata vakaukavara vi uvarara hove tumanta ²⁸Midiani vatanaaka anintomanta Iohepira vakaukavara namariara quvitoraqi vira aqu kora qaqini vara vaarike, Iohepira Isamairi vatanaaka nimiha, *silvaa* monu ²⁰navu varomanta vi vatanaaka Iohepira vita vare vuru Isipini kora.

²⁹Vika Iohepira vita vare vuvaro Rubeniva oruntero namariara quvitoraqi tavovaro Iohepiva viraqi kia vauvaro vira kaara vira muntukavano qoraiquvaro oho tivakero nai utavaaqa qunahi qaanahima kero ³⁰nai qatanavuara tiharo, Te tavauraro Iohepiva kia viraqi vaivo. Mpo, te nantie irarave? tiro.

³¹Minti tumanta vinavuka Iohepira tavuna qaqini ravaqaa kora vare, memeraa vo aruke Iohepira tavuna vira naareqi quntamake vare ³²anirante vuru nái qora umiqeha tiha, Tenavu maa haikara ranta kaunara are aitutiha tavaane. Iohepira tavunae vaivo, vo vaiinti tavunae vaivo? ti.

³³Minti tuvaro vika qova Iohepira tavuna viraaqama kero taveru tiharo, Oho, maa ti maaqu Iohepira tavunave. Qaakau vairi vovano vira aru kaivo. Quqaama qaakau vairi vovano ti maaqu Iohepira arukero ruqeqaama kaivo, tiro.

³⁴Iekopiva minti tivakero nai utavaaqa qunahi qaanahima kero kovaara utavaaqa nonkutero airi enta variqiro vihara nai maaquara iqi rataqiro vi vaura. ³⁵Vira maaqu raavura aninte vira muntuka kukuqama amitarare tuvarovata, Iekopiva kia vika tu uvara irura. Viva aqao tiro, Te tenta maaquara qaqi iqi rataqi vivi, vuru qutu virerave, tivakero nai maaquara qaqi iqi rataqiro vi vaura.

³⁶Mintuvaro Midiani vatanaaka vika vo autu Isamairi vatanaakave, vika lohepira vita vare Isipini orunte lohepira Potipaara amiha monu varora. Potipaava nora vaiintivano vaiharo viva iqoka vaiintinavuqaa raqiki vaumanta vika Pero vaiinti avuhainaa naavuqaa raqiki vaura.

Iutaava vo vatanaa nahenti varora

38 ¹Vi entara Iutaava nai qata vakaukavara mini kero oru Adulaamu vatukaini vo vaiinti Hiraara vataakero vaura.

²Iutaava mini vaiharo tavovaro Kenaani vatanaa nahenti Suaara raavuravano vauvaro Iutaava vi nahentira varatero vaura.

³Iutaava vira varatero vauvaro vi nahentiva vainti taiqama viro vuru qorainti vainti vatatero vira autu nteharo Erurave tura. ⁴Iutaara naatavano qaiqaa vainti taiqama viro qorainti vainti vo vatatero vira autu nteharo Onaanirave tura. ⁵Iutaara naatavano qaiqaa qorainti vainti vo vatatero vira autu nteharo Seraarave tura. Vira naatavano Kesipini vaiharo Seraara vatatora.

⁶Mintuvaro Eruva tota avuni vatato vaintiva noruqama vuvaro Iutaava vira nahenti vo vara amuvaro vi nahentira autu Temaara.

⁷Ho Noravano Kotiva tavovaro Eruva qora kaiqagai vare vauvaro vira kaara viva vira arukora.

⁸Eruva qutu vuvaro Iutaava nai maaqu vo Onaanirara tiharo, Are nena vakaarara irihara vira naatantira vaitehara vainti kuvuarama amitaane, tiro.

⁹Minti tuvaro Onaaniva nai iriro tiharo, Te tenta vakaara naatanti vaitaariraro viva vatataaina vaintiva kiama ti vainti varianarove. Vira kaara kia te tenta vakaara vainti vata amitarerave, tivakero vikantiro niharo nai nora qaqini rauru kovaro vi nahentiva kia vainti taiqura.

¹⁰Onaaniva mintura kaara Noravano Kotiva virara qora okarama autuaro tivakero viravata aru kora.

¹¹Onaaniva qutu vuvaro Iutaava nai naaquutu Temaarara tiharo, Are nena qora naavuqi tentoqa variqira vi vairaro ti maaqu naantiaraava Seraava noruqama virara are vira varaane, tiro. Iutaava nai maaqu naantiaraara nai vakaatanta aanantero qutu vuantorave tiro, Temaarara vi uvara tuvaro Temaava nai qora naavuqi vaireva vurama.

¹²Temaava mini vuvaro airi enta aitarovaro Iutaara naata Suaara raavuravano qutu vuvaro Iutaava virara iqi rata amitero, viraqaahairo

viva Timinaini nai sipisipi kauki toqe vaunaini vura. Iutaava mini vuvaro vira tonti Adulaamuhainaa vaiinti Hiraava vikantiro vura.

¹³Iutaava mini vuvaro vovano Temaara vuru tiva amiro tiharo, Ai tonaqova nai sipisipi kauki toqareva Timinaini vireva vivo, ¹⁴tuvaro Temaava nai kovaara utavaaqa nonkutora qaqini vara kero, ti viri viraaqama kero tavaantorave tiro, nai viri naavuma tero, oru Enaimi vatuka qentiana oquviro vaura. Vi vatukava Timinaini vi vau aararaqaa vaura. Temaava tavovaro Iutaara maaqu Seraava noruqama viro vauvaro kia Iutaava Temaara vira amura.

¹⁵Temaava mini vaantaavura qentiana oquvi vauvaro Iutaava Timinaini viharoma Enainini oruntero vi nahentira tavovaro viva nai viri naavuma torara tiro, Iutaava virara aarana hampi ni vai nahentirave tura. ¹⁶Iutaava kia kankomake iruvaro vi nahentiva vira naaqtuvano vauvaro Iutaava vi nahentiva aara auvahini oquviro vaunaini oruntero tiharo, Kaiqe ai hampata nuare, tiro.

Iutaava minti tuvaro nahenti viva vira irero, Are ti hampata nuvatera nana haikae ti timinarave? tiro.

¹⁷Minti tuvaro Iutaava tiharo, Te ainti nuvake vo vaiinti atitaariraro viva ti memeraa naati vo varero ai vuru amiarire, tiro.

Iutaava minti tuvaro nahenti viva tiharo, Are nena ina haikara vo haika ti vahuqa timiraqe te vira tuataarirara are memeraa naati ti timiraqe te nina vi haikara amiare, tiro.

¹⁸Nahenti viva minti tuvaro Iutaava tiharo, Ho nana haikae ai vahuqa amiarirara tuatenarave? tiro.

Minti tuvaro nahenti viva tiharo, Nena *ringi* naaunta vataakero vairavata, nena kauruvata, ti timiraqe te vahuqa tuataare, tuvaro Iutaava vi nahentira vi haikara amiro, vira hampata nuva kovaro nahenti viva vainti taqama vura.

¹⁹Temaava nai tonaqokantiro nuva kero, viraqaahairo viva nai maaqaini oruntero nai viri naavuma tora qaqini vara kero, qaiqaa nai kovaara utavaaqa nonkutero vaura.

²⁰Viva nai maaqaini vuvaro Iutaava nai vahuqa vi nahentira amuvaro tuato haikara varareva iharo memeraa naati nai tonti Adulaamuhainaa vaiinti amiro tiharo, Are vi nahentira vara vuru amiane, tuvaro viva varero oruntero tavovaro vi nahentiva kia mini vaura. ²¹Vi nahentiva kia mini vauvaro Iutaara tontivano vi vatanaaka irero tiharo, Aarana hampi ni vai nahentiva Enaimi aara auvahini vaiva tantoe vaivo? tiro.

Minti tumanta vi vatanaaka aqao ti, Aarana hampi ni vai nahentiva kia maini vaivo. Totavata kia maini vairave, ti.

²²Vi vatanaaka minti tuvaro vira tontivano anirantero vuru Iutaava tiva amiro tiharo, Te vi nahentira ranteha tavauraro kiama vaivo. Vi vatanaakavata tiha, Haaruvata kia minti nahentiva maini vairavema tiavo, tiro.

²³Minti tuvaro Iutaava tiharo, Ho qaqi kairaro vi nahentiva te vahuqa amuna haikara qaqi tuataqiro vuarire. Hauri vi nahentira kaara vaiinti nahenti titanta naaraihama timitevorave. Te memeraa naati vira amitaaurara, are oru qumina nihara kia vira ranta kaaro, tiro.

²⁴Iutaava minti tuvaro taaramo tora aitarovaro vaiinti vovano Iutaara tiva amiro tiharo, Ai naaquu Temaava hampi nuvakero vainti taiqama vivo, tuvaro Iutaara arara itovaro tiharo, Vi nahentira ihaqi aqu kaivaro tatoqa viro qutu vuarire, tiro.

²⁵Minti tumanta vi nahentira ravaaqavu vare anuvaro Temaava nai tonaqova Iutaava vaunaini uva varakero mintima tiro: Maa haikara ti timiva, vivama ti vainti taiqama kaivo. Are maa *ringira* vira naaquntavata, kauruvata, viraaqama kerae tavaaro, kiae viraaqama kera tavaaro? tiro.

²⁶Minti tuvaro Iutaava vi haikara viraaqama kero taveru tiharo, Oho, kia maa nahentiraqaa uva vaivo. Tiaqama uva vaivo. Te qorahaama auturo. Te tenta maaqu Seraara vira amiataara vaimanta kia vira amunarave, tivakero Iutaava kia qaiqaavata vira hampata nura.

²⁷Temaava variqiro vuvaro viva vainti vataarira entava anintovaro viva tavovaro vira auhaqi vainti taaraqanta vaura. ²⁸Viva vainti vate vauvaro vira vainti vovano nai kauqu auhaqihairo tutu kovaro Temaara kahaqi vau nahentiva vira taveru tiharo, Maa vaintira vira naanema vatataarave, tivakero vira viraaqama tavaare tiro, naare naaqunta vi vaintira kauquqaa rumpa tero.

²⁹Mintuvaro qorainti vainti viva kia tuviraaitiro, nai kauqu qaiqaa raqantaatero auhaqi vauvaro vira nova vo vainti naane avuni vatatora.

Vo vainti avuni vatatovarora tiro, Temaara kahaqu nahentiva qorainti vainti virara tiharo, Ike, are nantivarae kia naantiara tuviraaitira, avuni tuvu ntaaro? tiro. Minti tivakero vi vaintira autu nteharo, *Peresirave* – *Avuniqamavivave*, tuvaro ³⁰viraqaahairo qorainti vainti vo vira kauquqi naare naaqunta rumpatora vatatovaro vira autu nteharo, *Siraarave* – *Naare* *Naaquntarave* tura.

Iohepiva Potipaara kaiqa vaiinti vaura

39 ¹Isamairi vatanaaka Iohepiva vitavare Isipini oruntovaro vihainaa vaiinti vovano Potipaava vika monu nimiharo Iohepiva varora. Potipaava nora autu vataa vaiintivano iqoka vaiintinavuqaa raqiki vaumanta vika Pero vaiinti avuhainaa naavuqaa maimaraara raqiki vaura.

²Ho Iohepiva Potipaara kaiqa vareharo vira naavuqi vauvaro Noravano Kotiva Iohepiva kahaquvaro Iohepiva kaiqavano koqe iro vaura. ³Iohepiva koqe kaiqa vare vauvaro Potipaava tavovaro Noravano Kotiva Iohepiva kahaquvarora tiro, Iohepiva kaiqavano uritarakero koqe iro vauvaro

⁴Potipaava Iohepirara quahakero vira noraiqama kero tiharo, Are ti naavuqi kaiqa vareharama ekaa te una haikaraqaa raqikiane, tiro.

⁵Potipaava minti tivakero Iohepira noraiqama kovaro Iohepiva ekaa vira kaiqaqaa raqiki vauvaro vi entaraqaahairo Noravano Kotiva Iohepirara iriharo Potipaara koqema amitovaro Potipaava kara ututovave, koqaa kaiqa varovave, koqe iro vaura.

⁶Mintuvaro Potipaava Iohepirara tiharo, Are ekaa ti kaiqaqaa raqikiqira vuane, tuvaro Iohepiva ekaa vira kaiqaqaa raqikiqiro vi vauvaro Potipaava kia nai kaiqara airi aato iriraitiro, Iohepirara homa vi kaiqara varaanarove tivakero viva qaqi vaiharo karaqai neharo vaura.

Ho Iohepiva koqe viri vaata vataa vaiintivano vaiharo Potipaara kaiqaqaa raqiki vauvaro ⁷Potipaara naatavano Iohepira tavovaro muntuka ntuvoro virara avu autiharo Iohepirara tiharo, Anira tintira vaitaane, tiro.

⁸Minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Te maa naavuraqi vaiha vira kaiqaqaa raqiki vaurarora tiro, ti nora vaiinti Potipaava kia maa kaiqarara airi aato iri vairave. Viva ti noraiqama kaimanta te ekaa vira kaiqa haikaraqaa raqiki vauro. ⁹Te vira voqaantemake maaqi vaiha vira kaiqaqaa raqiki vauro. Potipaava kia vo haika ti qioqama taivo. Are vira naatavano variararora tiro, viva ariaraqai iriharoma ti qioqama taivo. Vira kaara te qora kaiqa vareha Kotira uva raqa kaarorave, tiro.

¹⁰Iohepiva minti tuvaro vi nahentiva vo enta vo enta vira aare vauvaro Iohepiva kia vira uva iriraitiro, kia vira aaqanto oru vaura.

¹¹Vo enta kia vi naavuraqi kaiqa vaiintie kaiqa nahentie vonavu vauvaro Iohepiva nariaraa naavuqi kaiqa varareva oriqetovaro

¹²Potipaara naatavano Iohepiva tavunauta ruvutora tuatero tiharo, Are tintira vaitaane, tuvaro Iohepiva nai tavunauta viqukeroro vi nahentira kauquqi kero vahaqaqaini veva ntero kantama vura.

¹³Iohepiva kantama vuvaro vi nahentiva tavovaro viva nai tavunauta vira kauquqi kero naavuhairo kantama vuvaro ¹⁴vira voqama kero arara itovaro naavuqi kaiqa varoka naarama kero vikara tiharo, Ho tavaate. Ti vaativano Hiparu vatanaa vaiinti maa vita varero tinavu naavuqi viri kaiva, viva ti qoraiqama timitareva auti vaivo. Viva maaqi uriqetero ti hampata nuare timanta te oi oi turaro ¹⁵viva te oi oi tunara iriro qetakero nai tavunauta maini keroma vahaqaqaini veva ntero kantama vivo, tiro.

¹⁶Minti tivakero Iohepira tavunauta qaqi vatero nai vaati veka vauvaro Potipaava vira vaativano anuvaro ¹⁷viva tavunauta vira umiqeharo tiharo, Hiparu vatanaa kaiqa vaiinti vita viri kaarava, viva ti qoraiqama timitareva auti vaivo. ¹⁸Viva ani ti utu varaimanta te oi oi turaroma qetakero nai tavunauta maini kero veva ntero kantama vivo, tiro.

¹⁹Vira naatavano una uva minti tuvaro nora vaiinti Potipaava nai naata uvara quqaa uvave tivakero vira arara itovaro ²⁰oru Iohepira

ravaaqavu varero karapuhiqi muntu kora. Pero vaiinti uva raqakoka vauraqi Iohepiravata karapuhiqama kovaro viraqi vaura.

²¹Ho Noravano Kotiva vira kahaqama amite vauvarora tiro, karapuhi naavuqaa raqiku vaiintiva Iohepira koqema amite vaura. ²²Viva Iohepirara quaheharo vira noraiqama kero ekaa karapuhi vaiintiqaqaa raqikiane tuvaro ²³Iohepiva vi kaiqara vare vauvaro Noravano Kotiva vira kahaquvaro Iohepira kaiqavano uritarakero vauvaro karapuhi naavuqaa raqiku vaiintiva kia Iohepira kaiqara airi aato iriraitiro, viva Iohepirara tiharo, Viva nai homa vaiharo vi kaiqara varaanarove, tivakeharo vaura.

Iohepiva vo vaiintitanta taira tavora vira okara náitanta tiva nimura

40 ¹⁻³Iohepiva karapuhiqi variqiro vuvaro vo enta Isipi vatanaaka avuhainaa vaiinti Pero vaiintivano nai kaiqa vara amito vaiintika votanta vo uva kaara vitanta karapuhiqama kora. Vira kaiqa vaiinti vovano Pero vaiinti *uaini* ami vau vaiintiva vauvaro, vira kaiqa vaiinti vovano Pero vaiinti mpareti unte vau vaiintiva vaura. Pero vaiintivano vitanta karapuhiqama komanta vitantavata Iohepiva vauraqi otu vaura.

⁴Pero vaiintiqaqaa maimaraara raqiku vaiintikaqaa raqikuva Iohepirara tiharo, Are qaraaka karapuhi vaiintitantaqaavata raqikiane, tuvaro Iohepiva vitantaqaavata raqiki vaura. Vitantaqaa raqiki vaumanta vitanta karapuhiqi variqi vuvaroma airi enta aitaromanta ⁵Pero vaiinti *uaini* ami vauvavata, Pero vaiinti mpareti unte vauvavata, vitanta vohaa enta entaqi vaiteha taira tavora. Vovano vo taira tavovaro vovano vo taira tavora.

⁶Vitanta taira tavovaro vira qararaa toqaqi Iohepiva vitanta vauraqi oruntero tavovaro vitanta muntutavano qoraikumanta vaura. ⁷Mintumake vauvaro Iohepiva vitanta irero tiharo, Netanta nana kaarae notate variavo? tiro.

⁸Minti tumanta vitanta tiha, Tetanta entaqi taira tavaunara kia vira okara iruro. Vovano taira okara titanta tiva timiarirava kia maini vaivo, tuvaro Iohepiva tiharo, Kotiva vaiinti kahaqi vaivaro viva taira okara ho iri vairave. Netanta taira tavaara ti tiva timiqe iriare, tiro.

⁹Iohepiva minti tuvaro Pero vaiinti *uaini* ami vau vaiintiva viva naane nai taira tavora Iohepira tiva amiro tiharo, Te vaiteha taira tavauraro ti tivuqaa *uaini* naaqunta vairave. ¹⁰Vi naaquantava qampiqaeharo vaimanta vira kaqi taaramonavu variavaro kaqiqaahairo tava irataivaro aquita vimanta ¹¹te tave vira hiqike tatike vi namarira *kaapuqi* vare vuru Pero vaiinti vira kauquqi amunarave, tiro.

¹²Minti tuvaro Iohepiva vira nai tiva amiro tiharo, Are taira tavaanara vira okara maantimama vaivo: Kaqi taaraqanta vohaiqa vaira tavaanara

vira okara vaireva, taaramo entama vaivo. ¹³Taaramo entanavu aitarairaroma Pero vaiintivano qaiqaa ai aarama kairara, are vira kaiqa vareharama tota varaanantema kera, qaiqaama are vira kauquqi *kaapu* vara vuru aminarave.

¹⁴Mpo, are mintimakera koqemavi vaihara, tiriara tauru kerorave. Are tiriara iriteharama Pero vaiinti tiva amiraro viva ti karapuhiqihairo kuvantu kaarire. ¹⁵Haaru te Hiparu vatanaa vaiintivano tenta maaqaini variavauramanta ti muara vare maini viri korave. Te maini vaiha kia qora kaiqa vararaiti variavauraro, qumina ti karapuhiqama kaamanta vauro, tiro.

¹⁶Iohepiva minti tuvaro Pero vaiinti mpareti unte vau vaiintiva iruvaro Iohepiva vo vaiinti taira okara koqemakero tuqantaakero tiva amuvaro, vivavata Iohepira tiva amiro tiharo, Tevata entaqi taira vo tavaunarave. Te tanu taaramonavuqi mpareti ntuvake tenta qiataqaa aquvare anunarave. ¹⁷Ventaqaa vai tanuraqi Pero vaiintiara unta tauna mparetira, vo mpareti vo mparetinavu vaimanta uvirinavu ani mpareti vira varake ne variarave, tiro.

¹⁸Minti tuvaro Iohepiva vi vaiintira nai tiva amiro tiharo, Are taira tavaana okarava maantimama vaivo: Tanu taaramonavu vaira vira okara vaireva, taaramo entama vaivo. ¹⁹Taaramo enta aitarairaro Pero vaiintivano karapuhiqihairo ai vita vuru kero, ai aunta teqakero ai vaata katariqaa hiritairaro uvirivano ani ai vaata mati nama kevarave, tiro.

²⁰Iohepiva minti tuvaro taaramo entanavu aitarovaro Pero vaiintivano tiharo, Ti vatato entava qovarama vivo, tivakero vi entarara quaheharo nai nora vaiinti naarama kero kara nimiharo tumanta karapuhi naavuqihai vira *uaini* amu vaiintiravata, vira mpareti unte vau vaiintiravata, ntita vare nora vaiintinavu kara nonaini vuru kora.

²¹Vuru kovaro viva vira *uaini* amu vaiintirara tiharo, Are qaiqaa qaqima ti kaiqa varenarave, tuvaro vi vaiintiva qaiqaa *uaini kaapu* Pero vaiinti vira kauquqi amuvaro ²²Pero vaiintivano tumanta vira mpareti unte vau vaiintira aruke Iohepiva tuntemake, vira vaata katariqaa hiritora.

²³Mintuvaro Pero vaiinti *uaini* amu vaiintiva qaiqaa Pero vaiinti kaiqa vareharo kia Iohepirara iriraitiro, virara tauru kora.

Pero vaiintivano taira tavora

41 ¹Iohepiva karapuhiqu qaqi variqiro vuvaro taara ihi aitarovaro Pero vaiintivano entaqi vaiteharo taira vo tavora. Vira tairavano maantimama vairo: Pero vaiintivano Nairi Namari hini mantaraini himpitero vaiharo tavomanta ²purumakau 7navu koqe vaata vatauka nora hauntivano namariqihai vaarinte oru namari auvahianta vaiha ukau ne vaura.

³Vira naantiara qaiqaa purumakau 7navu namariqihai vaarinte vaura. Vinavuka kia koqe vaata vatauka, vuhaariruqai aquvuka namariqihai vaarinte oru purumakau koqeke tataaqa himpите vaiha ⁴vika aruke nama kora. Mintuvaro Pero vaiintivano taira vira taverо vaitonaihairo himpura.

⁵Ho viva qaiqaa vaita viro taira vovata tavora. Viva taira vo tavova maantimama vairo: Viva tavovaro *qantivi/kakuma* voqaava vauvaro vira vaha vohaiqaqaahai nora koqeke 7navu irate mpeqaiqamavi vaura. ⁶Mintuvaro vira naantiara vo *qantivi/kakuma* vira voqaava nora 7navu iratovaro kuarivano noraiqaakero ite vauvaro uvaivano utiharo vira tatoqa aqukovaro kia koqe tava iratora. ⁷Kia koqe tava 7navu iratoka oru koqe tava 7navu iratoka nampiqama aqukora. Mintuvaro Pero vaiintivano vaitonaihairo qaiqaa himpiro tiharo, Oho, te tairama tavauro, tiro.

⁸Minti tivakero vira qararaa toqaiqai Pero vaiintivano nai taira tavorara ari avu aato utiharo Isipi vatanaa vaiinti vo okara vo okara tavokavata, vaana kaiqa vare vau vaiintinavukavata, naarama kero viva nai taira tavora tiva nimumanta kia vikaqihairo vovano vira taira okara tiva amiarirava vaura.

⁹Mintuvaro Pero vaiinti *uaini* ami vau vaiintiva oho tiro, Te vatema vo uva irikauro. Vi uvara haaru ai tiva amiataara vaimanta kia tiva amunarave. ¹⁰Haaru ai arara itovara are tivata, ai mpareti unte vau vaiintiravata, karapuhiqama koramanta tetanta karapuhiqui variavaunarave. Ai naavuqaa raqiki varia vaiintinavukaqaa raqiki vai vaiintira naavuqi are titanta karapuhiqama koramanta ¹¹tetanta viraqi vaiha vohaa enta entaqi vaiteha taira tavaunarave. Te vo taira tavauraro viva vo taira tavorave.

¹²Ho vi entara Hiparu vatanaa vaiinti vovanovata karapuhiqui vaurave. Vi vaiintiva haaru ai naavuqaa maimaraara raqiki varia vaiintikaqaa raqiki vai vaiintira kaiqa varorave. Viva titanta hampata karapuhiqui vaumanta tetanta tentatanta taira tavaunara vi vaiintira tiva amuraro viva ti taira okara kankomakero tinta tiva timiro, vo vaiinti nai taira okaravata kankoma kero tiva amurave. ¹³Ho viva titanta tiva timuntema kera, are tiriara qaiqaa nena kaiqa varaane tivakera, vo vaiinti vira arukera katariqaa hiritaanarave, tiro.

¹⁴Viva minti tuvaro Pero vaiintivano Iohepira vite aniate tumanta vokuka kante otu karapuhiquihai vira vitakovaro Iohepiva okau muqukero vo utavaaqa nonkutero oru Pero vaiinti avuqaa vaura.

¹⁵Vira avuqaa oru vauvaro Pero vaiintivano virara tiharo, Te taira tave vira okarara vo vaiinti vo vaiinti irauramanta vika kia ho tiva timiarave. Vovano ariara taira okara ho tiva nimi vaivave timanta irunarave. Vi uvava quqaae vaivo, kiae quqaa vaivo? tiro.

¹⁶Pero vaiintivano minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Te qaqi qumina vaiintivano kia ho ai tiva amirarave. Kotiva ti kahaqiraqe te homa taira okara ai Pero vaiinti tiva amirarave, tiro.

¹⁷Minti tuvaro Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Te taira tavehama, te Nairi Namari hini mantaraini himpите vaiha tavauramanta
¹⁸purumakau 7navu koqe vaata vatauka nora hauntivano namariqihai vaarinte oru namari auvahianta vaiha ukau ne variarave.

¹⁹Vira naantiara qaiqaa purumakau 7navu namariqihai vaarinte vaurave. Vika kia koqe vaata vatauka, vuhaariruqai aquvuka namariqihai vaarintaarave. Haaru te Isipi vataini vaiha, kia vira voqaara vuhaari otaiqamavi purumakaura tavaunarave. ²⁰Vuhaari otaiqamavua purumakauka oru koqe vaata vatauka nama taiqa kaarave.

²¹Vika nama kaavaro kia vika vaatavano koqemakero nora vairaitiro, tota vaintema kero qora vaataqai vairave. Te mintimake taira tave, viraqaahai himpunarave.

²²Te himpi, qaiqaa vaitavi taira vovata tavaunarave. Te tavauraro *qantivi/kakuma* voqaava vaivaro vira vеха vohaiqaqaahai nora koqeka 7navu irataarave.

²³Mintimake irataavaro vira naantiara 7 vonavuvata irataavaro uvaivano utiharo vira tatoqa aqu kaimanta kia koqemake variarave.
²⁴Ho kia koqeka 7navuvano oru koqeka 7navu nampiqama kaarave. Te taira mintimake tave, vi uvara vaana kaiqa vare varia vaiintika tiva nimuramanta vika kia ho vi uvara okara tinta tiva timiavo, tiro.

²⁵Minti tuvaro Iohepiva Pero vaiintiara tiharo, Are taara taira tavaanara, vitanta okara vaireva, vohaa qaramakero vairave. Kotiva nai naantiara autireva i okarara ai tairakaa umiqaivo.

²⁶Are purumakau koqeka 7navu tavaanara, vira okara vaireva, koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove. *Qantivi/Kakuma* voqaara nora koqera 7navu irataira, vira okaravata vaireva, vohaa qaramakero koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove.

²⁷Purumakau 7navu naantiara qovarama vuaka vuhaariru aquvuaka, vika okara vaireva, kia koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove.

Qantivi/Kakuma voqaava kia koqera 7navu irataira uvaivano utiharo tatoqa kaira, vira okaravata vaireva, vohaa qaramakero kia koqe ihi 7navuma naantiara qovaraiqianarove.

²⁸Te vaaka tunarave. Kotiva naantiara nai kaiqa autireva i okarara ai tairakaa umiqairave. ²⁹Isipi vata maini karavano 7 ihiara koqema kero qampiqeharo varaqiro vuanarove. ³⁰Ho koqe ihi 7navu taiqa viraro viraqaahairo qaiqaa 7ihiara karavano kia vaira aavoqi entava qovarama viramanta koqe ihinavu vairara tauruma kevarave.

³¹Vi entava anomakero qora enta variainarara ti, vaiinti nahenti airi kara variaina entarara tauru kevarave. ³²Kotiva uva tiva tero vaaka vi

entara qovarama kareva auti vairara tira, are taira taaraqanta vohaa vaka tavaanarave, tiro.

³³Iohepiva minti tivakero qaiqaa Pero vaiintiara tiharo, Virara iriharama are vaiinti vo, koqe avu aato vataara ranta kera, vira noraiqama kairaro viva ekaa Isipi vataqaa raqikiarire.

³⁴Vi vaiintira noraiqama kera are vaiinti vonavuvata noraiqama kaira vinavuka vaiha ekaa kara qantu vare aniraqaahai vika *takisi* varaate. Vinavuka kara varehama vaiinti nahentiara nenta 4navu tuate vohaiqa tinavu timiate, tiate.

³⁵Vinavuka ai Pero vaiinti autuqaama koqe ihinavu variqi viha, kara ruvaaqumake vo vatuka vo vatuka kara vate naavuraqi vataivaro ³⁶naantiara 7 ihiaara karara aavoqiva anintaira karavano ho variarire. Vinavuka mintimake kara vataimanta Isipi vatanaaka kia narara vairaiti, ho kara varake neha variate, tiro.

³⁷Iohepiva minti tuvaro Pero vaiintivanovata, vira nora vaiinti vonavuvata, vira uvara koqe uvave tura. ³⁸Pero vaiinti viva tiharo, Nantima vaina vaiintirae noraiqama kararave? Kotiva Iohepira avu aato koqema amitairara ti, qumina tenavu vo vaiinti noraiqama kaarorave, tiro.

³⁹Minti tivakero Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Kotiva vi uvara okara ai umiqairara tiro, vovano kiama ai voqaantema kero koqe avu aato vataava vaivo. ⁴⁰Virara irihama te ai noraiqama kaarirara are ti avuhainaa naavuqaa raqiki vairamanta ekaa ti vaiinti nahenti ai uva iriqi vuate. Tentaqai ai avuni nora vaiinti vairerave, tiro.

Iohepiva noraiqama viro ekaa Isipiqaa raqikura

⁴¹Pero vaiinti viva minti tivakero qaiqaa Iohepirara tiharo, Vate te ai noraiqama kaarirara are ekaa Isipi vataqaa raqikiane, tiro.

⁴²Minti tivakero qaqi vaiinti nahenti Iohepira noraiqama kairara iriate tiro, Pero vaiintivano nai vuqaqi nonkuto *ringira*, nai autuvano viraqaa vau *ringira*, rahunku kero Iohepira vuqaqi nonku amitero, koqe utavaaqa nonku amitero, *hankaaroro/kukukakaara koriqohai* aututora vira auntaqi ruvu amitero, ⁴³ohivata iqoka *kaariravata* Iohepira amuvaro Iohepiva Pero vaiinti naantiaraihainaava vaiharo iqoka *kaariqi* vi vaumanta vaiinti vonavu Iohepira avuni kantamaqi viha tiha, Iohepiva ani vaivo. Ne uqaurivaro viva aniarire, ti vaura. Mintima kero Pero vaiintivano Iohepira noraiqama kovaro Iohepiva ekaa Isipi vataqaa raqiki vaura.

⁴⁴Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Te avuhainauka ariara mintima turo: Are kia hove tirera, Isipi vatanaakaqihai kia ho vovano nai irikero vo kaiqa varaanarove, tiro.

⁴⁵Minti tivakero viva Iohepira qaraaka autu ntava amitero virara *Sapenaati Paneaarave* tivakero nahenti vo, Asenaatira vira amura.

Asenaativa Potiperaara raavuravano vauvaro Potiperaava kuariara tinavu variqave tivakeharo vira aare vau vaiintiva Oni vatukaqi vaura. Iohepiva ekaa Isipi vataini vi aniharo raqikiharo vaura.

⁴⁶Iohepiva 30 ihi varakova Pero vaiinti Isipi vika avuhainaara kaiqa hoqarama tero varaqiro vura. Iohepiva Pero vaiintivano vaura mini kero Isipini vi aniharo kaiqaqaa raqiki vaura.

⁴⁷Ho 7 ihinavuara karavano koqema kero qampiqaqiro vu entara ⁴⁸Iohepiva ekaa vi karara qantutora varero vuru vo vatuka vo vatukaqi vatora. Vo vatuka auvahini naaho ututora Iohepiva vi karara qantu keharo nai vi vatukara kara naavuqi vuru vatero, mintiaqiro viharo vo vatuka vo vatuka naavuqi kara qantu keharo vate vaura.

⁴⁹Nora namari auvahini nuqavano airi vaintema kero, Iohepiva airi kara qantu varero vo naavu vo naavuqi mpiqakero vatovaro airi karavano voqavata vauvarora tiro, Iohepiva hini karaqai vukuqi qara ntuva tero, hini kara kia vukuqi qara ntuva taraitiro, qaqi naavuqi vatora.

⁵⁰Karara aavoqu entava kia anu entara, Asenaativa Potiperaara raavuravano qorainti vainti taaraqanta Iohepiva vata amitovaro ⁵¹Iohepiva nai maaqu avuni vatatora autu nteharo *Manaserave* – *Taurukaunarave*, tiro. Iohepiva tiharo, Kotiva ti kahaqimanta tinta vakaukavara ti qoraiqama timitora tauruke, tenta karapuhiqui vukai enta variavaunaravata tauru kauro, tivakero ⁵²Iohepiva nai maaqu vira naantiara vatatora autu nteharo *Efaraimurave* – *Vainti Timirave*, tiro.

Iohepiva tiharo, Te [Isipini] vaiha nora maaraqai variavauraro Kotiva vainti taaraqanta ti timivo, tura.

⁵³Ho Isipini koqe ihi 7navu taiqovaro ⁵⁴Iohepiva tuntema kero, karara aavoqu ihiva 7navu qovaraiqireva hoqarama tora. Mintuvaro ekaa vo vataini vo vataini kara kia vauvaro Isipi vatainiqai karavano vaura.

⁵⁵Karara aavoqu entava anintomanta Isipi vatanaaka Pero vaiintiara tiha, Mpo, kara tinavu timiane, tuvaro Pero vaiintivano vikara tiharo, Ne Iohepiva vainaini oruntema, viva tinante iate, tura.

⁵⁶Ho karara aavoquva ekaa Isipini vi anuvaro Iohepiva vo naavuqi vo naavuqi kara qantu vuru vatora oru qenti qantuakero monu vareharo vi vatanaaka kara nimi vaura. Karara aavoquva ekaa Isipini qovaraiquvaro tiro, Iohepiva minti vaura. ⁵⁷Vo vataini vo vatainivata kia kara vaumanta vo vatanaa vo vatanaaka Isipini Iohepiva vaunaini kara varareka ani vaura.

Iohepiva vakaukavara kara varareka Isipini anura

42 ¹Kenaani vatainivata kia kara vauvaro Iekopiva iruvaro Isipini kara vauvaro viva nai maaqunavuara tiharo, Ne qumina maini vaiha nai tave nai tave iha vaivorave. ²Isipini kara vaivo tiamanta irunarave. Nenavu mini otunte monu aqukehama kara vara viri tinavu timiqe tenavu kara vira nehama kia qutu viraiti, qaqi variqi vuare, tiro.

³Iekopiva minti tivakero Iohepira vakaukavara 10navu nititomanta vika kara koqaa ireka Isipini vura. ⁴Vika vire uvaro Iekopiva kia Benaminira Iohepira qata atitaraitiro tiharo, Viravata atitaariraro vo haikavano vira qoraiqama amitaantorave, tura. ⁵Kenaanini karara aavoqu entava anintomantara ti, vokukavata Iekopira maaqunavu hampata kara koqaa ireka Isipini vura.

⁶Ho Iohepiva ekaa Isipiqaa raqiki vauva vaiharo vo vataihainaa vo vataihainaa monu vareharo vika kara nimi vaumanta, Iohepira vakaukavaravata viva vaunaini orunte vira avuqaa hiqirivi kankakaavuvi vaiha nái viri vataini ke vauvaro ⁷Iohepiva nai vakaukavara vika viraaqama kero tavero, viva kia vika viraaqamakero tavaantemakero, vikara tamoqaraiqama kero irero tiharo, Ne taihai aniakave? tumanta vika tiha, Tenavu Kenaanikai kara koqaa irera anuraukave, ti.

⁸Vika minti tivake kia Iohepira viraaqamake tavaraiti vauvaro, Iohepivaqai nai vakaukavara viraaqama kero tavora. ⁹Vika kankakaavuvi vauvaro Iohepiva haaru nai taira tavora iritero vikara tiharo, Aqao, nenavu vo haika ampeqamake tavareka aniakave. Nenavu maini aninte tenavu kia koqemake maimaraara raqikiainara tavareka aniakave, tiro.

¹⁰Iohepiva minti tumanta vika tiha, Nora vaiintio, tenavu kia mintirera anuraukavauve. Tenavu ai kaiqa vaiintinavu vaiha kara koqaa irera anuraukave. ¹¹Tenavu vairera, qata vakaukavara vauraro tinavu qova vohaiqavanoma vaivo. Kia tenavu maa vatanaaka ampeqirera anuraukavauve. Tenavu quqaa uvaqai tura vaiintikama anuro, ti.

¹²Vika minti tuvaro Iohepiva tiharo, Nenavu unahaama tiavo. Nenavu maini aninte tenavu kia koqemake maimaraara raqikiainara tavareka aniakave, tiro.

¹³Iohepiva minti tumanta vika tiha, Tenavu tota vairera, qata vakaukavara 12navu vauraro tinavu qova vohaiqavano Kenaanini vaivo. Tinavu qata vovano qutu vuvaro tinavu qata vitihainaava tinavu gokantiro vaivo, ti.

¹⁴Vika minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Te vaaka tunarave. Ne maini ampeqireka aniakave. ¹⁵Ho te maantimake ni avateha tavarerave. Te tenta kauqu aiqiqaa aqukeha Pero vaiinti autuqaa mintima turo: Ninavu qatavano kia maini anirera, nenavu kiama ho maihai vivarave.

¹⁶Ninavuqihairo vovano oru ni qata vita varero maini aniarire. Viva vira vitareva viraqe te ni hininavu karapuhiqama taari nenavu maini vaiqe te ni uvara quqaave unave tiare. Te tavaariraro ni uva una uva vairera, te niara maini ampeqireka aniakave tirerave, tiro. ¹⁷Iohepiva minti tivakero taaramo enta vika karapuhiqi komanta vaura.

¹⁸Vika karapuhiqi taaramo enta vauvaro Iohepiva anintero vikara tiharo, Ho te Kotira aatu qeteha vauraukama vauro. Te vo uva tiari ne vi uvara irivera, te ni vehakuma nimitarerave.

¹⁹Ne quqaa uva ti varia vaiintika vaivera, niqihairo vovano karapuhi maaqi vaira ne hininavu anirante kara vare vuru nenta navunaaka narara vaika nimi, ²⁰viraqaahai nenta qata vita vare te iainanaini viri kaiqe tavaare. Te vira tave, niara quqaa uva ti variakave tivakehama ni vehakuma nimitaare, tumanta vika eo tenavu mintirerave tura.

²¹⁻²³Iohepiva Isipi vatanaaka uvaqihairo ti vauvaro vovano vira uva tuqantaakero vira vakaukavara tiva nimi vaumantara ti, vika Iohepirara vo vatanaava vaiharo kia tinavu uva ho irianarove tivake, vika náí uvaqihai nai tiva ami nai tiva ami iha tiha, Oho, haaru tenavu tentanavu qata vo qoraiqama amitaunara kaara Kotiva vate tinavuqaa nora maara vataivo. Haaru tinavu qatavano iqi rateharo tinavuara kia mintiate timanta tenavu kia vira uva iriraiti, kia vira aqurihama amitaunarave. Vira kaara vate nora maaravano tinavuqaa qovarama vivo, ti.

Vika hininavu minti tuvaro Rubeniva tiharo, Oho, vi entara te niara tiha, Kia vira qoraiqama amitaate, turamanta ne ti uva iriataara vaimanta kia iriarave. Ne vira arukaara kaarama vate tinavuqaa nora maara vaivo, tiro. Minti tumanta vika Iohepirara kiama tinavu uva ho irianarove tuvarovata, Iohepiva vika tu uvara ekaa irura.

²⁴Iohepiva vika uva iruvaro vira muntutavano qoraiquvaro viva tuqantaaviro uve iqi ratakovaro, vira auntavano ho uva tiarirava vauvaro viva qaiqaa tuqantaa viro kauqu aave vateharo nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Vi vaiintira karapuhiqi kaate, tumanta vika Simionira vikaqihai rumpa vare muntu karapuhiqi kora.

²⁵Mintuvaro Iohepiva nai kaiqa vaiintinavu evaara tiva nimiro tiharo, Ne kara vare vika utaqi mpiqa nimite, vika monu náí utaqi qaiqaa ntuva nimitaate. Vika aaraini viha kara neravata ntuva nimitaate, tiro. Minti tumanta vira kaiqa vaiintinavu Iohepiva tuntmake, kara ntuva nimitora.

Iohepira vakaukavara náí maaqaini anirante vura

²⁶Iohepira vakaukavara kara ntuvato utara vara vaari náí donki tauvaqaaqaa rumpate náí maaqaini vireka vurama. ²⁷Vika aaraini vuvaro entama vumanta kaiqe maini vaitaare tivake mini vauvaro, vovano nai utaqihairo kara oqikero nai donki amiare tivakero tavovaro viva karara aquko monuva nai uta noqaa qaqi vaura.

²⁸Viraqi vauvaro viva nai qata vakaukavara naarama kero tiharo, Ho tavaate. Te karara aqu kaura monuva tinta utaqi qaqima vaivo, tiro. Minti tumanta vika voqamake naatu itomanta qeteha aiqiu kauqu ntiri ntiri iha tiha, Oho, Kotiva tinavuara nantiharoe mintivo? ti.

²⁹Vika minti tivake oru vi, náí gova vaunaini Kanaanini orunte náí nu vakaakara Iekopira tiva ami tiha, ³⁰Isipiqaa raqiki vai vaiintiva tinavuara tamoqaraiqama kero tiharo, Ne Isipi vatanaaka ampeqireka aniakave, tirave. ³¹Viva minti timanta tenavu tiha, Aqao, kia tenavu

Isipi vatanaaka ampeqirera anuraukavauve. Tenavu quqaa uvaqai tura vaiintika anuraukave. ³²Tenavu qata vakaukavara 12navu vauraro tinavu gova vohaiqavano vaivo. Tinavu qata vovano qutu vurave. Tinavu qata vo, vitihainaava qaqi tinavu qokantiro Kenaaninima vaivo, turaro ³³vi vaiintiva tiharo, Ne quqaa uva ti variaka vaivera, niqihai vonku maini karapuhiqi ke, ne hininavu anirante kara vare vuru nenta navunaaka narara vaika nimi, ³⁴viraqaahai nenta qata vira vita vare te iainanaini viri kaiqe te vira tavaare.

Ho te vira tave, viraqaahai niara quqaa uva ti varia vaiintikave tivakeha, niara kia maini ampeqireka aniakave tirarave. Minti tivakema te ni qata vakaara vo kuvantuke ninta nimiari ne homa maini monu aqukeha kara varevarave, tirave. Isipiqaa raqiki vai vaiintiva tinavuara minti tirave, ti.

³⁵Minti tivake vika náí kara ntuvato utara urequke tavovaro vika karara aquko monuva vo uta vo utaqi qaqi vaumanta vika náí qora vatamake voqamake qeteha vaura.

³⁶Vika gova Iekopiva tiharo, Oho, ninavu okaraqaa ti vaintivara taiqama vivarave. Mpo, Iohepiva qutu vurave. Simioniva kiama vaivo. Ne Benaminiravata mini vita vuru kareka auti variavo. Oho, vo maara vo maaravano tiqaa qovairaiqi vaivo, tiro.

³⁷Minti tuvaro Rubeniva nai qorara tiharo, Benaminira ti timiraqe tevano viraqaa raqikiqi vima, qaiqaa nina vita viri amiare. Te kia orurante nina vita viri amiarera, are homa ti maaqutanta aru kenarave, tiro.

³⁸Minti tuvaro Iekopiva aqao tiro, Kia te tenta maaqu vitihainaara ai amiarirara vite vinarave. Vira vakaava qutu vuvaro vivaqaima qaqi vaivo. Ne vira vita vare vivaro qora haikavano viraqaa qovairairera, vira kaara ti muntuka qorairirava ti erera kauki vatauka aruma kaanarove. Kiama ho ne vira vite vivarave, tiro.

Vika Isipini qaiqaa anirante vurama

43 ¹Iekopiva minti tuvaro karara aavoqu entava qaqiqai variqiro vumanta ²vika Isipihai vare anu karara nama taiqa kovaro vika gova vikara tiharo, Ne anirante oru qaiqaa kara koqaama keha, inaara kara voqavata vare aniate, tiro.

³Minti tuvaro Iutaava aqao tiro, Tenavu ai tiva amunarave. Isipiqaa raqiki vai vaiintiva tinavu titiharo minti tirave: Ne kia nenta qata vo vite aniqe te vira tavaarera, ne kia ho te iainanaini qaiqaa ani kara varevarave, tirave. ⁴Are Benaminiravata tinavu hampata kairaqe tenavu vira vataake Isipini kara vararera vuare. ⁵Nora vaiintivano minti tirave: Ni qata vovano kia ni hampata anirera, ne kia te iainanaini ho anivarave tirave. Are kia vira atitairera, tenavuvata kia ho mini virarave, tiro.

⁶Minti tuvaro Iekopiva vira vo autu Isareriva tiharo, Ne vi vaiintira nenta qatara kia tiva amiataarave. Oho, ne minti tiara kaara tiqi nora maarama qovaraiqivo, tiro.

⁷Minti tumanta vika tiha, Aqao, vi vaiintiva vo uva vo uvara tintanavuvata, tinavu hampata vaukaravata irairave. Viva tiharo, Ni qova qaqie vaivo? Ni qata vovano vairove? tirave. Minti tivera, tenavu vi uvara vi uvara nai tiva amunarave. Tenavu nai tiva amiha kia tenavu viva nenta qata maini vite aniate tiaina uvara iriraiti, qaqi ti vauraro viva naivano vi uvara tirave, ti.

⁸Vika minti tuvaro vikaqihairo Iutaava nai qora Isarerirara tiharo, Are vi vaintira ti vataakera atitairaqe tenavu vaaka vuare. Tenavu kia vaaka vuarera, tinavu vainti nahentivata arevata qutivarave. ⁹Tevano vi vaintiraqaa koqemake raqikiariraro kia qora haikavano viraqaa qovaraiqiarire. Te vira kia nina qaiqaa vita viri amiarera, vira kaara vi uvava tiqaa ekaa entama varianarove. ¹⁰Tenavu vaaka karara vuataarave. Tenavu vaaka vuraitirio, homa taara tataa oru vi orurante anuraitirio, tiro.

¹¹Iutaava kempukaiqama kero minti tuvaro vika qova tiharo, Ne mini quqaa vireka ivera, ne maihai koqe airaira vare vuru vi vaiintira amivaro viva niara quahaarire. Koqe vahaverave, *hanive*, karaqaa aataataarave, *pinaati* voqaarave, vi haikara vi haikara vare vuru amiate. ¹²Ninta utaqi ntuvataa monura nai qaiqaa vuru amiha, vo monuvata viraqaa tomaqake amiate. Vovano qumimaqa iharoe ni utaqi vi monura ntuva tairave? ¹³Nenta qatavata vita vare vaaka vuare. ¹⁴Ne vi vaiintira avuqaa oru vaivaro Kotiva ekaa kempuka vataava ni aaqurihama nimitairaro vi vaiintiva ni qata vakaa vovata Benaminiravata qaqi kaira ho ne vitanta ntita vare orurante aniate. Oho, ti vaintivara taiqavi kia vaivera, vika taiqama vivarave, tiro.

¹⁵Minti tumanta vika vira ami airairara vare, monuvata taara tataa vare, ho Benaminiravata vita vare vaaka Isipini Iohepiva vaunaini oruntora.

¹⁶Oruntovaro Iohepiva Benaminira taveru nai naavuqaa raqiku vaiintirara tiharo, Are maa vaiintinavuka ntita varera ti naavuqi vuru kera, memeraa vo arukera unta tairamanta vi vaiintinavuka ikaraqaa ti hampata kara naate, tuvaro ¹⁷vira kaiqa vaiintivano Iohepiva tuntema kero, vira vakaukavara Iohepira naavuqi ntita vuru kora.

¹⁸Vika ntita vuru Iohepira naavuqi kora kaara vika naatu itomanta tiha, Oho, tota tinavu utaqi monu ntuvataara kaarae viva tinavu maaqi vuru kaivo? Viva tinavu ravaaqavu kero rumpatero, tinavu donkivata varero, tinavuara ne ti qumina kaiqa vaiinti variate tianarove, ti.

¹⁹Vika minti tivake oru naavu qentiana vaiha Iohepira kaiqa vaiintiara tiha, ²⁰Nora vaiintio, tota hoqare tenavu maihai kara vare tentanavu

maaḡaini anirante ²¹ aaraini vuraro entama vimanta aarana vaitarera iha tavauraro tenavu karara aḡu kauna monura tintanavu utaḡi ḡaḡi ntuva taava vairave. Vovano tinavuara muara varaavo tiantorave ti, tenavu ḡaiḡaa vi monura vare anuro. ²² Tenavu vo monuvata viraḡaa tomaḡake kara vararera ḡaiḡaa vare anuro. Nai tavave tinavu utaḡi monu vira ntuvatairave? ti.

²³ Vika minti tuvaro Iohepira kaiḡa vaiintivano tiharo, Hove, kia ḡetaate. Nivata ni ḡora Variḡavano, vivama vi monura ninavu utaḡi ntuvatairave. Tema tota vi entara ni monu varaunarave, tivakero viva oru Simionira karapuhiḡihairo kuvantukero vika vaunaini viri kora.

²⁴ Mintima kero Iohepira kaiḡa vaiintivano vika ntita vuru Iohepira naavuḡi kero, vikara nái aḡu hiḡaate tiro, namari kaḡa nimiro, vika donkivata kara nimiro, ²⁵ vikara tiharo, Ne ikaraḡaa Iohepira vataake kara nevarave, tumantara ti, vika Iohepira amireka vare anu haikara ḡeramake vatora.

²⁶ ḡerama vate vahaḡaini vauvaro Iohepiva vihairo nai naavuḡi oruntomanta vira ḡata vakaukavara nái vare anu haikara vare, naavuḡi oriḡete Iohepira amiha vataini kankakaamavi vaiha nái viri vataini keha vaura. ²⁷ Mintimake Iohepira avuḡaa vauvaro Iohepiva vika irero, Nenavu hoe variavo? tivakero viva ḡaiḡaa vika irero tiharo, Ho ni ḡova naampaiḡama vivo tiava vo? Viva ḡaḡe vaivo? tiro.

²⁸ Minti tumanta vika tiha, Ai kaiḡa vaiinti tinavu ḡova, viva ḡaḡi vaiharo homa vaivo, tivake vika ḡaiḡaa kankakaamavi nái viri vataini keha vaura.

²⁹ Vika mintimake Iohepira avuḡaa vauvaro Iohepiva vika aitutumaiḡiro viharo nai nora maaḡu, Benaminira taveru vika irero tiharo, Ne nenta ḡata vitihainaarave tiava, maa vivae vaivo? tivakero Iohepiva Benaminirara tiharo, Ti maaḡu, Kotiva ai koḡema amitaarire turo, tivakero ³⁰ nai ḡata ḡaiḡaa tavorara tiro, Iohepiva iḡi rataarirava aumaiḡuvaro viraḡihairo viva kantero oru vo *rumuḡi* nariaraa vaiharo nai ḡatara iḡi ratora.

³¹ Nai ḡatara iḡi rata kero viva nai viriḡi auḡuru nunka kero, anirantero nai ḡata vakaukavara vauraḡi oru vaiharo nai kaiḡa vaiintinavuara tiharo, Ho kara raaḡate, tiro.

³² Minti tivakero Iohepiva vo taintaḡaa nariaraa oḡuvi vaumanta, Iohepira kaiḡa vaiintinavu kara raaḡuke Iohepira ami, Iohepira ḡata vakaukavara vo taintaḡaa oḡuvi vauka kara raaḡuke nimi, Isipi vaiinti vonavu vika nariaraa vo taintaḡaa oḡuvi vaukavata kara raaḡuke nimura. Isipi vatanaaka tiha, Tenavu Hiparu vatanaa hampata kara naarorave ti, vika nariaraa vo taintaḡaa kara ne vaura.

³³ Iohepira ḡata vakaukavara kara nareka uvaro Iohepiva vika rairakero mini mini oḡuvi vaiha kara naate tumanta, vika oḡuvi vaiha tavovaro vika

vakaara avuhainaaraqaahairo oquviro viro, muntu vitihainaaraqaa kora. Iohepiva mintimakero vika raira komanta vika tave, voqamake aato tara iha tiha, Nantiakeroe viva tinavu noka tinavu vatataa okarara irirave? ti.

³⁴Vika minti tivake oquvi vaumanta Iohepira kaiqa vaiintinavu Iohepira taintaqaahai kara vare muntu vika nimiha, Benaminira amireka anomake amitora. Benaminira mintimake amumanta vika ekaa karavata namarivata namake quahe vaura.

Iohepiva qaiqaa vika avateharo tavora

44 ¹Vika kara novaro viraqaahairo Iohepiva nai kaiqa vaiinti naavuqaa raqikura tiva amiro tiharo, Kara varera vika utaqi ntuva mpiqakera nimitera, náí vare ani monuravata náí utaqi qaqi ntuva nimitaane. ²Mintima kera oru ti *silvaa kaapu* koqera varera muntu vika qata vitihainaara utaqi náí monu vataakera ntuva amitaane, tiro. Minti tuvaro viva Iohepiva tunte ura.

³Ho vira qararaa vaaka toqaqi vika nititomanta Iohepira qata vakaukavara náí donki hampata náí maaqaini vireka vurama.

⁴Vika kia niaraiqamake aaraini vuvaro Iohepiva nai naavuqaa raqiku vaiintirara tiharo, Kantera vi vaiintinavuka avataqira vuane. Vika aaqanto oruntera vikara mintima tiane: Ti nora vaiintivano ni koqema nimitaimanta ne nantihae nai qoraiqama amitaavo? ⁵Ne nantihae ti nora vaiinti *kaapu* koqera muara vare aniavo? Viva vi *kaapuraqihairo* namari ne vairave. Viva vi *kaapuraqohairo* naantiara qovaraiqiaina haikara tave vairave. Ne mintihama qora kaiqama varaavo, tiane, tiro.

⁶Iohepiva minti tivakero vira atitovaro vira kaiqa vaiintivano kantero vika oru ntitakero vi uvara tumanta ⁷vika aqao ti, Nantiharae are tinavuara minti tiaro? Tenavu kiama vira *kaapu* muara vare anuro. ⁸Tota tenavu Kenaanini orunte, tentanavu utaqihai monu ranta kaavaunara, vi monura qaqi nai amunarave. Tenavu minturaukara ti, kiama ai nora vaiinti naavuqihai vo haikavata muara varaainarave. ⁹Are rantaqira vihara tavairaro tinavuqihairo vo vaiinti utaqi vi *kaapuva* vairera, vi vaiintira arukera tinavuvata rumpa tairaqa tenavu ai nora vaiinti vira qumina kaiqa vaiinti variare, ti.

¹⁰Vika minti tuvaro Iohepira kaiqa vaiintivano tiharo, Hove. *Kaapu* muara varero anina vaiintira, viraqaima te rumpa kararave. Ne hininavu homa nenta maaqaini qaqi vivarave, tumanta ¹¹vika ekaa náí uta vataini vaavi ke, no rumpatora qantuke vatovaro ¹²Iohepira kaiqa vaiintivano avuni vika vakaara utaqihairo aitutumaqiro viro, muntu vitihainaaraqaa kora. Viva vika qata Benaminira vitihainaara utaqihairo *kaapu* vira ranta kora.

¹³Vika tavovaro náí qata utaqi *kaapuvano* vaumanta vika náí utavaaqa qunahi qaanahimake, voqamake qeteha náí kara ntuvato utanavura vara vaari náí donkiqaa rumpate, anirante vatukaini vurama.

¹⁴Iohepiva nai naavuqi qaqi vauvaro Iutaava nai qata vakaukavara hampata orunte vata kanta hiqintivi vauvaro ¹⁵Iohepiva vikara tiharo, Ne nana okarae ti vara timitaavo? Ne kiae iriavo? Te hepi kaiqa vareha naantiara qovaraqiaina haikara tave vauraukama vauro, tiro.

¹⁶Iohepiva minti tuvaro Iutaava tiharo, Oho, tenavu nana uvae tirarave? Nana uvae tenavu tiarirara are vi uvarara quqaave tivakehara tinavuara kia muara varaavo tinarave? Tenavu vaaqu kaiqa varaunara kaara Kotiva tinavu qora kaiqa qovarama kaivaro qoqaa vaivo. Ho tenavu maa entaraqaahai are rumpatena vaiintikama vairarave. Vira utaqihai *kaapu* rantakaa vaiintiva vivavata, tenavu vira vakaukavaravata, ai qumina kaiqa vaiinti vairerave, tiro.

¹⁷Iutaava minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Kia te ni ekaa rumpa karaiti, vira utaqi ti *kaapu* rantakaa vaiintira, viraqai rumpa taariraro viva maini vaiharo ti qumina kaiqa vaiinti variarire. Ne hini kiaka homa nenta qova vainaini qaqi vivarave, tiro.

¹⁸Iohepiva minti tuvaro Iutaava Iohepira aumanto oruntero virara tiharo, Mpo, nora vaiintio, kairaqa te vo uva ai tiva amiare. Te minti tiarirara are nora autu vataava Pero vaiinti voqaava variarava kia ti titiane. ¹⁹Are tota tinavuara tihara, Ni qova qaqie vaivo? Ni qata vovano vairove? tiaramanta ²⁰tenavu tiha, Tinavu qova naampaiqama viro qaqima vaivo. Viva naampaiqama viva vaiharo qorainti vainti vo vatatairave. Vira nova vitanta vatatairaqihairo vira vakaava qutu vuvoro vira qatavanoqai qaqi vaivaro vira qora muntukavano virara voqama kero vairave.

²¹Tenavu vi uvara ai tiva amurara are tihara, Vi vaintira vita vare aniqe tevata vira tavaare, tiaramanta ²²tenavu ariara tiha, Nora vaiintio, vi vaintiva kia ho nai qora mini kero anianarove. Viva nai qora mini kero anirera, vira qova vaakama qutu vuanarove, tunarave. ²³Tenavu minti turara are tinavuara tihara, Ne kia nenta qata vira vita vare anivera, ne kia ho qaiqaa te iainanaini tuvu kara varevarave, tiaramanta ²⁴tenavu qaiqaa tentanavu qova vainaini orunte are tiana uvara vira tiva amuraro ²⁵viva tiharo, Anirante qaiqaa oru kara varaate timanta ²⁶tenavu virara aqao ti, Kia tenavu tentanavu qata vita vare vuarera, tenavu kia ho vi vaiintiva vainanaini qaiqaa virerave. Tinavu qatavano kia virera, tenavuvata kiama virerave, tunarave.

²⁷Tenavu minti turaro tinavu qova tinavuara tiharo, Ne iriarave. Ti naata vovano qorainti vainti taaraqanta vata timitairave.

²⁸Vitantaqihairo vovano tiqaahairo ekaara viro, kia qaiqaa orurantero anumanta te virara oho, qaakau vairivano vira arukero ruqeqaama kaivo tivake kia vira qaiqaavata tavaunarave. ²⁹Ne maa vaintiravata vita vare vivaro qora haikavano viraqaa qovaraqirera, vira kaara ti muntuka qoraiqirava ti erera kauki vatauka aruma kaanarove, tirave.

³⁰⁻³¹Tinavu qova minti tirara ti, te kia vira maaqu vitihainaara vita vare qaiqaa anirante vuariraro ti qova tavairaro viva kia ti hampata vairera, viva vaakama qutu vuanarove. Vira maaqu vitihainaava qaqi vairara tiro, tinavu qova qaqi vaivo. Vira maaquvano qutu viraro vira qovavata kia qaqi vairaitiro, qutuma vuanarove. Tenavu kia vi vaintira vita vare vuarera, vira muntukavano qoraiqirava vira erera kauki vataara aruma kaanarove. ³²Te tenta qorara minti tunarave: Tevano viraqaa raqikiariraro kia qora haikavano viraqaa qovaraqiarire. Te vira kia nina qaiqaa vita viri amiarera, vi uvava tiqaa ekaa entama varianarove, tunarave. Te tenta qorara minti tunarave.

³³Mpo, nora vaiintio, virara iriharama tiqai rumpa tairaqe te tenta qata vira vatuka vare, maini ai qumina kaiqa vaiinti variariraro ti qata viva nai vakaukavara hampata qaqi vuarire. ³⁴Te kia vira vita vare vuarera, nantiakee te tenta qova vainaini ho virarave? Mpo, kia ti tititairaqe te tenta qova vainaini orunte vira muntukavano nai maaquara qoraiqinara tavaare, tiro. Iutaava minti tura.

Iohepiva nai okara qovarama kora

45 ¹Iutaava minti tuvaro Iohepira muntukavano voqama kero qoraiquvaro vaiharo tavovaro nai kaiqa vaiintinavu nivuqaa iqi rataarirava aumaiquvaro viva ekaa vikara tiharo, Ne ekaa maaqihai vevante vuate, tumanta ekaa vevante vuvaro Iohepivaqai nai qata vakaukavara hampata vaiharo nai okarara vika tiva nimura.

²Iohepiva tiva nimiharo voqama kero iqi rate vaumanta Isipi vatanaaka viva iqi rate vaura irumanta ekaa Pero vaiinti naavuqi kaiqa vare vaukavata Iohepiva iqi rate vaura irura.

³Iohepiva nai qata vakaukavarara tiharo, Te maa Iohepikave. Ti qova qaqie vaivo? tiro. Minti tumanta vira vakaukavara vi uvara iruvaro voqamake naatu itomantara ti, vika uva tiva kia vaura.

⁴Mintuvaro Iohepiva vikara vainto aniate tumanta vika vainto anuvaro Iohepiva tiharo, Te ni qata Iohepikama vauro. Ne vo vatanaakaqi ti monuara keha varomanta vika ti tivita vare Isipi maini viri korave. ⁵Ho vate ne kia ti aatu qetaraiti, kia ne nentara airi avu aato utiha tiha, Kia tenavu mintiataarave tiate. Kotiva airi vaiinti nahentiara kia qutu viraiti qaqi variate tiro, viva ti naane ni nivuni vara komanta te aniavaunarave. ⁶Karara aavoqia ihiva taaraqanta aitaravaro, 5 ihinavu qaqima vaivo. Kauquru ihia vaiinti nahenti kiama ho kara utuke qantuke varevarave.

⁷Ho Kotiva nivata ni vaintivaravata ruaruama nimitaari kia qutu viraiti qaqi variqi vuate tiro, viva ti naane maini tititairave. ⁸Mintirara ti, te kia niara ti tititaamantama anunarave tiraiti, te Kotiva ti varakaimanta maini anunarave turo. Kotiva ti varakaiva vivama ti noraiqama kaimanta te Pero vaiinti vira kaiqa vaiinti avuniqamake vaiha, ekaa Isipi vataqaa raqiki vauro.

⁹Ne vaaka anirante vuru ti qora tiva amiha mintima tiate: Ai maaqu Iohepiva ariara mintima tivo. Kotiva ti noraiqama kaimanta te ekaa Isipi vataqaa raqiki vauro. Are kia mini varikera aniraitira, vaakama te unanaini aniane. ¹⁰Are homa Isipi maini ani vaihara vata vo Gosenini vainarave. Vi vatava ti aumantoma vaivo. Are, nena vaintivarave, nena naintivarave, nena sipisipive, memeraave, purumakauve, nena airaira vataarave, ekaa vi haikara vi haikara katu varera maini ani vairaqa ¹¹te ariqaa raqikiare. Karara aavoqi ihiva 5navu qaqima vaivo. Are kia maini anirera, arevata ai hampata variakavata vehiqama vivorave. Mintima ti qora tiva amiate, tiro.

¹²Iohepiva minti tivakero qaiqaa nai vakaukavarara tiharo, Nevata ti qata Benaminivavata ti tave variamanta te quqaa Iohepikama vauro. ¹³Pero vaiintivano ti noraiqama kairaravata, ne ekaa haika maini Isipini vaiha tavaaravata, vuru ti qora tiva amiate. Viraqaahaima vira vaaka vita vare maini aniate, tiro.

¹⁴Iohepiva minti tivakero oru nai qata Benaminira kukuqama amiteharo iqi rate vauvaro Benaminivavata nai vakaara Iohepirara iqi rata amite vaura. ¹⁵Mintima kero Iohepiva nai vakaukavara vohaiqa vohaiqa moqakeharo kukuqama nimitora. Mintumanta vira naantiara Iohepira vakaukavara vira vataake uva ti vaura.

¹⁶Mintuvaro Iohepira qata vakaukavara aninto vakaakava avuhainaa naavuqi vumanta Pero vaiintivano nai nora vaiintinavu vataakero vi uvara iri quaheha vaura.

¹⁷Pero vaiintivano Iohepirara tiharo, Nena qata vakaukavara mintima tiva nimiane: Ne nenta donkiqaa kara vara vaari rumpa vare anirante Kenaanini oruntema ¹⁸nenta qorave, nenta vainti nahentive, ntita vare orurante maini ani vaiqe te koqe vata vo ni nimiari ne viraqaa koqemake variate, tiane.

¹⁹Minti tivakera qaiqaa maa uvaravata vika tiva nimiane: Ne maihai ohinavuvata ohi vekanavuvata vare vuru kaimanta ni vainti nahentivata ni qovavata viraqi vaarinte vaiha ho aniate. ²⁰Nenta hini airaira mini kerara kiama noraiqaake iriate. Maini Isipini koqe airaira vai haikava ni airairama varianarove tiane, tiro.

²¹Pero vaiintivano tuntema kero Iohepiva nai qata vakaukavara ohinavuvata ohi vekanavuvata nimumanta vika anirante vurama. Vika vire uvaro Iohepiva vika aaraini viha ne kararavata nimiro, ²²viva vika vohaiqa vohaiqa qaraaka utavaaqavata nimiro. Mintiharovata, Benaminira 300 *silvaa* monuvata qaraaka utavaaqa 5navu vatama kero amura.

²³Maa haikara Iohepiva nai qora amitora: Isipihainaa koqe airaira, vo airaira vo airaira vara vaari qora donki 10navuqaa rumpa tero, mparetive, vo kara vo karave, vira qova aaraini aniharo naainara nahe donki 10navuqaa rumpa amitora.

²⁴Mintima kero Iohepiva nai qata vakaukavara nititomanta vire uvaro viva vikara tiharo, Ne aaraini viha kiama nai ati nai ati iate, tivakero vika nititomanta vurama.

²⁵Nititomanta Iohepiva qata vakaukavara Isipi mini ke Kenaanini nái qova vaunaini orunte ²⁶vira tiva ami tiha, Iohepiva qaqima vaivo. Viva Isipini vaiharo ekaa vi vataraqaa raqikiharoma vaivo, ti. Vika minti tuvaro Iekopiva voqamakero rantuma viro kia vika uvara quqaave tiraitiro vaumanta, ²⁷viraqaahai vika Iohepiva ekaa uva vika tiva nimura nái qora Iekopira tiva amuvaro viva ohi veکانavu Iohepiva varakora taveru, viraqaahairo vira muntukavano koqe uvaro viva quahakero ²⁸tiharo, Ne quqaama tiavo. Ti maaquvano Iohepiva qaqima vaivo. Kaiqe te qaqi variainanto vira tave, viraqaahai te qutuare, tiro.

Iekopiva Isipini katu varero vura

46 ¹Iekopiva minti tivakero viva ekaa nai u haikara katu varero Isipiniara vura. Viva aaraini viharo Besebaini oruntero nai qora Aisaakira Variqara *ofaa* vo iha quara amitora.

²Mintimakero entaqi Iekopiva vaiteharo taira tave vauvaro Kotiva vira aarero tiharo, Iekopio, Iekopio, tuvaro Iekopiva tiharo, Vo, te mainima vauro, tuvaro ³Kotiva virara tiharo, Te Kotikave. Te ai qora Variqavanoma vauro. Are Isipini vinarara kia qeta raitira, qaqi mini vuane. Are Isipini oru viraqe te are kuvuarama terauka airiqama kaari vika nora vatanaakama vaivarave. ⁴Are Isipini vi viraqe te ai vataake mini virerave. Naantiara te Isipihai are kuvuarama terauka ntita vare qaiqaa maini vuru karerave. Are qutina entara ai maaqu Iohepiva ai vataakero varianarove, tiro.

⁵Kotiva minti tuvaro Iekopiva Beseba mini kero vura. Vira maaqunavu Pero vaiintivano ohi veکانavu nimura varake, nái naata vaintivata nái qora Iekopiravata, viraqi vika vaarika Isipini vurama. ⁶Vika Kenaanihai varato haikara, sipisipive purumakaave memeraave, voku airairavata varovaro Iekopiva ekaa nai kuvuarama toka hampata Isipini vura. ⁷Iekopiva ekaa nai maaqu raavurave, nai naintinavuve, ntita varero Isipini vura.

⁸Iekopira hampata Isipiniara vu vaiinti nahentika nutu vaireva, maantimama vairo:

Rubeniva (Iekopira maaqu avuhainaara)

⁹Rubenira vira maaqunavu: Hanokira, Parura, Hesaronira, Kaamira.

¹⁰Simioniva

Simionira maaqunavu: Jemuelira, Jaminira, Ohaatira, Jakinira, Sohaara, Saurira. (Kenaani vatanaa nahenti vovano Saurira vatatora.)

¹¹Rivaiva

Rivaira maaqunavu: Gesonira, Kohaatira, Meraarira.

¹²Iutaava

Iutaara maaqunavu: Erura, Onaanira, Seraara, Peresira, Siraara.
(Eruka Onaanika Kenaanini vaiha qutu vura.) Peresira maaqutanta:
Hesaronira, Hamurira.

¹³Isakaava

Isakaara maaqunavu: Toraara, Puvara, Iopura, Simironira.

¹⁴Sebuluniva

Sebulunira maaqunavu: Seretira, Elonira, Iarerira.

¹⁵Rubeniva vo, Simioniva vo, Rivaiva vo, Iutaava vo, Isakaava vo, Sebuluniva vo, vinavuka Riaara maaqunavu vauvaro Riaava Mesopotemia vataini vaiharo vinavuka Iekopira vata amitora. Riaava nahenti vainti vovata Dainaara vatatora. (Riaara vaintivata naintivata vaireka, 33navu vaura.)

¹⁶Gaativa

Gaativa maaqunavu: Sifionira, Hagira, Sunira, Esibonira, Erira, Arodira, Arelira.

¹⁷Aseva

Aseva maaqunavu: Imunaara, Isavaara, Isavira, Beriaara.

Aseva raavura: Seraara.

Beriaara maaqutanta: Hebeka, Marakierika.

¹⁸Vinavuka 16navu Siripaara vaintive naintive vaura. Siripaava Riaara kaiqa nahenti variarire tiro, Labaaniva Siripaara vira amura.

¹⁹Iohepika Benaminika. Vitanta Iekopira naata Reserira maaqutanta vaura.

²⁰Iohepika maaqutanta: Manaseka Efaraimuka.

Iohepika naata Asenaativa vi vaintitanta vatatora. Asenaativa Potiperaara raavuravano vauvaro Potiperaava kuariara tinavu variqave tivakeharo vira aare vau vaiintiva Oni vatukaqi vaura.

²¹Benaminira maaqunavu: Belaara, Bekera, Asabelira, Geraara, Nemaanira, Ehira, Rosira, Mupimira, Hupimira, Atira.

²²Vi vaintinavuka 14navu Iekopika Reserika vaintive naintive vaura.

²³Daaniva.

Daanira maaqu Husimira.

²⁴Napataariva.

Napataariva maaqunavu: Jaselira, Gunira, Jesera, Siremira.

²⁵Vi vaintika 7navu Bilihaara vaintive naintive vaura. Bilihaava Reserira kaiqa nahenti variarire tiro, Labaaniva Bilihaara vira amura.

²⁶Iekopira vaintive naintive vira hampata Isipini vuka kaara ntireka, 66navu vaura. (Iekopira maaqunavu naatavara kia kaara ntumanta vikavata Isipini vura.)

²⁷Iekopivavata vira vaintive naintive Isipini vukavata, Iohepiravata, Iohepira maaqutanta Isipini vatatokavata, vika vika kaara ntireka, 70navu vaura.

Iekopiva nai vainti nahenti hampata Isipini oru ntorā

²⁸Iekopiva Isipini oru viharo nai maaqu lutaara atitero tiharo, Are avuni oruntera Iohepira tiraro viva Gosenini ani tinavu tivita kaarire, tivakero Goseni vataini oruntovaro ²⁹Iohepiva nai ohi kaari qeramatoraqi vaari ntero nai qora vita kareva Gosenini oru vura.

Iohepiva vika vaunaini oruntero nai qora ravaaqavutero kukuqeharo vukaiqama kero nai qorara iqi rata amitovaro ³⁰Iekopiva Iohepirara tiharo, Ho vate te tenta tivuqohai ai tavaurara are qaqi variaramantara ti, te qutirera qeramate vauro, tiro.

³¹Iekopiva minti tuvaro Iohepiva nai qata vakaukavaravata, nai qora vainti nahentinavuvata, tiva nimiro tiharo, Te oru Pero vaiintiaara minti tirerave: Ti qata vakaukavarave, ti qora vainti nahentive, Kenaanini variaka vika te unanaini anintaavo.

³²Vinavuka sipisipive, memeraave, purumakauve vikaqaa raqiki variakave. Vika nái quaravata airairavata katu vare maini anintaavo, tirerave. ³³Te minti tivake Pero vaiinti tiva amiariraro viraqaahairo viva ni irero tiharo, Ne nana kaiqa vare variakave? tiramanta ³⁴ne mintima tiate: Tentanavu qoka aanante, tenavu vaintikaa vaiha sipisipive memeraave vikaqaa raqikiqi vi vauraukave, tiate. Ne minti tivaro Pero vaiintivano niara, Ne homa Gosenini nentaraa vaiha nenta quara vataake variqi vivarave, tianarove, tiro.

Isipi vatanaaka quaraqaa raqiki varia vaiintika hampata kia vohaaraqī vairerave tura kaara Iohepiva minti tura.

Iohepira qata vakaukavara Pero vaiinti oru tavora

47 ¹Iohepiva minti tivakero oruntero Pero vaiintiaara tiharo, Ti qovavata ti qata vakaukavaravata Kenaani mini ke, nái quaravata airairavata ekaa varema maini Gosenini anintaavo, tivakero ²viraqaahairo nai qata vakaukavaraqihairo 5navu ntitakero Pero vaiinti avuqaa vuru kovaro ³Pero vaiintivano vinavuka irero tiharo, Ne nana kaiqa vare variakave? tumanta vinavuka tiha, Tenavu tentanavu qoka aanante quaraqaa raqiki vauraukave, ti. ⁴Minti tivake vinavuka tiha, Kenaani vatainivata kia kara vaivaro tinavu quaravata kara neva kia vaivo. Hoe are tinavu qaqi kairaqa tenavu Gosenini variare? ti.

⁵Vinavuka minti tuvaro Pero vaiinti viva Iohepirara tiharo, Ai qovavata ai qata vakaukavaravata are iananaini aniavo. ⁶Ho Isipi vatavano vika vatavatama varianarove. Are koqe vata vo vika nimira vika nái quara vataake mini variate. Vika kairamanta Gosenini variate.

Are tavaira vikaqihai vokiaka purumakauqaa raqiki kaiqara anomake taveka vaivera, vika homa ti purumakauqaavata raqikivarave, tiro.

⁷Minti tuvaro Iohepiva nai qora Iekopira vitero vuru Pero vaiinti avuqaa kovaro Iekopiva vira uva mantama amitovaro ⁸Pero vaiintivano Iekopira irero tiharo, Are nanti nanti ihie vara kaaro? tiro.

⁹Minti tuvaro Iekopiva Pero vaiintiaira tiharo, Te maa vataraqaa vona vona variqi niha 130 ihima vara kauro. Ti qovavata ti kaivaqavavata airi ihiaira variqi variaka variamanta te kia vika aanante airi ihi vairaiti, te vukaari utuqi viha variqi vunarave, tiro. ¹⁰Minti tivakero Iekopiva nai kauqu tuahera kero Pero vaiintiaira Kotiva ai koqema amitaarire tivakero vira mini kero vurama.

¹¹Iohepiva nai qoravata nai qata vakaukavaravata ntita varero Pero vaiintivano tuntema kero, koqe vata vaunaini vika muntu kora. Vi vatava ekaa Isipini vau vatara, vo vata vo vata naatara kero koqe vata vauvaro vi vatava vatuka vo, Ramesesi tataaqa vaura. ¹²Iohepiva vika mini vuru kero nai qoravata, nai qata vakaukavaravata, ekaa vika vaiinti nahentivata, kara nimumanta vika ho neha mini vaura.

Iohepiva kara raira keharo vo vatanaa vo vatanaaka nimura

¹³Vi entara karara aavoquva anomakero ekaa vataini vauvaro Isipinivata Kenaaninivata kia kara vaumanta vi vatanaaka karara antuqa arura kaara kia vika kempuka vaumanta ¹⁴vika oru Iohepiva vaunaihai monu aqukeha kara koqaamake varovaro Iohepiva vi monura vareharo vuru avuhainaa naavuqi vate vaura.

¹⁵Isipi vatanaakavata Kenaani vatanaakavata kara vareha nai monu aquqi vivi, vuru taiqa kora. Mintumanta Isipi vatanaaka Iohepiva vaunaini orunte tiha, Mpo, kara qaqi tinavu timiane. Are kia tinavu kara timiraqe tenavu qutu vuarorave. Tinavu monu taiqama vivo. Mpo, qaqi tinavu kahaqiane, ti vaura.

¹⁶Vika minti ti vauvaro Iohepiva tiharo, Ni monu taiqa virera, nenta quara ti timihama kara varaate, tumanta ¹⁷vika nai ohive, sipisipive, memeraave, purumakaave, donkive, Iohepiva amiha kara vare vaura.

¹⁸Ho mintiaqi vuvaro vi ihiva aitarovaro vo ihi anintomanta Isipi vatanaaka qaiqaa Iohepiva vaunaini orunte tiha, Nora vaiintio, tenavu maa uvara kukeqa kaarorave. Tinavu monu taiqa vivaro ekaa tinavu quara vairi ariniqama vivo. Mpo, nana haikae ai amiha kara varaainarave? Tintanavu vaatave tintanavu vatave, vi haikavaqaima qaqi vaivo. ¹⁹Are kia tinavu kara timirera, tenavu qutuma virarave. Mpo, are tinavu kahaqiane. Tenavu tentanavu vata airante taiqa vuarorave. Are kara tinavu timihara tinavuvata, tinavu vatavata, varaane. Tenavu rumpatai vaiintira voqaara vaiha Pero vaiinti kaiqa vara amitaariraro tinavu vatavano virainiqama vuarire. Mpo, karavata kuvukanaavata

tinavu timiraqe tenavu kia qutiraiti, qaqi variqi viha utuke namaqi vuare, tura.

²⁰Karara aavoqu ihiva qaqi vaumantara ti, Isipi vatanaaka minti tuvaro Iohepiva vika kara nimiharo vika vata varovaro vika vatavano Pero vaiintiniqama vura. ²¹Mintuvaro Iohepiva ekaa Isipi vataihairo ekaa vi vatanaaka koqaama komanta vika Pero vaiinti paanaa kaiqa vara amitoka vaura.

²²Iohepiva vika vata vareharo viva Isipi vatanaaka variqa kaiqa vara nimate vauka vata kia varora. Pero vaiintivano vika monu nimumanta kara varake ne vaurara ti, vika nái vata qaqi tuatora.

²³Iohepiva vaiinti nahentiara tiharo, Ho te karaqohai nivata ni vatavata koqaama kauramanta nevata ni vatavanovata Pero vaiintiniqama vuavo. Ho maa kuvukanaara varema vuru vataqi utuate. ²⁴Karavano qampiqero mpeqaiqira ne qantu vare rairake, 4navu nenta tuate, vohaiqa Pero vaiinti amiate. Ne vira tuateha namaqi vihama, hini kuvu varake qaiqaa utuqi vuate, tiro.

²⁵Iohepiva minti tumanta vi vatanaaka tiha, Nora vaiintio, are kara tinavu timiaravera tenavu kia qutu viraiti, qaqi vauro. Mpo, are tinavu koqema timitera iaro. Tenavu Pero vaiinti paanaa kaiqa vara amitaqi virerave, ti.

²⁶Ho Iohepiva Isipi vatanaakara tiharo, Ne kara ututera rairake nenta 4navu tuate vohaiqa Pero vaiinti amiate, tivakero taatauto uvava maa entaravata qaqima vairo. Isipi vatanaaka nái variqa kaiqa vara nimate vauka vikaqai nái vata qaqi tuatovaro vika vatavano kia Pero vaiintini vaura.

²⁷Ho Iekopivave vira vo autu Isareriva nai vainti nahenti hampata Isipini Goseni vataini variqiro vi vaura. Vika vato haikava airiqama vumanta vika vaintivaravata airitahaa vaura.

²⁸Iekopiva 17 ihinavu Isipini variqiro viro, 147 ihi varakero qutu vura. ²⁹Viva qutu vuarira entava aumaiquvaro Isareriva nai maaqu Iohepira aarama kero tiharo, Are nena kauqu aiqiaa aqukehara nena kauqu hini ti avuntaraqaa vateharama tiriara, Kia ai Isipi vataini quntama tarerave, tiane. ³⁰Te qutu vuarirara are Isipiqihaira ti vaata varera vuru ti qoravata ti kaivaqaravata quntama tonaini quntama taane, tuvaro Iohepiva tiharo, Are tianantemake te mintirerave, tiro.

³¹Minti tuvaro vira qova tiharo, Nena kauqu aiqiaa aqukeharama te quqaa mintirerave tiane, tuvaro Iohepiva te quqaama mintirerave tuvaro viraqaahairo Isareriva nai taintaqaa vaiteharo Kotira autu tuahereharo vaura.

Iekopiva Iohepira maaqutanta koqema nimitora

48 ¹Iekopiva variqiro vuvaro vo enta vovano Iohepira tiva amiro tiharo, Ai qova rovava varaivo, tuvaro Iohepiva nai maaqutanta Manaseravata, Efaraimuravata, ntita varero Iekopiva vaunaini vura.

²Mini oruntovaro vovano Iekopira tiva amiro tiharo, Ai maaqu Iohepiva ai tavareva anintaivo, tuvaro Iekopiva vi uvara iriro inaaraiqa kempuka varero nai vaito taintaraqaahairo vaaviarama viro vaiharo
³Iohepirara tiharo, Te haaru Kenaanini Lusi vataini variavauraro Kotiva ekaa kempuka vataava ti tivuqaa qovarama viro ti koqema timitareva
⁴tiharo, Te ai koqema amitaarirara are naantiara airi vainti vatatairamanta are kuvuarama terauka airima vaivarave. Are kuvuarama tenaraqaahai vo vatanaa vo vatanaaka qovarama vivarave. Te maa vatara ai amiariraro vi vatava aivata are kuvuarama teraukavata vika vatavanoma variqiro vuanarove turave, tiro.

⁵Iekopiva minti tivakero qaiqaa Iohepirara tiharo, Te kia Isipi maini anuna entara ai naatavano qorainti vainti taaraqanta ai vata amitairave. Te ai maaqu vitantara kia ti naintive tiraiti, te vitantara ti maaqutantave tirerave. Rubenika Simionika ti maaqutanta variantemake, ai maaqutanta Manaseka Efaraimuka ti maaqutantama vaivarave.

⁶Naantiara ai maaqu vonavu qovarama vivera, kia te vikara ti maaquve tiraiti, te vikara ti naintivema tirarave. Naantiara vinavuka nai vakaatantaqaahai vata varevarave.
⁷Ai nova Reseriva kia vainti vonavuvata vataraitiro, vaaka qutuvira kaara te ai maaqutantara minti turo. Haaru tenavu Mesopotemia vataihā Kenaanini aninte, Efaraata vatuka aumanto anuraro ai nova Reseriva qutu vimanta te aara auvahini vira quntama kaunarave, tiro. (Efaraata vatuka autu vo Betarihemi.)

⁸Iekopiva minti tivakero viva Iohepira maaqutanta tavero Iohepira irero tiharo, Maa tatantave? tuvaro
⁹Iohepiva tiharo, Maa ti maaqutantave. Te Isipi maini vauraro Kotiva vitanta ti timirave, tuvaro Iekopiva tiharo, Vitanta ntite aniraqe te vitanta koqema nimitaaina uvara tiva nimiare, tiro.

¹⁰Iekopiva anoma kero naampaiqama vuvaro vira avuvano kia koqema kero tavovarora tiro, Iohepiva nai maaqutanta vainto ntita vuru kovaro vira qova vitanta moqakero kukuqama nimitora.

¹¹Mintima kero Iekopiva Iohepirara tiharo, Ike, te haaru ai viri kia qaiqaa tavaainarave tiavauraro Kotiva ti qaqi kaimanta te ai viri tave, ai maaqutanta virivata tavauro, tiro.

¹²Minti tuvaro Iohepiva oru nai qora auvoqihairo nai maaqutanta ntitero nai qora avuqaa kankakaaviro nai viri vataini kero,
¹³viraqaahairo nai maaqu Manasera avuhainaara vitero Iekopira kauqu tanaraini kero, vira qata Efaraimura Iekopira kauqu kaanaaqaini kora.

¹⁴Mintuvarovata, Iekopiva nai kauqu tanara tutukero, kia vira vakaaraqaa vataraitiro, vira qata Efaraimura qiataqaa vatero, hini kauqu kaanaaqa tutukero vira vakaara Manasera qiataqaa vatero,
¹⁵viraqaahairo Iohepira koqema amitero tiharo,

Kairaro Eparahaamika Aisaakika kaiqa vara amito Variqava maa vaintitanta koqe nimitaarire.

Kairaro Kotiva tiqaa ekaa enta raqiki vaiva vitanta koqema nimitaarire.

¹⁶Vo haika vo haikavano ti qoraiqama kaantorave tiro, ti ruaruama timitai *enseliva*, vivama ai maaqutanta koqema nimitaarire.

Kairamanta vaiinti nahenti maa vaintitantara iriha, ti naaqura Eparahaamira autuve, ti qora Aisaakira autuve, ti hutuve kia taurukaraiti, qaqi iriqi vuate.

Kairamanta vitanta kuvuarama teka airiqamavi, airitahaa variate, tiro.

¹⁷Iekopiva minti tivakero nai kauqu tanara vira qata Efaraimura qiataqaa vatovaro Iohepiva vira taveru kia quaharaitiro, nai qora kauqu tanara varakero vo vainti qiataqaa vatarare tiro, ¹⁸nai qorara aqao tiro, Maa vaintira hoqarenaarave. Are nena kauqu tanara vira qiataqaa vataane, tiro.

¹⁹Minti tuvarovata, vira qova tiharo, Ti maaquo, te virara irunarave. Virara irunarave. Vira vakaara Manasera vaintivara vaireka, vikavata nora vatanaakama vaivarave. Mintirarovata, vira qata Efaraimuva nai vakaaravata aatara kero nora vaiintivano vairamanta viva kuvuarama taariraukavata nora vatanaaka, vo vatanaa vo vatanaaka vaivarave, tiro.

²⁰Iekopiva minti tivakero viva Iohepira maaqutanta koqema nimitero tiharo, Naantiara Isareri vatanaaka vonavu vo vaiinti koqema nimitareka iha vika nitanta nutu ntevarave. Vika mintima tivarave: Kairaro Kotiva ni koqema nimitaira ne Efaraimuka Manaseka voqaantemake variate tivarave, tiro. Mintimakero Iekopiva vira qata Efaraimura avuni vatero, vira vakaara naantiaraini vatora.

²¹Iekopiva minti tivakero viva Iohepirara tiharo, Ho tavaane. Te qutu vuarirava aumantoma vaivo. Te qutu vuariraro Kotiva niqaa raqikiqi vihara naantiara viva ni ntita varero anirantero ninta naaqu taatoka vatanimu vuru kaanarove. ²²Te Amo vatanaaka hampata tenta veva huruqohai raquqi viha vika naatarake varataavauna vatara, te vi vatara kia ai qata vakaukavara nimiraiti, aiqaima amuro, tura.

Iekopiva ekaaraa uva nai maaqunavu tiva nimura

49 ¹Iekopiva minti tivakero ekaa nai maaqunavu naarama kero tiharo, Ne maini ani ruvaaquma vi vaiqe te naantiara niqaa qovaraiqiaina haikarara ni tiva nimiare.

²Ne ti Iekopira maaqunavu ruvaaqumavi vaiha te tiaina uvara iriate. Te ni qoka Isarerika tiaina uvara iriate.

³Rubenio, arema te hoqare vatatauravave.

Te qaraaka vaiinti variavauna entara ai vatatehama te ho vainti vataariraukave tiavaunarave.

Arema avuni vatataurava vaiharama are nora vaiinti variararo ai kempukavata uritarakero vaivo.

⁴Are vaireva, huvura namarivano ekaa haika raaqu varaintema kera varianarave.

Are hoqarenaa vaintivano vaiharavata, vo okara autuanara kaara are tuvitarairaro ai qata vovano ai vatuka varaanarove.

Are ti nena qoka naata vontira nuvakera ti nena qoka vaitauna taintara qoraiqama kaanarave, tiro. (35:22)

⁵Minti tivakero Simionika Rivaikara tiharo, Vitanta qata vakaatantama variavo.

Vitanta nai auvihehavaaqohai airi vaiinti arukaatantama variavo. (34:25-26)

⁶Vitanta kukeqavi vaiha uva tivaterara kia te quaheha vairarave.

Vitanta ruvaaqumavi vaiinti aruke uvarara tiqe kia te vitanta hampata vairerave.

Vitanta arara itomanta vaiinti arukorave.

Purumakau qora vika kia ho qaiqaa nuate ti, vitanta vika aiquru teqa korave.

⁷Oho, kairaro vitanta voqama kero arara itora kaara Kotiva vitanta qoraiqama nimitaarire.

Naantiara te vitanta kuvuarama teka raumpirima kaari vika Isareri vataini vona vona hampiara voqaara vaivarave, tiro.

⁸Iekopiva minti tivakero viva Iutaarara tiharo,

Iutaa, ai qata vakaukavara ai autuma tuahera kevarave.

Are nena navutaaka naatarama kenarave. Ai qora maaqunavu ravenkavi ai quahama amitevarave.

⁹Are qaraaka *raionivano* aantau arukero nama kero anirantero nai vuraqi aiquru kauqu tututero vaitaira voqaarama variaro. Ti haruantorave tiro, kia vaiinti vovano vira vuraqama kairave.

¹⁰Iutaara ankuvano avuhainaa kauru totaqa vi vaivaro naantiara kauru qova tanava qovaraiqianarove.

Vi vaiintiva Iutaara ankuqihairo govarama viramanta ekaa naato vatanaaka vira uva iriqi vivarave.

¹¹Iutaara vaintivara airi *uaini* naaho vateva variainarara tiro, viva nai donki *uaini* naaqunta viraqaa kantaruma taanarove.

Naare *uaini* tava tatike vate tanuraqi viva nai utavaaqa hiqaanarove.

¹²Vira avuvano vankora *uaini* voqaara vairaro, vira aaraivano naama hantaiqira voqaarama varianarove, tiro.

¹³Iekopiva minti tivakero Sebulunirara tiharo,

Sebuluniva nora namari auvahianta vairamanta vo *sipi* vo *sipi* viva vainanaini otu koqemake vaivarave.

Sebulunira vatavano viviro, Saidoni vatuka aumanto vuru
taiqaanarove, tiro.

¹⁴Minti tivakero viva Isakaarara tiharo,

Kempuka donkivano airaira ntuvataa utatanta avutana vaite vaira
voqaara Isakaava vairave.

¹⁵Viva tavairaro aana varaaina vatukava koqe iro vairaro koqe
vatavanovata mini vairaro viva qumina kaiqa vaiintivano vaiharo
vukaari utiharo vo vaiinti kaiqa vara nimitaanarove, tiro.

¹⁶Minti tivakero viva Daanirara tiharo,

Isareri hini anku vaintema kero, Daaniva nai navunaaka uva
avuqavuqama nimitaanarove. (30:6)

¹⁷Daaniva *quqahivano/quaihavano* aara auvahini vaintema kero
varianarove.

Ohivano anivaro *quqahivano/quaihavano* vira aiqū nkaqa kaivaro
ravuku vivaro vira tauvaqaqaa vaiva tauvaqaihairo umpaihavu
virave. *Quqahivano/Quaihavano* nkaqa kaintemakero, viva *nai*
navutaaka ntaihaanarove, tiro.

¹⁸Minti tivakero viva tiharo, Noravauvo, te are tinavu ruaruama
timitena entara vekama vauro, tivakero ¹⁹Gaatirara tiharo,

Gativa vairamanta muara vaiintinavu vira arireka anivaro viva
tuqantaaviro vika nái ntaihamaqiro vuanarove, tiro.

²⁰Iekopiva minti tivakero Aserara tiharo,

Aseva koqe vataqaa vairaro vi vatarqaahairo koqe karavano
qampiqaanarove.

Auvahinaa vaiinti ne karava vira vataqaahairo qampiqaanarove, tiro.

²¹Viva Napataarirara tiharo,

Napataariva *diaavano* nai vuataa ivaro kantaintema kero viva
kantama vuanarove. *Diaa* naati koqera voqaantemake vira vaintivara
vaivarave, tiro.

²²Iekopiva minti tivakero Iohepirara tiharo,

Iohepiva naaquntavano airi tava irataira voqaara vairave.

Vi naaquntava ruvu namari tataaqa vaivaro vira kaqivano hohaa
vaura oru vi vairave.

²³Iohepira navutaaka huru veva vare vira qoraiqama amitareka
vira aruqi vuvarovata, ²⁴Iohepiva kempukaiqama kero nai huru
tuatovaro vira kauquvano kia popohovaro vaurave.

Ti Iekopika Variqavano Iohepira kauqu kempukaiqama amitorave.

Tinavu Isareriqaa Raqiki Vaiva Mpeqavano Iohepira kauqu
kempukaiqama amitorave.

²⁵Ti ai qoka Variqavano ariqaa raqiki vairave.

Kotiva ekaa kempuka vataava ai koqema amite vairara tiro, aaqu
nti vaivaro vataqihairo koqe ruvu namari nte vairave.

Kotiva ai koqema amitaira ai vaintivarave, ai purumakauve airi variate.

²⁶Kotiva ai koqema amitairaro are kara vara ututerava koqema kero qampiqaarire.

Aiqinavano airi ihi varaintema kero, Kotiva ai koqema amitaarirava airi entama variarire.

Iohepiva nai qata vakaukavaraqihairo nora vaiintivano vairara tiro, te koqema amitaaina uvava, ekaa vi uvava Iohepira qiataqaa variarire, tiro.

²⁷Iekopiva minti tivakero Benaminirara tiharo,

Qaakau vairivano karara voqama kero antuqa arivaro nintema kero, Benaminiva ni vairave.

Viva toqaqivata erainainivata aantau aruke ne vairave, tiro.

²⁸Isareri anku 12navu vairara tiro, Iekopiva minti minti tivakeharo nai maaqu vinavuka vohaiqa vohaiqa uva tiva nimiharo koqema nimitora.

Iekopiva qutu vura

²⁹Iekopiva minti tivakero viva nai maaqunavuara qaiqaa tiharo, Te inaraiqa varike qutu vi, tenta kaivaqaukavara hampata vairerave. Te qutu vuari ne ti vaata vare vuru ti kaivaqauka quntama to onavuraqi tivata quntama taate. Vi onavuva Hitihainaa vaiinti Efaronira vataini vairave.

³⁰Haaru Eparahaamiva nai naata quntareva iharo Efaronira koqaa amiharo vi onavura varorave. Vi onavuva Kenaani vataini Mamarera Oqiva vainaini vaivaro vira tataaqa Makapera vatavano mini vairave.

³¹Eparahaamiravata vira naata Seraaravata viraqi quntama torave. Aisaakiravata vira naata Rebekaaravata viraqi quntama torave. Te tenta naata Riaravata viraqi quntama taunarave. ³²Eparahaamiva Hiti vatanaaka monu nimiharo onavu viravata, vatavata varorave. Ho minima tivata quntama taate, tiro.

³³Ho Iekopiva ekaa vi uvara nai maaqunavu tiva nimi taiqa kero, viraqaahairo viva nai taintaqa vuru vaiteharo qutu vura.

Iekopirara iqi rata amitora

50 ¹Iekopiva qutu vuvaro vira maaqu Iohepiva nai qora vaataqaa aquviro vira moqa kero virara iqi rata amitora. ²Mintimakero Iohepiva nai kaiqa vaiintinavuara tiharo, Ti qora vaata ntera vuantorave. Ne vira vaataqaa vo qara i haikara aqu amitaivaro kia nteraarire, tiro.

³Minti tumanta vi kaiqara tavoka 40 enta kaiqa varaqi viha vira vaata kempukaiqama amitovaro kia ntera vura. Ho Isipi vatanaaka 70 entanavu variqi viha Iekopirara iqi rata amitora.

⁴Iekopirara iqi rata amito entava taiqa vuvaro Iohepiva Pero vaiinti koqe avu aato ami vaikara tiharo, Ne maa uvara vare vuru Pero vaiinti

tiva amiate, ⁵Ti qova qutu vireva iharo tiriara tiharo, Nena kauqu aiqiqaa aqukehara mintima tiane: Tenta qova qutu viraqe te nai kaivaqaukavara quntama tonaini vira vaata quntama tarerave, tiane, tirave. Vi vatava Kenaanini vairave. Are ti qaqi kairaqe te tenta qora mini vuru quntama te qaiqaa orurante aniare. Minti tivakema ne Pero vaiinti tiva amiate, tiro.

⁶Iohepiva minti tumanta vika vuru Pero vaiinti tiva amuvaro viva Iohepirara tiharo, Nena kauqu aiqiqaa aqukehara tinantema kera, nena qora vare vuru quantaane, tiro.

⁷Pero vaiintivano minti tuvaro Iohepiva nai qora quntareva vura. Viva vire umanta Pero vaiinti koqe avu aato ami vaukavata, Isipi vatanaaka nora vaiinti vonavuvata, Iohepira hampata vumanta ⁸Iohepira qata vakaukavaravata, ekaa vira vainti nahentivata, vira hampata vurama. Vika vumanta vika vaintairave, sipisipive, memeraave, purumakauve, vikaqai Isipi vata Gosenini vaura. ⁹Airi vaiinti iqoka *kaariqive*, ohi tauvaqaaave, Iohepira hampata vura.

¹⁰Vika oru vi, Ataati vatukaini *uti* rapa qaqini varake vaunaini oruntora. Vi vatukava Iotani Namari hini mantaraini vaumanta vika mini orunte voqamake iqi rate vauvaro Iohepiva 7 entanavu mini vaiharo nai qorara iqi rata amitora.

¹¹Vika mini vaiha noraiqaake iqi rate vaumanta Kenaani vatanaaka vika tave tiha, Ike, tavaate. Vika noraiqaake vo vaiintiara iqi rate variavo, tivake vi vatara autu nteha, *Aperi-Misaraamive – Isipi Vatanaaka Iqi Rataainive*, tura.

¹²Iekopiva qutu vumanta vira maaqunavu viva tuntemake, ¹³vira vaata vare vuru Kenaanini Makapera vataini ori onavuqi quntama tora. Eparahaamiva nai naata quntareva iharo Hitihainaa vaiinti vo Efaronira monu amiharo vi vatara varovaro vi vatava Mamarera Oqiva vaura tataaqa vaura.

¹⁴Iohepiva nai qora quntama tero, viraqaahairo vivavata ekaa vira hampata anukavata anirante Isipini vura.

Iohepira vakaukavara qaiqaa Iohepira aatu qetora

¹⁵Vika qova qutu vumanta Iohepira vakaukavara tiha, Tinavu qova qutu vivo. Oho, tota tenavu Iohepira qora okara autu amitaunara kaara viva virara iritairera, tinavu qoraiqama timitaanarove, ti.

¹⁶Vika minti tivake vo vaiinti atiteha tiha, Are Iohepirara mintima tiane. Tinavu qova qaqi vau entara ¹⁷viva ariara minti tirave, Ai vakaukavara ai qora okara autu amite uvara nunka nimitaane, turave. Mpo, are viva tuntema kera, vi uvara tinavu nunka timitaane. Tenavu ai qora Variqa vira kaiqa vaiintinavuma vauro, tiane, ti. Vika minti tuvaro viva Iohepira vuru tiva amuvaro Iohepiva vika uva iriharo iqi ratora.

¹⁸Mintumanta vira vakaukavara náivano Iohepiva vaunaini orunte vira avuqaa vataini kankakaamavi vaiha tiha, Ho tavaane, tenavu ai qumina kaiqa vaiintiqaima vauro, ti.

¹⁹Vika minti tuvaro Iohepiva aqao tiro, Kia qeteha variate. Kia te Kotira vatuka vareha niqaa uva vatareravauve vauro.

²⁰Haaru ne qora okara autu timitareka uvarovata, Kotiva vi kaiqara tuqantaakero ti koqema timiteharo viva airi vaiinti nahenti kahaqama nimitomanta vika kia qutu viraiti, maa entara qaqi variarave.

²¹Ho virara irihama ne kia vo haika aatu qeteha variate. Te niqaavata ni vaintivaraqaavata koqemake raqikiqi virerave, tiro. Iohepiva minti tivakero koqe uva nai vakaukavara tiva nimumanta vika kia qetaraiti, koqemavi vaura.

Iohepiva qutu vura

²²Iohepiva nai qora vainti nahenti hampata Isipini variqiro viro, 110 ihi varakero qutu vurama. ²³Iohepiva qaqi vau entara viva nai maaqu Efaraimura vaintivata, vira naintivata, tavora. Iohepiva Manasera maaqu Makiara, viravata taveharo quahama amitora.

²⁴Ho Iohepiva naampaiqama viro vaiharo nai qata vakaukavara naarama kero vikara tiharo, Te qutu vuarirava aumaiqivo. Te qutu vuariraro Kotiva niqaa raqikiqiro viharo ni ntita varero Isipiqihairo Kenaanini vuru kaanarove. Kotiva haaru nai kauqu aiqiqaa aqu keharo vi vatara Eparahaamira vo, Aisaakira vo, Iekopira vo, tiva nimiro tiharo, Te vi vatara ninavu nimirave, turave, tiro.

²⁵Minti tivakero viva Iekopira vainti nahentiara tiharo, Ne nenta kauqu aiqiqaa aqukeha tenavu mintirerave, tiate. Naantiara Kotiva ni ntita varero Kenaanini vire ina entara, tenavu ai vuhaarivata vare, mini vuru quntama tarerave tiate, tiro.

²⁶Iohepiva minti tivakero viva 110 ihi varakova Isipini qutu vura. Viva qutu vumanta vira vaata ntera vuantorave ti, vo qara vo qara u haikara viraqaa aqu amite kempukaiqamake, viraqaahai *vokiseqi* vaati vatora.